

Meer dan 20 jaar in
de clandestiniteit

Europa bewaakt zijn grenzen
in de Indische Oceaan

De IJzeren Muur rond
Palestina

MO*

**Moedig.
Menselijk.
Mondiaal.**

VERBORGEN
GEWELDDOM

Waarom grondstoffen een zegen en een vloek zijn

MO.BE

LENTE 2024 • MO151 • P309696 • 10 EURO

SAMEN VOOR

RECHTVAARDIGHEID

WERKT AANSTEKELIJK

Schouder aan schouder. Zo strijden we voor een wereld waarin iedereen mee is.

Sluit je aan bij de 25%-revolutie van Broederlijk Delen.

Samen met jou doen we de wereld kantelen.

Kom meer te weten op campagne.broederlijkdelen.be

Steun Broederlijk Delen op BE12 0000 0000 9292

DE 25%-REVOLUTIE.

 Broederlijk Delen
TOT IEDEREEN MEE IS

We moeten ons bevrijden van deze collectieve illusie

door Jago Kosolosky
Hoofdredacteur MO*

Dit magazine wordt gemaakt in het Brusselse Sint-Gillis, waar midden februari in vier dagen tijd evenveel schietpartijen plaatsvonden. De sfeer is een stuk grimmiger geworden in de buurt van het Hallepoortpark, handig gelegen op de grens van twee van de zes Brusselse politiezones. Die achteruitgang belandde in een stroomversnelling om twee redenen.

Eerst en vooral waren er de pandemie en de bijbehorende financiële problemen die meer mensen op straat deden belanden. Dat een leven op straat leidt tot middelenmisbruik en niet omgekeerd liet Bruno Valkeneers, woordvoerder van de hulporganisatie Transit, eerder al optekenen in *De Tijd*: 'De meeste mensen die op straat belanden zijn nog niet verslaafd. Pas nadat ze dakloos zijn geworden, beginnen ze te gebruiken om hun ellende te vergeten.'

Wie een verslaving op straat moet bekostigen, heeft weinig opties. Diefstal ligt voor de hand. Het aantal ingeslagen autoruiten lijkt niet meer bij te houden. Niet lang geleden zag ik vlak bij het kantoor van MO* nog een bpost-bestelwagen op klaarlichte dag leeggeplunderd worden.

Ten tweede was er de als politieactie vermomde mediacampagne van afgelopen zomer in en rond het Brusselse Zuidstation. Operatie Opkuis had een 'waterbedeffect'. Problemen verdwenen niet maar verplaatsten zich, onder andere, naar de nabijgelegen Hallepoortwijk.

De situatie valt intussen niet meer te negeren. Een collega wandelde onlangs verbaasd de redactie binnen. Ze had gezien hoe iemand gretig een leeg blikje uit een vuilnisbak viste. Blikjes vormen immers de ideale basis van een

basepijpje. Hiermee kan je zowel 'bruin' (heroïne) als 'wit' (cocaïne) roken.

Het schaamteloze gedrag verraadt ook een verschuiving in de roesmiddelen zelf. In lijn met de *iron law of prohibition* werden de verboden middelen alleen krachtiger naarmate hun bestrijding werd opgevoerd. Producenten op de zwarte markt hebben er alle belang bij dat hun product zo verslavend mogelijk is om een afzetmarkt te garanderen. Ook willen ze dat de drug zo krachtig mogelijk is, mét een snelle uitwerking, zodat elke verkochte gram hun het meeste geld oplevert met de minste risico's. Dat verklaart de evolutie door de tijd: cocaïne in poedervorm moest baan ruimen voor crack, speed werd vervangen door (crystal) meth, en synthetische drugs zoals fentanyl of synthetische cannabis vonden hun weg naar de straat.

Ondanks deze veranderingen zijn de voorstellen die vandaag op tafel worden gegooid meer van hetzelfde: een cocktail van repressie, stigmatisering en struisvogelpolitiek. Het zijn "oplossingen" die aan populariteit winnen terwijl ze het probleem erger maken. Op VRTNWS.be lees ik dat 'er in Brussel veel samenkomt'. Er zijn 'veel drugsverslaafden, veel daklozen, veel mensen zonder papieren.' Zonder enige ironie volgt een citaat van Brussels minister-president Rudi Vervoort (PS): 'Het is vandaag zeer duidelijk dat de drugshandel aan de basis ligt van het probleem'.

Aanvaarden we de collectieve illusie dat er niks gedaan kan worden om mensen aan een dak boven hun hoofd en een plek op de arbeidsmarkt te helpen? *

colofon

MO*

Moedig. Menselijk. Mondiaal.

WIE ZIJN WIJ

Hoofdredacteur Jago Kosolovsky

Adjunct-hoofdredacteur Charis Bastin

Redactie Samira Bendadi, Justine Corrijn, Tine Danckaers, Arne Gillis, Elien Spillebeen, Pieter Stockmans en John Vandaele

Eindredactie Lieve Van den Bulck, Tom Claes

Webredactie Kilian de Jager

Huisfotografe Iratxe Álvarez

Stagiairs Aya Sabi, Thibault Coigniez,

Hayat Kassoui, Mouna Kante

Werken mee aan dit nummer Marjolein Koster,

Ingrid Gercama, Jeanne Frank, Fabian Federl,

Morgan Fache, Gie Goris, Erik Raspoet,

Hans Wetzels, Charis Bastin, Eveline Gerritsen,

Tom Claes, Pauline Niks, Ula Idzikowska, Pieter

Van der Houwen, Yung Fierens, Wies Willems

Creatie en vormgeving zwerm.studio

Kaarten en grafieken Studio Verho

Illustraties Lectr, Lukas Verstraete, Gheleyne

Bastiaen, Inge Bogaerts, Kristof Devos

Concept & vormgeving cover Justine Corrijn

(Letertype: Avara van Raphaël Bastide via

Velvetyne.fr., met Wei Huang, Lucas Le Bihan,

Walid Bouchouchi, en Jérémy Landes")

Redactiesecretaris en

communicatieverantwoordelijke Jan Buelinckx

Administratie Dominique De Grootte

Zakelijke leiding Frank Van Damme

Verantwoordelijke uitgever Lily Deforce

Website Craftzing & Kinsmen

CMS storyblok

Druk Roularta Printing

Vlasfabriekstraat 11 • 1060 Brussel

Tel. 02 536 19 77 • info@MO.be • www.MO.be

ISSN 1379-5619

MAAK MO* MEE MOGELIJK

Steun ons unieke non-profit mediaproject en word net als 3030 andere lezers proMO* via www.MO.be/proMO

3030 × pro MO*

BEDANKT VOOR JULLIE STEUN!

- MO* is een uitgave van Roularta Publishing NV in opdracht van Wereldmediahuis vzw.
- MO* wordt mee mogelijk gemaakt door onze leden. Meer info op MO.be/leden

Volwaardige leden

Broederlijk Delen
THE WEATHER MEET US

Gewone leden

FOS, Oxfam België, Fairtrade Belgium, Plan International Belgium, Handicap International, Artsen Zonder Vakantie, Caritas Vlaanderen, UNICEF België, Dokters van de Wereld, Search for Common Ground en Incofin.

MO* krijgt de steun van de Belgische Ontwikkelings-samenwerking en de Vlaamse Regering.

Overname van artikels is toegestaan mits bronvermelding en toestemming van de hoofdredacteur.

Verborgen rijkdom

26 **Wie wordt beter van de rush op "groene" grondstoffen?**

30 **Wie zich afvraagt waarom China de wereld overspoelt met elektrische auto's, moet ook naar Indonesië kijken**
Nikkel, speerpunt van de Indonesische economie.

© Garry Lotulung

34 **Waarom Bolivia niet het Saudi-Arabië van Latijns-Amerika werd**
Hoe verkwansel je je lithiumvoorraad?

40 **Chili gevangen tussen China en EU**
'Op weg naar onafhankelijkheid dwarsboomt Europa economische vooruitgang elders in de wereld.'

46 **Rijkdom ondergronds, kansen bovengronds**
Waarom de grondstoffenkoorts Congo nog niet welverwend maakt.

50 **Klimaatneutraal met minder grondstoffen, kan dat?**

3 **Voorwoord**

We moeten ons bevrijden van deze collectieve illusie.

8 **In het midden van de Indische Oceaan bewaakt Europa meedogenloos zijn grenzen**

'Mayotte is Frans en zal dat altijd blijven.'

14 **De IJzeren Muur rond Palestina: hoe oorlogsmisdaden deel werden van de Israëliëse identiteit**

20 **Eén politicus bepaalt de keuze van een miljard kiezers**

India: de moeder van alle verkiezingen.

58 **Meer dan 20 jaar in de clandestiniteit: in België kan dat**

62 **Geen geld, geen medicijnen en amper hoop**

Ook na de oorlog bloedt de zorg in conflictgebied Tigray.

66 **Vera Olejnikova, onverschrokken luis in de Russische pels**

'We zouden Poetin overleven, dat hadden we onszelf beloofd.'

72 **De Belgisch-Congolese literaire erfenis herontdekt**

74 **Canary Records geeft Amerikaanse migrantenmuziek nieuw leven**

'Ik begreep meteen: dit is hoe heimwee klinkt.'

78 **Mening**
'Koreaantje te koop!'

79 **Mening**
'Ontsnappen aan een Latijns-Amerikaanse aderlating.'

82 **Column**
Ik zal nooit meer bang zijn voor de duisternis.

IN BEELD

Op de kap van de gewone Bosniër

Tekst: Marjolein Koster,
Ingrid Gercama
Beeld: Jeanne Frank

Gekapt hout ligt klaar in Bosnië en Herzegovina om verwerkt en vervoerd te worden – ook naar onze contreien. De houtsector is een van de meest winstgevende industrieën van het land, maar vaak wordt er illegaal gekapt of zonder rekening te houden met de nodige regels. Daarvan zijn zowel het milieu en de biodiversiteit als de gewone Bosniërs de dupe. Want de winst van deze miljoenensector belandt in de zakken van de Bosnische politieke elite. ‘Staatsbedrijven delen banen en aanbestedingen uit aan hun connecties. Ze zijn als octopussen die hun tentakels overal in de maatschappij hebben zitten.’ *

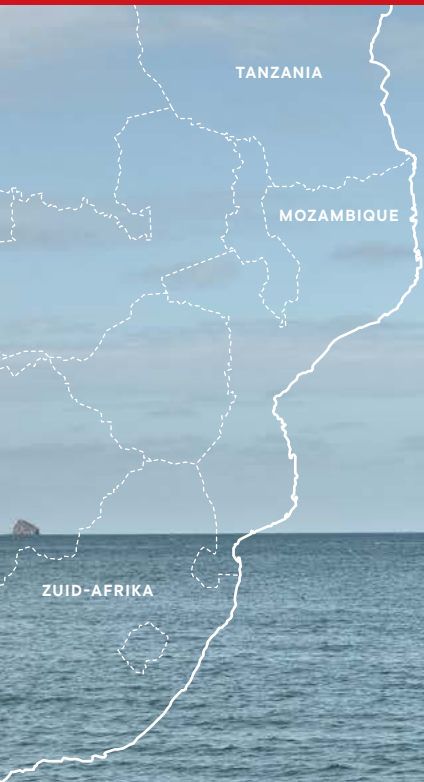

Meer foto's en het uitgebreide verhaal:
[MO.be/hout](https://www.mo.be/hout)

Dit verhaal kwam tot stand met steun van
Journalismfund Europe.

REPORTAGE

COMOREN
MAYOTTE

MADAGASKAR

‘Mayotte is Frans
en zal dat altijd blijven’

In het midden van de Indische Oceaan bewaakt Europa meedogenloos zijn grenzen

Tekst: Fabian Federl • Beeld: Morgan Fache

Op een boogscheut van Madagaskar ligt Mayotte, de kleinste regio van Frankrijk. Iedere bootvluchteling die op het eiland voet aan wal zet, heeft Europa gehaald. Maar ook hier worden de Europese buitengrenzen fel verdedigd.

De Europese vlag wappert in de eilandwind. Een vrouw van begin veertig baant zich een weg door de bontgekleurde mensenmassa. Ze houdt halt voor het bureau van prefect Thierry Suquet, de hoogste vertegenwoordiger van Frankrijk op Mayotte, een eiland op een steenworp afstand van Afrika. Plots klinkt haar naam uit een luidspreker: ‘Mounira Ahmed’. De Comorese vrouw klampt zich vast aan haar documenten.

Ze haalt een laatste keer diep adem en loopt naar de versperde ingang.

Het is Mounira's laatste kans op asiel. Op haar geboorte-eiland Anjouan, dat deel uitmaakt van de Comoren, wordt ze vervolgd. Ze werkte er als journalist en haar broer is oppositie-politicus. Als ze naar Anjouan wordt teruggestuurd, wacht haar een celstraf. Haar asielaanvraag werd al twee keer afgewezen. Mounira leeft in de jungle, net als alle andere wachten-

den aan het gebouw en nog ongeveer 25.000 andere Comoren op het eiland.

Mayotte en de drie Comorese eilanden Grande Comore, Moheli en Anjouan behoren tot dezelfde archipel. In de negentiende eeuw werden ze een Franse kolonie. Het koloniale bestuur koos ervoor om zich op Mayotte te vestigen. Daar plukte de lokale bevolking de vruchten van: er stroomde meer geld naar hun eiland dan naar de andere drie. In 1974 eisten →

'Het maakt niet uit of je student of asielzoeker bent. Het belangrijkste is dat de quota worden gehaald.'

— PAULINE LE LIARD, JURIDISCH ADVISEUR EN DIRECTEUR LA CIMANDE

de eilandbewoners de onafhankelijkheid op en werd er een referendum gehouden. Op Grande Comore, Anjouan en Moheli stemde 99,9 procent voor onafhankelijkheid, op Mayotte was dat maar 36 procent. Frankrijk besloot om de stemmen per eiland te bekijken. De drie Comorese eilanden kregen hun onafhankelijkheid, Mayotte bleef een kolonie.

Mayotte is vandaag een regio én een departement van Frankrijk, ook al betwisten de Verenigde Naties de afsplitsing van de Comoren nog steeds. Het is een klein eiland, een tikkeltje groter dan Malta. In Kaweni, waar Mounira woont, vind je de grootste sloppenwijk van Frankrijk. Het dorp telt tussen de 25.000 en 50.000 inwoners, bijna uitsluitend Comoren.

In 2014 kende de EU het eiland de status toe van ultraperifeer gebied. Dat betekent dat het door zijn verre ligging een op maat gesneden Europese wetgeving heeft. Mensenrechtenorganisaties noemen de afwijkende wetgeving op Mayotte onmenselijk en neokoloniaal. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens bevond Frankrijk meermaals schuldig aan mensenrechtenschendingen. De grenspolitie voert er dagelijks *razzia's* uit, ook in ziekenhuizen en asieltantoren. Asielaanvragen en deportaties worden versneld uitgevoerd.

Jaarlijks worden 25.000 asielzoekers uit Mayotte gezet. Dat zijn er meer dan uit alle andere delen van het Franse grondgebied samen. De toestroom is dan ook enorm: elke nacht meren tientallen boten aan op de stranden van het eiland. Een significant aantal andere sloepen haalt zijn bestemming niet. Volgens de Franse Senaat zijn er sinds 1995 tussen de 7000 en 10.000 Comoren verdronken tijdens hun vlucht van Anjouan naar Mayotte. De Comorese regering schat het aantal doden op maximaal 50.000.

Tegenwoordig zijn de Mahorezen patriottischer dan in het moederland. De tricolore siert talloze balkons en opvallend veel eilandbewoners dragen Franse hemden. Aan de haven staat een bord waarop een driekleurig opschrift duidelijk maakt dat Mayotte 'Frans is en dat altijd zal blijven'. Veel Mahorezen hebben de afgelopen decennia hun Comorese identiteit vervangen door een eigen gecreëerde Franse identiteit. Ze zijn trouw aan hun koloniale overheersers van weleer.

En dat heeft verregaande politieke gevolgen. Op Mayotte, waar meer dan 90 procent van de bevolking zwart is, stemde 60 procent voor de rechts-extremistische Marine Le Pen (Rassemblement National). Wanneer inwoners wordt gevraagd naar hun grootste bekommernis, noemen ze 'illegale immigratie'. Burgermilities schoppen al enkele jaren rel op Mayotte. Ze bestormen sloppenwijken en slopen de geïmproviseerde hutten van migranten.

Toevluchtsoord

Na hun onafhankelijkheid van Frankrijk in 1975 konden de Comoren zonder visum naar Mayotte reizen. Verschillende verboden en vluchten verbonden de eilanden met elkaar. Maar in maart 1995 werd het Balladurvisum ingevoerd. Dat is verplicht voor Comoren die Mayotte binnen willen. Daarmee sloot het eiland zich af van de buitenwereld. In de daaropvolgende jaren maakten tienduizenden de gevaarlijke oversteek in een *kwassa kwassa*, een klein motorbootje. Veel Comoren keerden niet meer terug, omdat de oversteek zo moeilijk was geworden. Door dictator Assoumani's harde aanpak van dissidenten zochten nog meer Comoren hun toevlucht op Mayotte. Veel Mahorezen voelen zich overrompeld. Ze geven de Comoren de schuld van het geweld, de drukke wegen en het verzadigde waternetwerk.

De ochtend van 25 augustus 2018 werd Mounira's jongere broer dood teruggevonden langs de kant van de weg in Anjouan. Haar oudere broer César kreeg van een collega-politicus te horen dat de politie naar hem op zoek was. Mounira raapte haar spullen bij elkaar en vluchtte met een *kwassa kwassa* uit Anjouan. Om 14 uur merde het bootje aan op een afgelegen strand, dicht bij de Mahorese stad Sada. Een chauffeur stond de migranten al op te wachten om hen naar Mamoud te brengen.

Een jaar na zijn aankomst op Mayotte werd César's asielaanvraag goedgekeurd. Als hij de sloppenwijk in Kaweni verlaat, draagt hij het erkenningsdocument als een amulet om zijn nek, een onmiskenbare boodschap voor de grenspolitie. 'Maar nog altijd ren ik weg als ik de grenspolitie zie', zegt César. 'Want op Mayotte bestaan er geen wetten. Hier zwaait de politie de plak.'

'Ik ben hier de wet'

In een opvallend gebouw in het centrum van de hoofdstad opent Pauline Le Liard, een vrouw van eind twintig, de deur naar een bouwvallig vertrek. Overal zijn er sporen van vuurtjes, schimmel en afval. 'Alles is vernietigd', zegt ze. 'We waren net weer open.' Le Liard is juridisch adviseur en directeur van La Cimade, de belangrijkste Franse ngo die ijvert voor de rechten van asielzoekers. Het hoofdkwartier werd geplunderd en bezet door Mahorese burgers. 'Door dezelfde mensen die de verblijven van de asielzoekers hebben verwoest', zegt Le Liard. 'Ze beschuldigen ons ervan dat we de Comoren aanmoedigen om naar hier te komen.'

Enerzijds weten de migranten niet wat hun rechten zijn. Anderzijds laten de overheidsinstanties de wet systematisch links liggen. Maar nog lastiger is dat de Mahorese wetten de EU- en Franse wetgeving schenden. 'Er ontstond een deportatie-industrie', zegt Le Liard. Mayotte heeft het recht om in beroep te gaan afgeschaft. Deportaties worden vaak al na twaalf uur uitgevoerd. Daardoor heerst er volgens Le Liard een gebrek aan controle, wat absurde situaties in de hand werkt. 'Vorige week werd een vijftien-

Mounira Ahmed mist haar oude leven op het eiland Anjouan. Op Mayotte is ze een van de vele mensen zonder verblijfsvergunning.

jarige Franse burger naar de Comoren gedeporteerd', zegt ze. 'Hij was minderjarig én Frans, maar volgens de grenspolitie loog hij. Het maakt niet uit of je burger, student of asielzoeker bent. Het belangrijkste is dat de vooropgestelde quota worden gehaald.'

Advocaat Célia Mougel, die op Mayotte de ngo Médecins du Monde runt, werkte eerder in het deportatiecentrum van het eiland. 'Vrouwen die negen maanden zwanger waren, werden uitgezet', zegt ze. 'En wanneer ze een minderjarige arresteerden, verzonnen ze gewoonweg een familie voor die persoon. Compleet onbekenden werden bestempeld als familieleden en samen op een boot gezet.'

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft Frankrijk meermaals veroordeeld voor die praktijken. 'Het land overtreedt het Europese vluchtelingenrecht, de toepasselijke EU-wetgeving en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens', zegt professor Jürgen Bast van de Universiteit van Giessen, in Duitsland. Europarlementslid Damien Carême (Verts/ALE) sprak met de directeur van het deportatiecentrum. Hij meldt dat de praktijken niet alleen doorgaan, maar dat de directeur er ook met trots over praat. En prefect Thierry Suquet vertelde naar verluidt aan Carême: 'Ik ben hier de wet'.

Mayotte verkeert in een aanhoudende noodtoestand. Geweld is er schering en inslag. In 2020 werden er massaal huizen in brand gestoken. In november 2022 waren er blokkades op het hele eiland. Uiteindelijk stuurde de Franse minister van Buitenlandse Zaken in april 2023 tienduizenden gendarmes naar Mayotte om duizenden Comoren te deporteren. Politieagenten haalden de tijdelijke hutten van asielzoekers neer. De Franse strijdkrachten zijn nog altijd op het eiland en worden bijna elke nacht aangevallen door jongerenbendes. 'Ik wik en weeg mijn woorden. Maar misschien moet je op een bepaald moment een van die reischoppers doden om hier een eind aan te maken', reageerde Salim Mdéré, eerste vicevoorzitter van de departementsraad van Mayotte.

Goed nieuws

Enkele uren nadat ze het bureau van de prefect is binnengestapt, brengt Mounira verslag uit. Ze heeft urenlang moeten wachten voor ze uiteindelijk twee minuten kon praten met een ambtenaar. Ze vertelde aan de vrouw haar verhaal, dat ze zich als journalist kritisch had uitgelaten over dictator Assoumani. Ze legde uit dat ze gearresteerd of vermoord zou worden als ze teruggestuurd wordt naar de Comoren. De ambtenaar verzocht haar om alles te noteren op een formulier en dat binnen de zeven dagen naar het postkantoor te brengen. Het document gaat vervolgens naar Frankrijk, naar de

bevoegde asieldiensten. Totdat er antwoord komt is Mounira officieel een asielzoeker en verblijft ze dus legaal op Mayotte.

De komende dagen zal ze een van haar broers bezoeken in het centrum van het eiland, naar de markt gaan en afspreken met vrienden. In het weekend wil ze een barbecue organiseren. Daarvoor wil ze kip en bananen kopen. Ze voelt zich vrij. Een beetje, in elk geval. 'Zolang Assoumani aan de macht is, kan ik niet terug naar de Comoren', zegt ze. Ze mist het eiland Anjouan en haar oude leven. Ze woonde er in een groot huis en hield van haar job als journalist. Haar familieleden waren geen onbekenden in haar stad, ze betekenden iets.

Op Mayotte is ze een van de honderdduizenden mensen zonder verblijfsvergunning. Ze gaat op het bed in haar hut zitten en buigt zich over de documenten die ze heeft ontvangen in het bureau van de prefect. 'Ik moet nieuwe redenen bedenken voor mijn asielaanvraag', zegt ze. 'Zaken die ik niet heb opgeschreven toen ik voor het laatst werd afgewezen.' De beslissingen lijken ongegrond. Haar broer en zus kregen asiel. Mounira snapt het niet. Ze vluchtte hierheen om dezelfde redenen. 'Soms weet ik niet meer of ik droom of wakker ben', zegt ze. 'Dan vergeet ik wat waar is en wat niet.'

Een paar weken later wordt haar asielaanvraag voor de derde keer afgewezen. Zonder reden. Wanneer onze research erop zit, proberen de fotograaf en ik Mounira te helpen om het land te verlaten met de hulp van de ngo Reporters Without Borders. Tevergeefs. Een tijd later ontmoet Mounira de hoofdredacteur van Mayotte Hebdo. Ze gaat even aan de slag voor het weekblad en zijn team, dat ons wegwijs maakte op het eiland. Met de hulp van advocaten die ze via La Cimade en Medecins du Monde ontmoette, dient ze in februari 2023 een nieuwe asielaanvraag in. En nadat ze bijna alle hoop had verloren, gebeurt het ongelooflijke: haar aanvraag wordt goedgekeurd. *

Het grootste genie en de titaan van de beeldhouwkunst: **da Vinci en Rodin sieren de Waalse cultuuragenda**

Of je nu op zoek bent naar kunst met een grote K of cultuur met een grote C, de expo-agenda in Wallonië behelst dit voorjaar een resem tentoonstellingen met internationale faam die zowel de doorwinterde cultuurliefhebber als de occasionele kunstganger kan bekoren.

In Luik bewonderen we da Vinci, een van de grootste genieën uit de geschiedenis, voor moderne renaissance getekend Rodin moeten we in Bergen zijn.

Rodin: beeldhouwwerk van de bovenste plank in Bergen

Na een grondige totaalrenovatie verwelkomt het Museum voor Schone Kunsten van Bergen (BAM) misschien wel hét culturele event van het jaar: de expo Auguste Rodin, een moderne renaissance. Een bloemlezing van zijn artistieke carrière tegen de achtergrond van België als voedingsbodem voor zijn kunst. Volgens zijn memoires zou hij in ons land namelijk zijn beste jaren hebben beleefd. Het BAM doet beroep op internationale bruiklenen van het Musée Rodin in Parijs en enkele privécollecties. Een selectie met ongeveer tweehonderd werken, die naast enkele (monumentale) sculpturen ook tekeningen, gravures en schilderijen omvat.

Zijn onmiskenbare belangstelling voor de artistieke vernieuwingen uit de renaissance en zijn inspiratiebronnen (denk aan onder andere Michelangelo, Vesalius en Rubens) tekenen deze expositie. Tot slot blijft Rodin, dankzij een unieke samenwerking met de Belgische kunstenaar Berline De Bruyckere, bijna paradoxaal genoeg relevant als een cruciale mijlpaal in de hedendaagse kunst.

AUGUSTE RODIN. EEN MODERNE RENAISSANCE

- 13 april tot 18 augustus 2024
- BAM (Museum voor Schone Kunsten van Bergen)

© Auguste Rodin | © Ville de Nice

Da Vinci duikt op in Luik

Een genie dat bij momenten het brein doet kraken om zijn paradoxen op te lossen is Leonardo da Vinci. Europa Expo organiseert in het expositiecentrum van het station Luik-Guillemins een gloednieuwe tentoonstelling gewijd aan deze kunstenaar: "Da Vinci - De kunstenaar, de ingenieur, de fijnproever".

De expo verdiept zich in de vraag waarom hij nog steeds als een van de grootste genieën uit de geschiedenis wordt beschouwd. Was hij zich ervan bewust dat hij een artistieke en wetenschappelijke erfenis zonder weerga naliet? Wat blijft er van hem over, 500 jaar na zijn dood?

Hij was uitvinder, architect, theoreticus, schilder, anatom, wiskundige. Hij is uiteraard wereldberoemd geworden door die ene glimlach, maar wist je dat hij maar 20 schilderijen in zijn oeuvre heeft? De tentoonstelling, die meer dan 2.000 m² beslaat, richt zich op drie aspecten van zijn leven: kunst, techniek en misschien wel het meest verrassende, gastronomie.

LEONARDO DA VINCI. DE KUNSTENAAR, DE INGENIEUR, DE FIJNPROEVER

- 24 februari tot 30 juni 2024
- Expositiecentrum van het station Luik-Guillemins

© Europa Expo

De spiegel van de maatschappij

De donkere wereld van de subculturen van jongeren, meer bepaald black metal, gothic en post-punk is de inspiratiebron van het voormalige enfant terrible van de hedendaagse kunst Banks Violette.

Een veertigtal werken uit het verleden, waaronder monumentale installaties, worden in het BPS22 in Charleroi tentoongesteld naast een aantal nieuwe werken die recent tot stand kwamen met het bekende modehuis Celine.

De kunstenaar bestudeert geweld op een conceptuele en beeldhouwkundige manier. In plaats van een objectieve weergave van de feiten wordt er veeleer een beeldvorming opgeroepen die inherent deel uitmaakt van hedendaagse culturen en subculturen. Op deze manier verbeeldt Violette het fenomeen van overdaad door middel van installaties die de spiegel worden van maatschappelijke angst, met name zoals weerspiegeld in de adolescentie cultuur.

© celine

BANKS VIOLETTE

- 10 februari tot 5 mei 2024
- BPS22 Charleroi

'Where we said nuts': Een herdenkingsplek vol geschiedenis

Op 22 december 1944 sprak brigadegeneraal McAuliffe van de 101ste Airborne Division zijn beroemde "NUTS" uit als antwoord op de vraag om overgave van de Duitse troepen die de stad Bastogne omsingelden. De Bastogne War Rooms herbergt deze plek, een emblematische locatie van de Tweede Wereldoorlog. Met behulp van meeslepende scenografie zullen de Bastogne War Rooms bezoekers onderdompelen in een echte historische reconstructie van de sleutelmomenten die daar plaatsvonden, inclusief de 'NUTS'-scène. Dit antwoord stimuleerde overigens het moreel van de Amerikaanse verdedigers van Bastogne en vestigde de stad en zijn garnizoen als een symbool van verzet tegenover het laatste grote Duitse offensief van de oorlog. De Bastogne War Rooms vormen zo een ideale aanvulling op wat er te zien is in het Bastogne War Museum en het Bois Jacques.

© US Army NARA

BASTOGNE WAR ROOMS

- In het Bastogne War Museum

Muteren, veranderen, transformeren

Transformatie, mutatie en verandering staan van 16 maart tot 1 juni centraal in de Biennale de l'Image Possible (BIP). Het thema werd dan ook toepasselijk MUTANTX gedoopt. De voormalige bibliotheek van Chiroux in Luik vormt de wat bizarre maar toch perfecte achtergrond voor deze expo. Ontdaan van duizenden boeken die het ooit huisvestte verandert dit ooit literair emblematische gebouw in een artistieke biotoop met meer dan 50 Belgische en internationale kunstenaars uit de beeldende kunst.

Bezoekers blijven hier niet aan de zijlijn staan maar moeten de ruimte mee tot leven brengen, om "mutantx" te zijn of te worden en om hun rol in de diepgaande transitie van de stad en, ruimer gezien, van de wereld in vraag te stellen. Topics als diversiteit, vermenging, inclusie, inspanningen en hoop passeren de revue.

© Armand Moirin

© Rafaël Heygster

MUTANTX — BIENNALE DE L'IMAGE POSSIBLE — BIP

- 16 maart tot 1 juni 2024
- Voormalige bibliotheek Chiroux, Luik

MEER INFORMATIE OVER
TENTOONSTELLINGEN IN WALLONIË:
→ VISITWallonia.be/tentoonstellingen

INSPIRATIE VOOR EEN CITYTRIP:
→ VISITWallonia.be/steden

VISIT
Wallonia
.be

INTERVIEW

De IJzeren Muur rond Palestina: hoe oorlogs- misdaden deel werden van de Israëlische identiteit

Tekst: Pieter Stockmans

Wat bezielt Israël in Gaza? MO* zoekt antwoorden in een gesprek met de Brits-joodse journalist en auteur Arthur Neslen. ‘De zwaarste bombardemen- ten van de geschiedenis kan je alleen begrijpen als je de Joods-Israëlische identiteit bestudeert.’

In zijn meesterwerk *Occupied Minds: A Journey Through the Israeli Psyche* (2006) toont Arthur Neslen de sporen van de ‘Ijzeren Muur’ in de woorden, drijfveren, angsten en daden van Joodse Israëli’s. De Ijzeren Muur verwijst naar het gelijknamige essay van de Russische journalist Vladimir Jabotinsky uit 1923. Het zou de wereldgeschiedenis veranderen. Jabotinsky zou in de jaren ’30 de hoogste commandant worden van Etsel, de extreemrechtse zionistische militie in Palestina waaruit Likoeud zou ontstaan, de partij van premier Benjamin Netanyahu.

Jabotinsky’s essay was een kritiek op Theodor Herzl, de grondlegger van het zionisme. Die had in zijn utopische fictiewerk *Altneuland* beschreven hoe de lokale bevolking van Palestina de kolonisten zou verwelkomen. Jabotinsky geloofde dat niet. Volgens hem was het ‘onmogelijk om de vrijwillige instemming van de Palestijnse Arabieren te verkrijgen om “Palestina” om te vormen van een Arabisch land tot een land met een Joodse meerderheid. ➔

© Reuters / Eric Gaillard

‘Elke inheemse bevolking in de wereld verzet zich tegen kolonisten (...). Dat is wat de Arabieren in Palestina doen en wat ze zullen blijven doen zolang er een sprankje hoop overblijft (...). Dat betekent dat de kolonisatie alleen kan doorgaan achter een ijzeren muur die de oorspronkelijke bevolking niet kan doorbreken.’

De IJzeren Muur is een metafoor voor permanente oorlog en voor het machtige Israëliëse leger. Dat leger, gesteund door een grote mogendheid, controleert en straft de lokale Palestijnse bevolking totdat die zich neerlegt bij de Israëliëse dominantie. De militaire controle-infrastructuur op de Westelijke Jordaanoever en rond de Gazastrook is niet tijdelijk: muren, hekken, controleposten, hoogtechnologische surveillance, draconische straffen en militaire rechtbanken. Het is een permanent schild, waarachter de verdrijving van Palestijnen en de bouw van Joodse nederzettingen verder kunnen gaan.

De Nieuwe Jood

Neslen legt uit hoe wreedheid als strategie teruggaat op de geconstrueerde identiteit van de Israëli, of de ‘Nieuwe Jood’. Maar evengoed op de grijstinten van de vele Joodse identiteiten die het zionisme probeerde uit te wissen. In de praktijk was het zionisme immers een nationalistische aanval op het Jodendom zelf. ‘De Oost-Europese zionistische leiders van het begin van de twintigste eeuw hadden een afkeer van de “bevende getto-Jood” die eeuwenlang in ballingschap had geleden’, vertelt Neslen. ‘Ze koesterden vaak dezelfde raciale stereotypen over deze joden als antisemieten, en construeerden een nieuwe joodse identiteit: de Nieuwe Jood. Viriel, onverbiddelijk. Het idee was om een nieuw “puur” archetype te vormen, helemaal vanaf nul.’

‘Ze eisten van Arabische Joden, die ze zwak en primitief vonden, dat ze hun Arabische cultuur zouden opgeven. Ze accepteerden Arabische Joden vooral omdat die nodig waren voor een Joodse meerderheid in Palestina. Zelfs het gebruik van het Jiddisch, de taal van Europese Joden

die na de Holocaust naar Israël migreerden, werd verboden omdat het een bedreiging was voor het nieuwe Hebreeuws.’ Bijzonder was dat de zionisten de kracht van de Nieuwe Jood niet toonden door zich te verzetten tegen het fascisme en antisemitisme in Europa, maar tegen de Arabieren in Palestina. ‘Hun argument was dat we Europa moesten verlaten en “terugkeren naar Zion”, daar land innemen en andere mensen van het land verdrijven’, zegt Neslen. ‘Ze sloten zelfs deals met jodenvervolgers in Oost-Europa, zoals in 1903 met de Russische minister van Binnenlandse Zaken Vjatsjeslav von Plehve. “Jullie willen van de joden af, wij willen ze hebben”, daar kwam het op neer. Er was altijd een samenvloeiing van belangen tussen de antisemitische krachten en de zionistische groepen, ook al waren ze niet hetzelfde.’ Sommige vooroorlogse Oost-Europese joodse politieke bewegingen, zoals de Algemene Joodse Arbeidersbond waarbij Neslens familie aangesloten was, verzetten zich tegen deze strategie. Zij spraken zelfs over ‘de antisemitische basis van het zionisme zelf’.

Afkeer van onderhandelingen

‘De zionistische kolonisatie moet ofwel stoppen, ofwel doorgaan ongeacht de oorspronkelijke bevolking’, schreef Jabotinsky in zijn essay. De zionistische beweging heeft nooit willen wachten tot er via onderhandelingen een akkoord zou zijn met de Palestijnen. Ze heeft met militaire macht de Joodse staat opgericht en uitgebreid. De adoratie van viriliteit en onverzettelijkheid vertaalde zich in een afkeer van onderhandelingen. Vroege voorbeelden daarvan waren de zionistische terreuraanslagen in de jaren ‘40 tegen de Britten en tegen de lokale bevolking, waarmee Jabotinsky’s Etsel de oprichting van de staat Israël versnelde. En ook na de oprichting van de staat wilden de zionisten niet onderhandelen. Etsel vermoordde in 1948 zelfs VN-bemiddelaar Folke Bernadotte.

Zelfs de Oslo-akkoorden van 1993, ogenschijnlijk een teken van bereidheid tot onderhandeling, waren een

toepassing van Jabotinsky's IJzeren Muur: Israël had de Palestijnen tot onderwerping gedwongen en zou hun nu autonomie verlenen in kleine enclaves binnen de Joodse staat. In de rest van het gebied zou de kolonisatie verdergaan. Dertig jaar na de Oslo-akkoorden is er één "Joodse staat" from the river to the sea, tussen de Jordaan en de Middellandse Zee. De infrastructuur is er zodanig ontworpen dat Israël's het niet eens merken als ze vanuit Israël de nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever binnenrijden. De Palestijnen in de enclaves, achter controleposten en een fysieke muur, zien ze nooit.

Neslen zegt dat Israëlische leiders de huidige status quo van conflict en kolonisatie niet als een probleem zien, maar als een oplossing. Als oplossing voor de omgang met de Palestijnen, maar ook als oplossing om de diverse achtergronden van de Joden in Israël te laten opgaan in die ene Israëlische identiteit, verenigd onder een gezamenlijke strijd voor "overleving". Als vrede die lijm zou doen oplossen, zouden de verschillende joodse identiteiten opnieuw kunnen bovendrijven. 'Een belangrijk ingrediënt in die lijm is het leger', zegt Neslen. 'Voor Israël is oorlog net zo essentieel als wielen voor een fiets: als ze stoppen met draaien, val je. Het land handhaaft sinds zijn ontstaan 75 jaar geleden een officiële militaire noodtoestand.'

'Voor Israël is oorlog net zo essentieel als wielen voor een fiets: als ze stoppen met draaien, val je.'

'Wanneer het leger onderdeel van je identiteit is geworden, wordt elke aanval op dat leger ervaren als een aanval op jezelf', zegt Neslen. Dat verklaart waarom Israël's zich zo diep geraakt voelen in wie ze zijn door de Palestijnse aanval van 7 oktober 2023. En hoe dieper geraakt, hoe extremer

de kracht die het leger toont. In eerdere Gaza-operaties was het doel van Israël om de Palestijnen collectief te straffen en hen tot onderwerping te dwingen. Nu is het doel, zoals uitgesproken door ministers, diplomaten en woordvoerders, "vrijwillige migratie", een eufemisme voor verdrijving.

Die verdrijving is in volle gang. Neslen bezocht de Gazastrook verschillende keren. Hij ziet zelfs een dieper proces van uitwissing van de herinnering: 'In Gaza voelde je het Palestina van weleer, aan de zee, uitkijkend op de rest van de wereld. Die herinnering wordt uitgewist. Het uitgangspunt lijkt om zo veel mogelijk van het land te verwoesten en eroverheen te bouwen, zoals na 1948.' Gaza Stad is de grootste Palestijnse stad, een eeuwenoude stad. Israël veegt grote delen ervan in een paar maanden tijd van de kaart.

De verontwaardiging die dat opwekt, is voor Israël van weinig belang. Israëls eerste premier David Ben-Gurion zei zelf: 'Het maakt niet uit wat de goyim (*niet-joden, red.*) zeggen. Het maakt uit wat de Joden doen.' Dit leger voelt zich niet gremd door kritiek of internationale rechtsregels.

Ontmenselijking van Palestijnen

Een van de Israël's die Neslen voor zijn boek interviewde, zei: 'Vroeger gaf ik om burgers. Nu niet meer, want ze doen niets om dingen te verbeteren.' Israëlische leiders zeggen al generaties lang dat er bij de Palestijnen geen partner voor vrede is. Dit leidt tot ontmenselijking. Een groot deel van de Israëlische bevolking is niet geschokt als Gazaanse burgers massaal worden gedood, omdat ze zichzelf ervan hebben overtuigd dat 'de anderen' toch geen vrede willen. 'Dat is heel handig', zegt Neslen. 'Als er geen partner voor vrede is, hoef je nooit concessies te doen. En als je de sterkere partij bent, kan je gewoon steeds meer land innemen.'

En dat is volgens hem het uiteindelijke doel van de ontmenselijking. Als de normale toestand van een land oorlog is, kunnen burgers gaan beseffen dat er iets niet klopt. →

ARTHUR NESLEN

- * Brits-joodse journalist, auteur en socioloog
- * werkte voor Al Jazeera, The Economist, The Guardian, BBC, Politico, Thomson Reuters
- * auteur van twee boeken over identiteit: *Occupied Minds. A Journey Through the Israeli Psyche* (2006) en *In Your Eyes a Sandstorm. Ways of Being Palestinian* (2011)
- * *Occupied Minds* is een brede dwarsdoorsnede van de Joods-Israëlische samenleving. Het boek bestaat uit diepte-interviews met gewone Joodse Israël's, zorgvuldig opgetekend, met respect voor het verhaal van elke persoon en toch ongenadig kritisch.

Om de militaire controle van de Palestijnen permanent te kunnen maken, moeten opeenvolgende generaties Israëli's dus geloven dat de anderen onmenselijk zijn. De IJzeren Muur leidt de eigen burgers om de tuin, door de anderen te ontmenselijken.

Mensen ontmenselijken is makkelijker als je hen niet meer ziet. Die ontkoppeling is precies een van de doelen van de evacuatie van de Joodse kolonisten uit Gaza in 2005, van de afsluiting van de Gazastrook en van de afscheidingsmuur op de Westelijke Jordaanoever. 'Toen ging de ontmenselijking van Gaza in de Israëli'sche media en politiek in een hogere versnelling', zegt Neslen.

'Israël ontkoppelde zich van de Palestijnen om de bezetting en de kolonisatie te kunnen normaliseren. Palestijnen worden niet meer gezien als gewone mensen, maar als een gezichtsloze massa die gecontroleerd moet worden.'

'Israël ontkoppelde zich van de Palestijnen om de bezetting en de kolonisatie te kunnen normaliseren. Palestijnen worden niet meer gezien als gewone mensen, maar als een gezichtsloze massa die gecontroleerd moet worden. Joden hebben een groot deel van hun geschiedenis in Europa achter gettomuren geleefd, nu bevindt Gaza zich achter de gettomuur.'

Als Israëli'sche soldaten na 20 jaar ontkoppeling en ontmenselijking Gaza binnentrekken, krijg je excessen. Op sociale media duiken om de haverklap schokkende filmpjes op van Israëli'sche soldaten die zich schuldig maken aan ontmenselijkend gedrag in Gaza. En die er trots mee uitpakken met ontmenselijkend gedrag. 'Wat nu gebeurt, zie ik als het resultaat van de verwaarlozing van alle

haat en emoties die ik in *Occupied Minds* beschreef', zegt Neslen. 'Weet je, sommige lezers vonden dat mijn boek de prachtige verscheidenheid van de Joods-Israëli'sche samenleving liet zien. Maar zij hebben het niet begrepen. Ik heb die verscheidenheid getoond, niet omdat ze representatief is voor de Israëli'sche samenleving maar juist omdat de zionisten neerbuigend kijken naar vele groepen joden in het land. Arabische joden, Ethiopische joden, orthodoxe joden: alle joden die niet waren zoals de Oost-Europese seculiere zionisten werden juist naar de rand van de samenleving geduwd.'

En dat had desastreuze gevolgen voor de Palestijnen. 'Om hun waarde als Israëli te bewijzen, moesten deze joden harder hun best doen om te bewijzen dat ze "Nieuwe Joden" waren. Zo werden overlevenden van de Holocaust de meest meedogenloze strijders in 1948. Arabische Joden werden de meest extreme anti-Arabische racisten. De eens zo volgzame orthodoxen werden gewapende fanatici op de heuveltoppen van de nederzettingen.'

In 2006 al, sloot Neslen een artikel af met deze paragraaf: 'De feniks zal zegevieren, en elke keer barbaarser. De roofvogel voedt zich met de haat die hij creëert terwijl hij boven de ruïnes zweeft. Zijn kreet "Israël heeft het recht op zelfverdediging" is een gekwelde schreeuw om hulp. Die kan beter vertaald worden als: "Stop mij, voordat ik weer moord". Washington luistert en stuurt meer bommen.' Neslen vindt dat we de druk op Israël moeten opvoeren, niet alleen om het bezette Palestina te dekoloniseren, maar ook om de bezette Israëli'sche psyche te bevrijden. *

In het dossier 'Escalatie in Israël/Palestina' op [MO.be](https://www.mo.be) kan je een uitgebreide versie van dit interview in twee delen lezen.

Occupied minds: a journey through the Israeli psyche door Arthur Neslen is uitgegeven door Pluto Press, 2006. 291 blz.

Wij geven om goed eten

Omdat een betere wereld begint bij goed eten. Goed eten is de goedkoopste gezondheidszorg. Goed eten is het krachtigste wapen in de strijd tegen klimaatverandering. Goed eten is inkomen voor miljoenen boerenfamilies. Goed eten verbindt mensen, van stad tot platteland. Daarom brengt Rikolto boeren, bedrijfsleiders, politici, wetenschappers en gewone mensen, zoals wij, aan tafel. Samen werken we aan eerlijke, duurzame en gezonde voeding voor iedereen.

Daarom geven wij om goed eten. *Jij ook? Ga naar rikolto.be of doe een gift op BE64 0000 0000 5252.*

Scan en schenk

rikolto

“Waarom ik proMO* ben? Omdat er in de media dringend nood is aan meer genuanceerde verhalen.”

Aya Sabi

Foto: Iratxe Álvarez

Word ook proMO*. Ga naar mo.be/promo

Stap mee in een avontuur dat levens verandert

**OXFAM
TRAILWALKER**

100 KM OF 25 KM

Grote woud van [Saint-Hubert](#)

10 & 11 MEI 2024

Schrijf je in op oxfamtrailwalker.be

OXFAM
België

De moeder van alle verkiezingen

Eén politicus bepaalt de keuze van een miljard kiezers

Binnenkort kiezen bijna een miljard Indiërs een nieuw parlement en dus ook een nieuwe regering. De democratie en de ziel van het land staan op het spel.

‘De verkiezingen van 2024 zouden weleens de laatste democratische verkiezingen in India kunnen zijn.’ De avond is gevallen over een warme oktoberdag in Karnataka, de zuidelijke deelstaat van India die vooral bekend is voor de IT-industrie in Bangalore. De forse uitspraak komt totaal onverwacht. Ons gesprek ging tot dan over de kracht die hindoes, moslims en christenen in hun eigen tradities kunnen vinden om de toenemende communautaire spanningen in India te stoppen. Mijn gesprekspartner is bedachtzaam en genuanceerd, lijkt hoopvol over de toekomst, maar is ook beducht voor de autoriteiten. Hij wil spreken, maar wel anoniem.

Het was bij mijn vraag naar 2024 dat zijn toon van zacht en zoekend naar duister en dreigend ging. ‘Als de BJP een derde opeenvolgende mandaat krijgt van de kiezer, denk je dat de partij haar dromen van een hindoenatie dan zal verankeren in de grondwet?’, vroeg ik. ‘Waarom zou ze?’, wierp hij tegen. ‘Alle instellingen eten nu al uit haar hand.’ En dan, na een lange pauze: ‘De verkiezingen van 2024 zouden weleens de laatste democratische verkiezingen in India kunnen zijn.’

Narendra Modi Superstar

‘Premier Modi versus de rest: daar gaan deze verkiezingen echt over’, zegt journalist en India Forum-uitgever Rammanohar Reddy. Ook bij de vorige algemene verkiezingen

in 2014 en 2019 was dat in zekere zin het geval. Die leverden telkens een meerderheid op voor Modi’s hindoenationalistische BJP. In 2014 kreeg de BJP 31,34 procent van de kiezers achter zich, in 2019 was dat 37,4 procent. 6 op de 10 Indiase kiezers stemden dus níét voor de BJP, terwijl er toch 303 van de 543 zetels naar de BJP gingen. Dat heeft te maken met het *first-past-the-post*-kiessysteem dat India erfde van de Britten. Daarbij stuurt elk kiesdistrict één vertegenwoordiger naar het parlement.

De “normale” politieke logica stelt dat een politicus die al tien jaar aan de macht is, moet vrezen voor erosie in het vertrouwen van de kiezer. Maar dat geldt blijkbaar niet voor Modi. Een opiniepeiling door het Pew Research Centre in 2023 geeft hem een positieve score van 79 procent en onderzoek door het Amerikaanse Morning Consult geeft hem 76 procent goedkeuring, wat van Modi met voorsprong de populairste regeringsleider ter wereld maakt. Voormalig topambtenaar Bindu Dalmia vergelijkt het in een opiniebijdrage op News18 met het gedrag van consumenten: ‘Om verkozen te worden, moet een partij door kiezers gezien worden als een organisatie die een duidelijk omschreven dienst of product aanbiedt met voldoende garantie op het leveren daarvan. Zoals consumenten enkel regelmatige kopers worden als hun verwachtingen vervuld worden, zo keren ook kiezers enkel terug naar dezelfde partij als ze tevreden zijn.’ ➔

Hindoentatie

Onthou dat beeld van ‘voldoende garantie’. Want, zegt Rammanohar Reddy nog: ‘De slogan die Modi in het najaar van 2023 lanceerde, “met Modi-garantie”, zet de toon van de verkiezingscampagne.’ Die garantiebelofte focust expliciet op welvaart voor alle 1,4 miljard Indiërs en op mondiale macht voor India. En, impliciet, om *hindoetva* te realiseren: de hindoenationalistische ideologie die van India een echte en internationaal gerespecteerde hindoemeerderheidsstaat wil maken.

De hindoetva-belofte komt met tastbare garanties. Dat werd met veel pracht en praal onderstreept toen op 22 januari de nieuwe Ramtempel in Ayodhya ingehuldigd werd, door premier Modi, deelstaatspremier Yogi Adityanath (ook BJP) en Mohan Bhagwat, de opperste leider van de hindoenationalistische massabeweging RSS. De tempel was niet helemaal afgewerkt, maar de plechtigheid kon niet wachten. Want de inhuldiging moest duidelijk maken dat de premier, de beweging en de partij hun beloften nakomen, ook al vraagt dat decennia werk. Op de plek waar nu een tempel gebouwd wordt, richtten moslimheersers in de 16de eeuw een moskee op. Die werd in 1992 gesloopt door een menigte, aangevuurd door BJP-politici. Modi wijdde er eind januari dan ook niet zozeer een plek van gebed en spiritualiteit in, maar een monument voor het hindoenationalisme. Daarom noemde Modi de inwijding ook het begin van een nieuw tijdperk.

Ook andere hindoenationalistische agendapunten werden de voorbije jaren gerealiseerd: deelstaat Jammu en Kasjmir werd ontdaan van zijn bijzondere statuut, moslimmannen kunnen niet langer scheiden door driemaal na elkaar *talaq* te zeggen, op veel plaatsen werden wetten tegen handel in koeien verscherpt ... Voor vier op de tien kiezers zijn deze beleidskeuzes dus de bevestiging van de beloofde *hindoerashtra* of hindoentatie.

Garantie op welvaart?

Kan Modi ook de welvaartsbelofte realiseren? Elke partij zal met voorstellen moeten komen om de kiezers uit lagere kasten ervan te overtuigen dat ze echt werk wil maken van beleid dat hun ten goede zal komen, schrijft Milan Vaishnav, India-expert bij Carnegie Endowment for International Peace, in zijn vooruitblik op de verkiezingen. Welvaart werd een thema nadat eind vorig jaar uit een telling in deelstaat Bihar was gebleken dat veel meer mensen tot

de historisch uitgesloten kasten behoorden dan werd aangenomen.

Voor de BJP is dat moeilijk terrein, aangezien de hindoenationalistische beweging in oorsprong erg brahmaans - en dus opperkaste - is. Bovendien bedreigen de tegenstellingen tussen hogere kasten, lage kasten en onaanraakbaren de eenheid onder hindoes en dus de meerderheid waarop de BJP haar macht bouwt. Die kaap heeft de BJP handig omzeild door volgehouden basiswerk van de RSS, die tegelijk massa- en voorhoedebeweging is met decennialange inzet voor scholen, welzijn en gezondheid van onaanraakbaren en andere uitgesloten groepen. Het resultaat is dat sommigen onder de lagere kasten en gemarginaliseerde groepen vandaag behoren tot de meest radicale aanhangers van de hindoenationalistische beweging.

Toch blijft de vraag hoe de kiezers zullen oordelen over de sociaal-economische verwezenlijkingen van de voorbije vijf jaar. De coronacrisis kostte aan meer dan een half miljoen Indiërs het leven, deed de economie met meer dan 25 procent krimpen, liet miljoenen arbeidsmigranten aan hun lot over en zorgde voor chaotische scènes in ziekenhuizen. Volgens onafhankelijke economen is er ook een groeiend werkloosheidsprobleem en komt de maakindustrie in India niet echt van de grond.

Het antwoord op de wijdverbreide armoede en onzekerheid ligt in wat Milan Vaishnav ‘competitive welfarism’ noemt: het opbod in bijstandsmatregelen. Het belang daarvan klonk sterk door in de recente beslissing van Modi om de gratis voedselbedeling aan meer dan 800 miljoen Indiërs met 5 jaar te verlengen. Reële sociaal-economische vooruitgang is er niet voor de grote meerderheid van de Indiërs, dus wordt de belofte van bijstand een centraal thema in de campagne. De voorbije jaren heeft de BJP dat electorale wapen steeds nadrukkelijker ingezet, met armen, achtergestelde groepen en vrouwen als eerste doelgroepen. Met succes.

De derde *Modi ki Guarantee* is de mondiale machtsbelofte. Volgens Vaishnav kan buitenlandse politiek een doorslaggevend thema zijn bij de verkiezingen. De BJP heeft er de voorbije jaren alles aan gedaan om in India de indruk te wekken dat de rest van de wereld aanschuift om goede raad te krijgen van Delhi. Het land ontpopte zich tot een leermeester van de wereld. Die idee is in de voorbije jaren zo vaak herhaald dat iedereen gelooft dat ze waar is.

‘Premier Modi versus de rest: daar gaan deze verkiezingen echt over’

— JOURNALIST RAMMANOHAR REDDY

Bovendien wist de partij, geholpen door gezagsgetrouwe media, het internationale aanzien van India te koppelen aan de geroemde leiderschapskwaliteiten van premier Modi. Daar kan geen enkele oppositiepartij of -politicus tegenop. Rammanohar Reddy denkt niet dat internationaal aanzien een doorslaggevend argument is voor de gemiddelde kiezer, maar ziet het wel als een bijkomend argument, boven op de hindoernationalistische geloofsbrieven en de bijstandsprogramma's.

Tegen minderheden

De BJP slaagt erin om een belangrijk deel van de Indiase publieke opinie ervan te overtuigen dat haar eenheid-onder-hindoevlag de beste toekomstkansen biedt voor het land. Niet voor moslims, dat is duidelijk. Maar 'wat uitsluiting is voor moslims, ziet er voor lagere- en middenklasse-hindoes uit als een manier "om moslims hun plaats te tonen" na eeuwen van overheersing', zegt politicoloog Amir Ullah Khan in Hyderabad. Daarmee legt hij meteen de vinger op de pijnlijkste plek van de Indiase democratie: de levendige en rumoerige politieke arena verschuift stelselmatig naar een meerderheidsdenken, waarin minderheden steeds meer behandeld worden als tweederangsburgers.

De constructie van hindoes als één volk is na meer dan honderd jaar basiswerk ver gevorderd. Zó ver dat de grondwettelijke garanties voor minderheden, met name voor moslims, uitgehold zijn. Deelstaten geregeerd door de BJP gebruiken bulldozers, burgermilities en rechtbanken om "moslims hun plaats te tonen". En ook al gaan ze daarbij ver over de wettelijke grenzen, toch doen ze dat al jaren ongestraft. Een jonge en geëngageerde moslim die ik in oktober sprak in Hyderabad, stuurde me in januari nog een berichtje: 'Hoe blijf je strijdbaar als alles en iedereen de kant kiest van een rechts politiek project dat zich tegen minderheden keert?'

Tegenover de dominante BJP staat een oppositiefrent, de I.N.D.I.A. (Indian National Developmental Inclusive Alliance). Maar die slaagt er maar moeilijk in om met een duidelijke en eenvormige politieke boodschap naar de kiezer te stappen. Dé lijn die I.N.D.I.A. samenhoudt, zijn het engagement voor de grondwettelijke belofte op een seculier India, de noodzaak aan tastbare vooruitgang voor de arme meerderheid en het streven naar gelijke rechten voor minderheden.

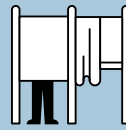
Maar terwijl de BJP haar hindoenatie concreetiseert in emotionele symbolen, blijven de politieke ambities van I.N.D.I.A. eerder vaag en theoretisch. En nu een van de architecten van I.N.D.I.A., Nitish Kumar, overgestapt is naar de BJP-alliantie, is succes nog onwaarschijnlijker geworden.

Geschiedenis (de)koloniseren

Als de BJP straks opnieuw de meerderheid haalt in het parlement, is dat niet om tot de orde van de dag over te gaan. Dat is niet de stijl van Modi of de agenda van de hindoernationalistische beweging. Bovendien volgt in 2025 het eeuwfeest van de moederorganisatie, de RSS. Dé vraag is: welke groot eeuwfeestgeschenk wil Modi III aanbieden →

Met bijna **945 miljoen** stemgerechtigde burgers vormen de parlementsverkiezingen in India de grootste stembusgang ooit. In 2019 ging 67,5 procent ook echt stemmen.

In totaal waren er in 2019
930.000
kieslokalen
voorzien ...

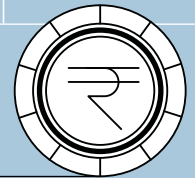
... waarin 5,5 miljoen burgers en
11 miljoen veiligheidsmensen
(inclusief leger en politie) ervoor zorgden dat iedereen zijn stem kon uitbrengen ...

... op één van de
1,4 miljoen stemcomputers.

De hele democratische oefening kostte de Indiase staat zo'n
35 miljard roepie

(tegen de huidige wisselkoers is dat 425 miljoen euro).

Vrijwilligers van de hindoernationalistische massabeweging RSS.

© Shalish Andrade

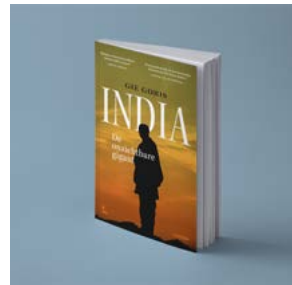
‘Wat uitsluiting is voor moslims, is voor lagere- en middenklasse-hindoes een manier “om moslims hun plaats te tonen”.’

- POLITICOLOGO AMIR ULLAH KHAN

aan de beweging waarin de premier en talloze kaders van het hindoenationalisme groot werden?

Misschien wordt India officieel hernoemd tot Bharat. Of wordt de vermelding ‘seculier’ geschrapt uit de aanhef van de grondwet. Misschien wordt Hindi de enige officiële taal van het land. Of worden de tempeldisputen in Mathura en Varanasi geactiveerd, die vergelijkbaar zijn met het verhaal van de Ramtempel in Ayodhya. Moskeeën afbreken en er tempels voor in de plaats bouwen geldt nu als een zaak van dekolonisering. Ook de eis om komaf te maken met de aparte familiale wetten voor moslims heeft altijd potentie voor Modi en zijn partij, dat bleek in februari toen het deelstaatarbeid van Uttarakhand nog snel een een-gemaakte familiewet door het parlement joeg. Er blijft, met andere woorden, nog veel te doen voordat India omgebouwd is tot het door hindoenationalisten gedroom-

de Bharat. En als dat allemaal gerealiseerd wordt, is het onzeker of er nog een grondwettelijke democratie en een functionerende rechtsstaat overblijft. *

INDIA. De onzichtbare gigant van Gie Goris verschijnt op 27 maart bij Lannoo. MO*lezers krijgen 10 procent korting en gratis verzending. Bestellen via lannoo.be/nl/india-1 met de voordeelcode ‘indiamo10’. Deze code is geldig tot 30 juni 2024.

unicef voor ieder kind

LOOP MEE MET UNICEF

26 mei 2024
20 km door Brussel

Schrijf je in via deze QR-code

© Benjamin Orban

Tekst: John Vandaele

Verborgen rijkdom

Waarom grondstoffen een zegen en een vloek zijn

- 26 **Wie wordt beter van de rush op “groene” grondstoffen?**
- 30 **Wie zich afvraagt waarom China de wereld overspoelt met elektrische auto’s, moet ook naar Indonesië kijken**
Nikkel, speerpunt van de Indonesische economie.
- 34 **Waarom Bolivia niet het Saudi-Arabië van Latijns-Amerika werd**
Hoe verkwansel je je lithiumvoorraad?
- 40 **Chili gevangen tussen China en EU**
- 46 **Rijkdom ondergronds, kansen bovengronds**
Waarom de grondstoffenkoorts Congo nog niet welverwend maakt.
- 50 **Klimaatneutraal met minder grondstoffen, kan dat?**

We zijn bezig met een grote verbouwing. De fossiele energie waarop we onze industriële samenleving bouwden, vervangen we door een model dat vooral steunt op duurzaam opgewekte energie. Maar daarvoor zijn grondstoffen nodig. Windparken en zonneweides zitten immers boordevol koper, lithium of kobalt.

Industriële omwentelingen zoals deze herverdelen dikwijls de (geo)politieke kaarten. Dat is nu ook het geval. China domineert de volledige duurzame productieketen: van de grondstoffen tot de zonnepanelen, batterijen en elektrische voertuigen.

Het Westen zette intussen een inhaalbeweging in: de staat mag en moet nu ook weer subsidiëren en sturen. De EU wil zelfs opnieuw heel wat mijnen

openen. De vrees bestaat dat we daarmee wat aan de late kant zijn.

Ook veel landen in het Globale Zuiden hebben ambities en willen hun grondstoffenrijkdom omzetten in industriële productie. Niet alleen ertsen delven, maar ook batterijen maken. Dat is goed om de ongelijkheid in de wereld te verminderen.

Sommige landen slagen daar beter in dan andere. Tegelijk stellen we vast dat China hen helpt om hun ambities waar te maken. Chinese bedrijven investeren in fabrieken in het Zuiden, terwijl de EU de industriële ontwikkeling van deze landen eerder stokken in de wielen steekt. Dat is niet de goede aanpak. Zeker niet voor een continent dat zo bezorgd is om migratie. *

24.03

MO*TALKS: VERBORGEN RIJKDOM. WAAROM GRONDSTOFFEN EEN ZEGEN EN EEN VLOEK ZIJN

De energietransitie jaagt de vraag naar grondstoffen de hoogte in. Dat schept allerlei kansen en uitdagingen. Maar grijpen we die ook?

WANNEER? Zondag 24 maart, 10.30 uur

WAAR? Industriemuseum, Minnemeers 10, 9000 Gent

TICKETS? Gratis inkom. Inschrijven via

www.industriemuseum.be/nl/agenda

Organisatie: MO* en Industriemuseum

Wie wordt beter van de rush op “groene” grondstoffen?

Tekst: John Vandaele • Infografieken: Stefanie Verhoeyen

De energietransitie jaagt de vraag naar grondstoffen de hoogte in. Dat schept heel wat kansen en uitdagingen. Maar grijpen we die ook? En zo ja, wie dan?

Klimaatbeleid en energietransitie: het zijn begrippen die voor veel mensen iets ongrijpbaars hebben. Eigenlijk komen ze neer op een immense materiële transformatie. We moeten met zijn allen een nieuw energiesysteem bouwen. Dat betekent: tot 2050 jaarlijks duizend kerncentrales aan hernieuwbare energie oprichten, miljoenen elektrische voertuigen produceren, de zware industrie elektrificeren of op groene waterstof laten draaien, gebouwen beter isoleren en noem maar op. Dat nieuwe systeem wordt opgetrokken uit verschillende materialen, die we in laatste instantie uit de grond moeten halen. Sommige grondstoffen zullen we vanaf nu veel meer nodig hebben. Daarom noemt de EU ze ‘kritieke materialen’, omdat hun bevoorradingsonzeker is. Als ze onmisbaar zijn voor de transformatie, heten ze ‘strategische materialen’.

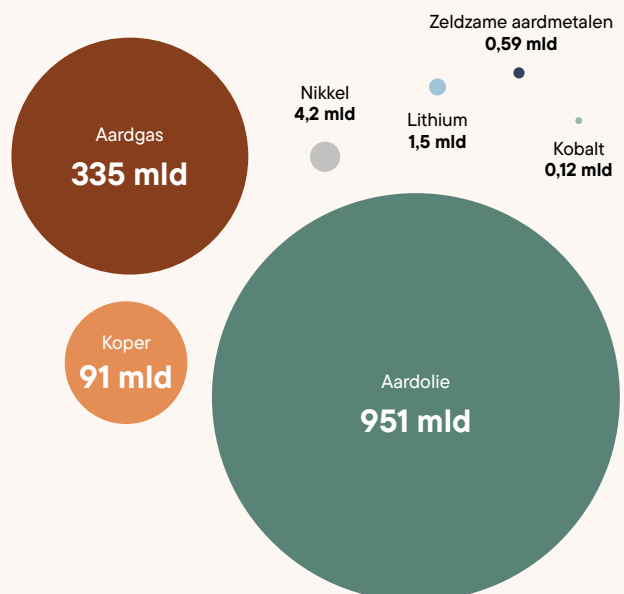
De lijst van kritieke materialen is niet in steen gehouwen. De meningen over welke het precies gaat, lopen uiteen en de feiten op het terrein veranderen gestaag omdat ook de technologie evolueert. Thijs Van de Graaf, professor internationale (energie)politiek aan de UGent, schreef het rapport *Geopolitiek van de energietransitie. Kritieke materialen* voor het Internationaal Agentschap voor Hernieuwbare Energie (IRENA). Daarin destilleert hij uit 35 lijsten en 51 materialen de volgende top 10 van meest geciteerde kritieke materialen:

1 • kobalt	6 • dysprosium
2 • lithium	7 • gallium
3 • neodymium	8 • koper
4 • nikkel	9 • tellurium
5 • iridium	10 • praseodimium

Van de Graaf maakt duidelijk dat de nodige volumes kritieke materialen van een andere grootorde zijn dan de volumes brandstoffen die we jaarlijks verzetten. In 2021 werd 15 miljard ton steenkool, gas en aardolie ontgonnen ten opzichte

van 10 miljoen ton in 2022 voor alle transitie mineralen (koper, lithium, grafiet, nikkel, kobalt, mangaan, zeldzame aardmetalen en platinummetalen). Ook de kostprijs van die nieuwe materialen is van een andere orde dan die van fossiele brandstoffen. De waarde van de olie-exporten bedroeg in 2021 meer dan 950 miljard dollar, die van aardgas 335 miljard dollar. Koper komt nog enigszins in de buurt met 91 miljard dollar, nikkel leverde 4,2 miljard dollar exportwaarde op, terwijl lithium en kobalt dwergen zijn, met respectievelijk 1,5 en 0,12 miljard dollar.

■ Exportwaarde grondstoffen (US dollar)

‘Zodra we deze materialen voldoende in stock hebben in onze zonnepanelen, windturbines of batterijen, kunnen we ze hergebruiken’, benadrukt Peter Tom Jones, directeur van het KU Leuven Instituut voor Duurzame Metalen en Mineralen (SIM²). ‘Vanaf dan worden we minder afhankelijk van primaire grondstoffen en de landen waar die vandaan komen. Bevoorrading wordt dan in eerste instantie het beheer van de stock van metalen die al in onze groene infrastructuur zit.’ Dat is het fundamentele verschil met het huidige model, dat eindeloos miljarden ton brandstoffen blijft verbranden. Met de opwarming van onze planeet tot gevolg.

Geopolitiek en bevoorradingszekerheid

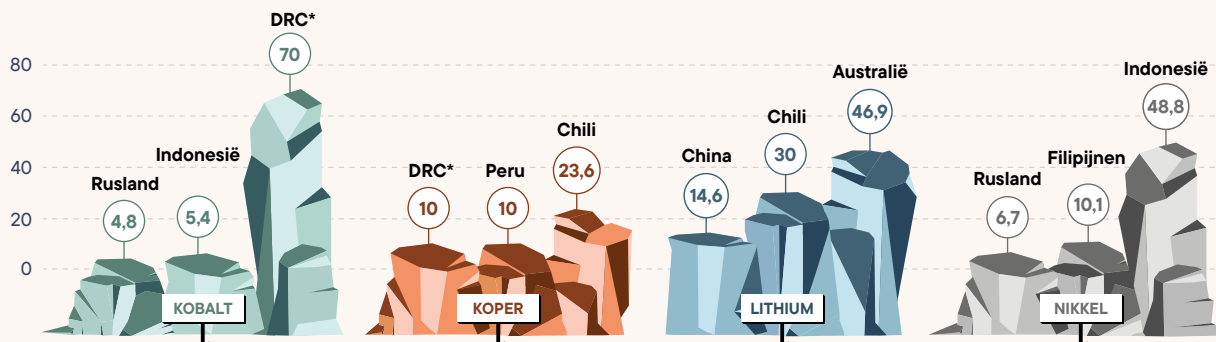
De kritieke materialen zijn op zich niet schaars - er bestaan grote voorraden van - maar de tijdsige ontginning en hun raffinage kunnen wel problemen geven. De ertsen zijn bovendien geografisch verspreid over onze planeet: er is geen enkel land zonder externe afhankelijkheid van een of ander erts.

Als het om geraffineerde ertsen gaat, springt één land eruit: de Chinese Volksrepubliek. Die zet voor kobalt, koper, lithium, nikkel en de meeste zeldzame aardmetalen

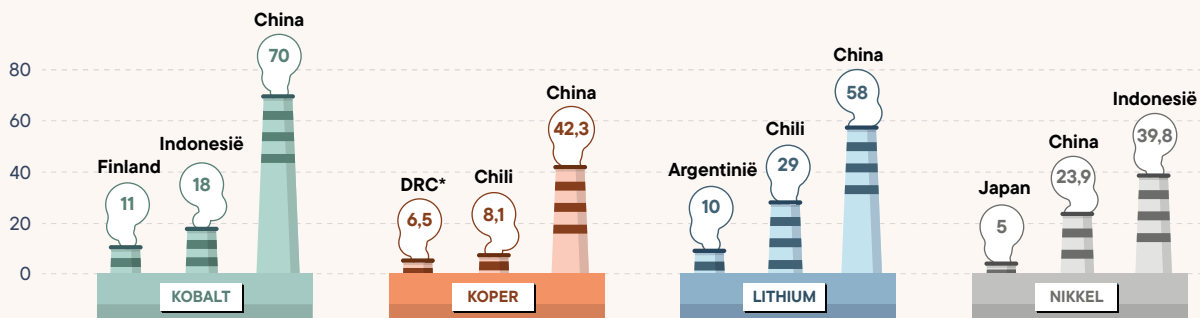
de toon. Dat is het resultaat van een neoliberale wereldorde. Die hield in dat de goedkoopste producent, doorgaans China dus, ook een groot deel van de productie naar zich toetrok, wat ook de sociale of milieuvorwaarden waren. Maar ook de langetermijnplanning van de Chinese overheid speelde een grote rol. Beijing beseftte al snel dat de schone technologie de toekomst was, en heeft jaar na jaar ingezet op de toegang tot de benodigde grondstoffen, hun raffinage en de omzetting in zonnepanelen, windturbines, batterijen en elektrische voertuigen. Intussen domineert het land grote delen van de “groene” productieketen.

Die dominante positie zet westerse mogendheden in de huidige, meer gespannen geopolitieke omgeving ertoe aan om daarop een antwoord te verzinnen. Dat antwoord is een terugkeer naar industrieel beleid. In de Verenigde Staten neemt die onder meer de vorm aan van de Inflation Reduction Act, waarbij de staat met vele honderden miljarden dollar subsidies in sneltempo de lokale productie van batterijen of elektrische overtuigen wil ontwikkelen. De EU heeft haar Green Deal en sinds kort ook een bijbehorend Industrieel Plan voor het Net-Zero Tijdperk met daarin de Critical Raw Materials Act (CRMA). ➔

■ Top 3 landen in wereldwijde ontginning van **kobalt**, **koper**, **lithium** en **nikkel** (%)

■ Top 3 landen in wereldwijde raffinage van **kobalt**, **koper**, **lithium** en **nikkel** (%)

*DRC: Democratische Republiek Congo

Bron: Internationaal Energieagentschap

Met de CRMA wil Europa tegen 2030 10 procent van de kritieke materialen in de EU ontginnen, 40 procent zelf raffineren en minstens 15 procent van zijn grondstoffen uit recyclage halen. Tegen dan mag de afhankelijkheid van één leverancier van een bepaalde strategische grondstof nooit meer dan 65 procent bedragen.

Peter Tom Jones meent dat de EU die maatregelen niet snel genoeg kan nemen. 'Als we niet snel reageren, verliezen we een deel van de Europese industrie, onder meer de automobielsector. Als we veel goedbetaalde industriejobs verliezen, kan dat politieke gevolgen hebben - denk aan een opmars van extreemrechts. Als we een deel van de mijnbouw zelf doen, zal dat bovendien op een meer verantwoorde manier gebeuren. Het probleem is alleen dat het in de EU nu 15 jaar duurt om een mijn te vergunnen. Dat is veel te traag, want de vraag naar grondstoffen evolueert voortdurend.'

De CRMA wil de vergunningsprocedures voor strategische mijnbouwprojecten beperken tot 24 maanden. Het Europees Milieubureau vreest echter dat die tijdsdruk de milieuzorg zal ondermijnen.

De kansen van groene metalen

In zijn rapport stelt Thijs Van de Graaf dat de energietransitie een *game changer* voor inclusiviteit en stabiliteit kan worden. Als ze goed wordt aangepakt, kan ze de toegang tot betaalbare en betrouwbare energie uitbreiden naar de meeste ontwikkelingslanden en zo de basis leggen voor economische groei, armoedebestrijding en een gezonder leefmilieu.

De grondstoffenboom kan op zich al werk en inkomen genereren. Daarvoor moet de mijnbouw wel breken met zijn slechte reputatie op vlak van sociaal en milieubeleid. Bovendien kunnen ontwikkelingslanden de kans grijpen om meer afgewerkte producten te maken met hun grondstoffen. De loutere extractie van grondstoffen biedt weliswaar ook werk en inkomen, maar ze is slechts een fractie van wat hogerop in de waardeketen te verdienen valt.

Zo beweerde Bloomberg NEF, dat onderzoek verricht naar de transitie naar een lagekoolstofeconomie, dat de ontginning van kobalt, lithium en nikkel wereldwijd tegen 2025 zo'n 10 miljard euro zou opleveren. Het smelten en raffineren brengt 40 miljard euro meerwaarde op. De verdere bewerking van de metalen tot de chemische materialen die in batterijen worden gebruikt, zou al voor 250 miljard euro staan. De productie van batterijen voor voertuigen zou 1100 miljard euro inkomen genereren. De productie van elektrische voertuigen zelf zou een meerwaarde van 6500 miljard euro opleveren.

Eerlijker en milieuvriendelijker

Als het gaat om het Globale Zuiden toegang te geven tot betaalbare groene energie, is er nog een lange weg te gaan. De meeste investeringen vinden plaats in Europa, de VS en vooral China. Nochtans is het potentieel van het Globale Zuiden enorm: zo beschikt Afrika over 39 procent van het mondiale potentieel van wind- en zonnekracht, terwijl het

maar 2 procent van de investeringen ontvangt. Daarom vroegen de Afrikaanse landen in 2023 op hun allereerste klimaatop om massale investeringen, om zo de huidige capaciteit van 56 GigaWatt aan hernieuwbare energie op te trekken naar 300 GigaWatt in 2030.

Daarnaast zijn er weinig aanwijzingen dat de mijnbouwsector de energietransitie aangrijpt om socialer en milieuvriendelijker te werken. De Transition Minerals Tracker monitort de sociale en ecologische mistoestanden in de ontginning van koper, kobalt, lithium, mangaan, nikkel en zink. Tussen 2010 en 2022 telde de tracker 510 beschuldigingen van misbruiken.

Zoals in andere jaren, kwamen ook in 2022 beschuldigingen van schade voor lokale gemeenschappen en aan het milieu het vaakst voor. Inheemse gemeenschappen zijn erg kwetsbaar, want 54 procent van de voorraden van transitie-metalen bevindt zich op of vlak bij hun gronden. De Las Bambas-kopermijn in Peru - goed voor 2 procent van de globale koperproductie en eigendom van China Minmetals - telde de meeste beschuldigingen: inbreuken op landrechten, milieuvervuiling, corruptie en aanvallen op mensenrechtenverdedigers.

De tracker stelt ook vast dat lokale gemeenschappen en de staat meer van zich afbijten met rechtszaken en protesten. Die leiden soms tot productie- of projectonderbrekingen. Dat bleek in december 2023 nog in Panama, waar een immense kopermijn (1,5 procent van de wereldproductie en goed voor liefst 5 procent van 's lands inkomen) na protesten over onomkeerbare milieuschade en landverkoop aan buitenlanders op rechtersbevel werd gesloten. Eerder al werd in Ecuador mijnbouw met een referendum weggestemd. Het geeft aan dat de sector baat heeft bij meer verantwoorde mijnbouw.

'Als we niet snel reageren, verliezen we een deel van de Europese industrie. Als we veel goedbetaalde industriejobs verliezen, kan dat politieke gevolgen hebben.'

— PETER TOM JONES (KUL)

De macht van China

Een relatief nieuw gegeven is de dominante rol van China in de globale mijnbouw. Verschillende bronnen melden dat ze verschillen merken tussen Chinese en westerse bedrijven. 'Westerse ondernemingen staan meer open voor dialoog. Chinese ondernemingen willen doorgaans zelfs niet de dialoog aangaan met het maatschappelijke middenveld. Je krijgt soms de indruk dat mensenrechten voor hen geen thema zijn', zegt de Congolese mijnbouwexpert Fabien Mayani.

Jan Franco van ACV Bouw, Industrie en Energie (BIE) getuigt dat vakbondsvertegenwoordigers zoals hij toegang hadden tot ondernemingsraden van meerdere westerse mijnbouwbedrijven in Congo. 'Bij Chinese bedrijven was dat niet mogelijk.' De Congolese ngo Initiative pour la Bonne Gouvernance et les Droits Humains beschrijft hoe er tussen Commus, eigendom van het Chinese Zijin Mining, en de omliggende gemeenschappen in Kolwezi, in het zuiden van het land, geen dialoog is. Daardoor vragen 'de gemeenschappen van Tshabula en Pierre Muteba zich zelfs af of hun dorpen deel uitmaken van de mijnconcessie'. Dat zegt natuurlijk ook veel over het falen van de Congolese autoriteiten.

De Transition Minerals Tracker stelt eveneens vast dat Chinese ondernemingen minder vaak reageren op vragen om overleg over klachten. 'In 2021 en 2022 werden 17 Chinese bedrijven 22 keer benaderd. Ze reageerden maar 4 keer, dat is dus in 18 procent van de gevallen. Globaal gezien reageren bedrijven in 56 procent van de gevallen op dat soort verzoeken.' Dat betekent evenwel niet dat de tracker ook meer problemen noteert bij Chinese bedrijven. Die zijn weliswaar koploper met 95 van de 510 klachten, maar Zwitserse bedrijven alleen al vertegenwoordigen 79 klachten (waarvan 70 bij Glencore) en Canadese ondernemingen 59. Alle westerse bedrijven samen kregen dus heel wat meer klachten dan Chinese.

Welk model?

Wil dat zeggen dat bedrijven helemaal geen inspanningen leveren om de werkomstandigheden te verbeteren? Neen, maar elke onderneming doet het op haar eigen manier. De wereld lijkt een meer verantwoorde mijnbouw te willen realiseren met een wirwar van labels en normen, die bedrijven uit vrije wil aangaan zonder veel externe controle.

De EU lijkt haar marktmacht - als consument van haast een derde van de transitiegrondstoffen - niet te gebruiken om een krachtiger mondiaal beleid rond verantwoorde mijnbouw na te streven. Robin Roels van het European Environmental Bureau (EEB) en coördinator van de EU-grondstoffencoalitie: 'De EU stelt zich voorzichtiger op. Wij wilden de Free Prior and Informed Consent (FPIC) door lokale gemeenschappen in de CRMA krijgen. Dat wil zeggen dat geen project kan starten zonder de instemming van de lokale gemeenschap in kwestie. Dat mislukte onder druk van Finland en Zweden, die vrezen dat hun inheemse gemeenschappen mijnbouwprojecten zullen tegenhouden. De EU wil de toegang tot grondstoffen niet belemmeren door strenger te zijn dan anderen.' De vraag is ook wat het effect zal zijn van de Europese zorgplichtwet, die ondernemingen oplegt in hun productieketen de mensenrechten te eerbiedigen.

Er wordt soms beweerd dat landen waar mensenrechten minder gelden, zoals China, in de wereldeconomie een 'comparatief voordeel' hebben. 'De EU zegt altijd dat ons model beter is. Ik zou zeggen: bewijs het dan!' zegt Roels. Hij verwijst ook naar een VN-verdrag dat de mijnbouw beter zou reguleren. 'Maar dat initiatief staat nog in zijn kinderschoenen. Er is nog heel veel werk aan.'

Jan Franco ziet een groot onderscheid tussen ambachtelijke en industriële mijnbouw. 'Landen die de IAO-conventie 176 over gezondheid en veiligheid in de mijnbouw hebben geratificeerd, doen het beter.' Alleen: slechts 34 landen bekrachtigden deze arbeidsnorm van de Internationale Arbeidsorganisatie. Franco voegt er bovendien aan toe dat de toepassing van normen en wetten een grote uitdaging blijft. Het internationale kader is al bij al dus niet erg dwingend. Cruciaal blijven lokale wetgeving, lokaal verzet, de druk van de internationale ngo's en de goede wil van de bedrijven.

'De EU zegt altijd dat ons economische model beter is. Ik zou zeggen: bewijs het dan!'

— ROBIN ROELS (EEB)

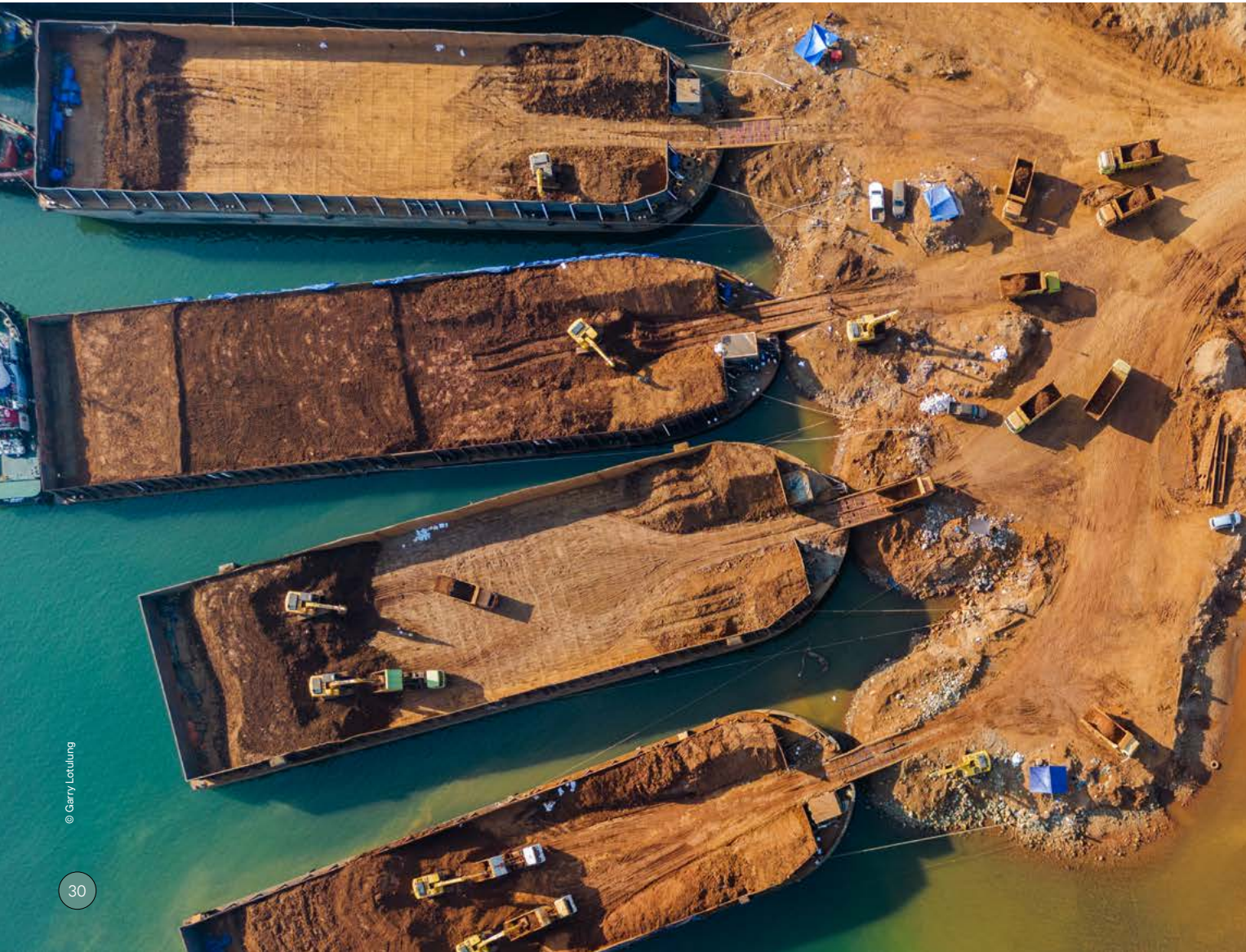
Eigen ontwikkeling

Iedereen erkent dat mijnbouw altijd gepaard gaat met schade. Om die reden, en om ruimte te laten aan het Globale Zuiden, bepleit de EU-grondstoffencoalitie dat de EU tegen 2030 haar grondstoffenconsumptie met 10 procent vermindert. Er zijn heel wat mogelijkheden om dat te realiseren, maar de eigen consumptie beperken, om ook op die manier de externe afhankelijkheid af te bouwen, is geen piste van de CMRA.

Voor ontwikkelingslanden is het niet makkelijk om de stap te zetten van grondstoffenrijkdom naar industriële ontwikkeling. Bolivia bewees er 15 jaar lippendienst aan, maar het land produceert amper lithium. De uitdaging voor deze landen is om de noodzakelijke externe expertise aan te trekken zonder de controle te verliezen. Congo produceert meer koper en kobalt dan ooit, maar de weg naar industriële productie is moeilijk omdat de energievoorziening zwak is en de instabiele maatschappelijke omgeving investeerders afschrikt. Rijkere of sterkere landen als Chili en vooral Indonesië slagen er beter in stappen in die richting te zetten. Ze doen dat door de uitvoer van ruwe grondstoffen te verbieden of te reguleren.

Een opmerkelijke vaststelling is dat de EU via haar machtige handelspoot, DG Trade, dat soort maatregelen bestrijdt door middel van handelsakkoorden of klachten bij de Wereldhandelsorganisatie. 'De EU verbiedt exportbeperkingen van grondstoffen of uitvoerheffingen op grondstoffen in ál haar handelsakkoorden', zegt Marc Maes van 11.11.11. China, daarentegen, helpt deze landen hun ambitie waar te maken door juist te investeren in lokale fabrieken. Zo maakt het vrienden en verzekert het zich tegelijk van de toegang tot de nodige grondstoffen. Die aanpak lijkt meer van deze tijd. De wereld is minder plat dan de wereldeconomie die auteur Thomas Friedman in 2005 beschreef. Staten komen tussen om het laken naar zich toe te halen. *

Wie zich afvraagt waarom China de wereld overspoelt met elektrische auto's, moet ook naar Indonesië kijken

Indonesië verbiedt de export van ruw nikkelerts. Wie de rode grondstof wil opgraven, moet smelterijen en staalfabrieken bouwen. Wijzen op de desastreuze milieu- impact van de nikkelboom wordt niet in dank afgenomen.

Het moet een enorme explosie zijn geweest die eind vorig jaar een nikkel-smelterij in het Indonesia Industrial Park (IMIP) verwoestte. 12 arbeiders waren op slag dood, de tol zou uiteindelijk tot 21 oplopen. Niet toevallig waren acht van de slachtoffers Chinese arbeiders. IMIP is een joint venture waarachter de Chinese Tsingshan Group schuilt, de grootste producent van roestvrij staal ter wereld. Het park, gelegen in Morowali op Centraal-Sulawesi, werd in 2014 geopend met steun van het Belt and Road Initiative. Met dat veelbesproken investeringsplan wil de Chinese leider Xi Jinping de economische en geopolitieke belangen van zijn land veiligstellen. Een van de speerpunten is de toegang tot strategische grondstoffen zoals nikkel, een basiscomponent voor roestvrij staal maar ook voor autobatterijen.

Downstreaming

Indonesië zit samen met Australië op 's werelds grootste nikkelvoorraden en is wat de productie ervan betreft de mondiale *numero uno*. In 2022 kwam 39 procent van alle nikkel op de wereldmarkt uit een van de 127 Indonesische mijnen, die voornamelijk zijn gelegen op Centraal- en Zuid-Sulawesi, Noord-Molukken en West-Papoea. Het Belgische Solvay, het Braziliaanse Vale, het Franse Eramet: allemaal tekenen ze present. Toch zijn het vooral Chinese conglomeraten die het veld domineren, en niet alleen in de nikkelproductie.

Behalve traditionele delfstoffen zoals steenkool, goud en koper heeft Indonesië aanzienlijke reserves van bauxiet en kobalt, nog twee schaarse maar essentiële grondstoffen voor de transitie naar een groene economie. '80 procent van de investeringen in de Indonesische mijnbouw komt uit China', weet Kris Vanslambrouck, Azië-coördinator bij 11.11.11. →

Met ruim 2000 hectare en 80.000 arbeiders is IMIP een van de grootste productiesites ter wereld. Nikkelerts wordt er niet alleen gedolven, maar ook geraffineerd en tot staal verwerkt. Na de explosie

betoogden honderden IMIP-arbeiders voor betere arbeidsomstandigheden. Dodelijke ongevallen, geen zeldzaamheid in een industrie met lakse veiligheidsnormen die amper worden gehandhaafd, horen bij de keerzijde van het industriële ontwikkelingsbeleid dat oud-president Joko Widodo tijdens zijn twee termijnen op de sporen heeft gezet. Indonesië wilde niet langer een exporteur zijn van ruwe grondstoffen. Natuurlijke rijkdommen moesten ter plaatse worden verwerkt tot exportproducten met veel toegevoegde waarde. ‘Downstreaming’ werd het genoemd. Goed voor de handelsbalans en de tewerkstelling, noodzakelijk bovendien om een technologisch geavanceerde economie te ontwikkelen.

‘Onder oud-president Joko Widodo werd de nikkelsector tot nationaal, strategisch belang uitgeroepen.’

— IMAM BUNG, WOORDVOERDER JATAM

China ziet zijn kans

Nikkel werd het speerpunt van het downstreamingprogramma. Sinds 2014 is het mijnbedrijven verboden de roodkleurige ertsen naar het buitenland te verschepen. Wie nog nikkel wilde ontginnen, moest het erts voortaan lokaal raffineren en verwerken. Het exportverbod, tijdelijk opgeheven tussen 2017 en 2020, viel slecht bij westerse mijnbouwmaatschappijen én bij de Europese Unie, die een klacht indiende bij de Wereldhandelsorganisatie (WTO).

De uitspraak, met als inzet de interpretatie van de GATT-regels over handel en tarieven, belooft een testcase te worden. Centraal staat de vraag of ontwikkelingslanden exclusieve rechten kunnen claimen op hun eigen natuurlijke rijkdommen als hefboom voor hun ontwikkeling. Indonesië laat zich alvast niet intimideren en heeft het exportverbod intussen uitgebreid tot bauxiet.

Terwijl heel wat westerse investeerders afhaakten, dook China in het gat. Tussen 2014 en 2023 sprong het aandeel van China, Hongkong inbegrepen, in de buitenlandse investeringen van 5,1 procent tot 28,6 procent, ofwel 10 miljard euro. In dezelfde periode steeg de Indonesische nikkelertsproductie van 39 miljoen ton tot 193 miljoen ton per jaar, terwijl de nikkelexport van 5,5 miljard tot

27,6 miljard euro groeide. Intussen verviervoudigde het park van smelterijen tot 116 eenheden – voor 90 procent Chinese constructies. Wie zich afvraagt waarom China de wereldmarkt kan overspoelen met elektrische auto’s, moet dus ook naar Indonesië kijken.

Crony capitalism

Tien jaar geleden bezocht Ward Berenschot, professor vergelijkende politieke antropologie aan de Universiteit Amsterdam, een nikkelmijn op Noord-Molukken. ‘Het was een deprimerende ervaring’, zegt de Indonesië-onderzoeker vanuit Jakarta. ‘In het regenwoud ontstond een enorme kaalkap. Nikkelerts ligt erg ondiep, het wordt in feite afgegraven. Aan de rand van de concessie lag een dorpje waar dronken mannen zich rondom een karaoke-toestel schaarden. Geschonken door het mijnbedrijf, als doekje voor het bloeden. Van downstreaming was nog geen sprake. De ertsen werden met enorme trucks naar het strand afgevoerd en op een vrachtschip geladen, klaar voor de export.’

Zulke taferelen behoren dus tot het verleden. Een goede zaak, vindt Berenschot. ‘De Europese klacht bij de WTO is hypocriet. We hebben zelf decennialang geprofiteerd van goedkope grondstoffen uit ontwikkelingslanden, met dank aan vrijhandelsregels die we zelf hebben geschreven. En als het ons uitkomt, gooien we die regels zelf overboord, zoals ook de subsidies van het Europese landbouwbeleid bewijzen.’

Nikkelerts verwerken tot halffabricaten is ongetwijfeld een stap voorwaarts in de economische waardeketen. Maar wat met de volgende fase in het downstreamingprogramma: een sleutelrol opeisen in de opkomende groene wereld-economie?

Het Koreaanse LG en Hyundai zijn op West-Java samen een batterijfabriek aan het bouwen, het Chinese CATL maakt plannen. Het eveneens Chinese BYD zou dit jaar nog aan de bouw van een assemblagefabriek voor elektrische voertuigen beginnen. Ford heeft zich dan weer ingekocht in Pomalaa, een reusachtige nikkelconcessie op Zuid-Sulawesi, waar het in 2026 batterijen voor elektrische voertuigen wil produceren.

Toch blijft Berenschot sceptisch over het downstreamingprogramma. ‘In het verleden werd al geprobeerd een eigen auto- en zelfs vliegtuigindustrie uit te bouwen’, zegt hij. ‘Met weinig succes.’ Berenschot spreekt van een onderliggende kwaal: de Indonesische economie teert op *crony capitalism*. ‘Kapitaal en politiek zijn verstrengeld’, legt hij uit. ‘Investeerders hebben politici nodig omdat die de toegang tot bodemrijksdommen, delfstoffen maar evengoed landbouwgronden, monopoliseren. Omgekeerd hebben politici de steun van de zakenwereld nodig, al was het maar om hun dure verkiezingscampagnes te financieren. Het tweede kabinet van Widodo bestond voor twee derde uit magnaten. Dan moet je niet verbaasd zijn dat wetgevende initiatieven op hun maat zijn gesneden. Zoals de Omnibus Law, een pakket regels dat het vergunningsbeleid voor mijnbouw moet versoepelen. *Crony capitalism* versterkt de

grondstoffenverslaving. Waarom zouden investeerders in complexe, riskante projecten voor autobatterijen of elektrische voertuigen stappen? Het is hier veel gemakkelijker om geld te verdienen met grondstoffen.'

'President Prabowo komt uit een steenrijke familie met grote belangen in mijnbouw, hij is het prototype van de *crony capitalist*.'

— WARD BERENSCHOT,
PROFESSOR VERGELIJKENDE POLITIEKE ANTROPOLOGIE

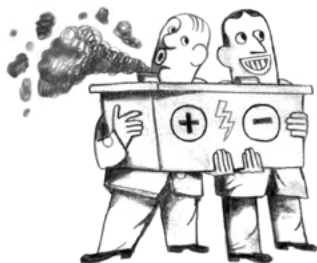
Ontbossing

De grondstoffenverslaving houdt risico's in. Vorig jaar zakte de nikkelprijs op de Londense grondstoffenbeurs met 44 procent, vooral als gevolg van overproductie in Indonesië. APNI, de koepel van Indonesische nikkelbedrijven, pleit voor een moratorium op de bouw van smelterijen. De Indonesische regering werkt intussen aan een eigen nikkelindex om de prijzen te stabiliseren.

Analisten wijzen nog op andere gevaren. Het kapitaal-intensieve karakter genereert veel banen, maar dat effect is tijdelijk. Zodra smelterijen en andere verwerkingsinstallaties gebouwd zijn, zal de tewerkstelling fors inkrimpen. Ook de grote afhankelijkheid van de Chinese economie wordt als een risico gezien.

En dan is er de milieu-impact. Twee lokale ngo's, Satya Bumi en Walhi, brachten in oktober een rapport uit over de ontbossing als gevolg van de nikkelindustrie. Sinds 2014 ging al 78,948 hectare teloor, met desastreuze gevolgen voor de biodiversiteit maar ook voor lokale gemeenschappen. Heel wat dorpen hangen van het woud af voor hun voedsel, brandhout en drinkwater. Banen krijgen ze er niet voor in ruil, de meeste arbeiders worden elders gerekruteerd. Wat ze wel krijgen is lucht- en waterpollutie. Respiratoire ziekten zijn epidemisch, vissers keren met lege netten terug door massale vissterfte.

Bij Jatam, een ngo die lokale gemeenschappen ondersteunt in hun conflicten met mijnbouwmaatschappijen, weten ze er alles van. Woordvoerder Imam Bung doorprijkt de groene aanspraken van de nikkelsector. 'De regering schermt met batterijen en elektrische voertuigen. Dat klinkt duurzaam en klimaatvriendelijk, maar in werkelijkheid is de nikkelindustrie een gigantische bron van broeikasgas. Smelterijen vreten energie. Die wordt hier opgewekt door thermische centrales, gestookt met laagwaardige steenkool.' Veel steenkool: naast de mijn van Weda Bay

op Noord-Molukken staan 5 kolencentrales met een gezamenlijk vermogen van 2 gigawatt. In het nog grotere IMIP wordt 2,5 gigawatt geïnstalleerd.

Ook Bung wijst op de verstremgeling tussen politiek en mijnbouw. Zo werd in 2020 een nieuwe mijnbouwwet goedgekeurd die verzet tegen vergunde projecten met gevangenisstraffen en draconische boetes verbiedt. 'Onder president Widodo werd de nikkelsector tot nationaal, strategisch belang uitgeroepen', zegt hij. 'Niets mag de groei in de weg staan. Wie toch een vergunning wil aanvallen, moet zich fysiek naar Jakarta verplaatsen. Ook dat is een manier om verzet te ontmoedigen, want zo'n reis is voor velen onbetaalbaar.'

En toch is er goed nieuws voor milieuactivisten.

Op 8 januari sprak een rechtbank in Jakarta Haris Azhar en Fatia Maulidiyanti vrij. Beide activisten hing een zware gevangenisstraf boven het hoofd wegens smaad aan Luhut Panjaitan, een topminister uit het kabinet van Widodo die ze op hun YouTube-kanaal hadden beschuldigd van zakelijke betrokkenheid bij mijnbouwactiviteiten op West-Papoea. Een opsteker voor de Indonesische rechtstaat, maar het doet niets af aan de belangenverstremgeling tussen politiek en mijnbouw. Wordt het anders met Prabowo Subianto, de opvolger van president Widodo? 'Weinig waarschijnlijk', zegt Berenschot. 'Prabowo komt uit een steenrijke familie met grote belangen in de mijnbouw, hij is het prototype van de *crony capitalist*'.

Wat zeker niet zal veranderen, is het industriële ontwikkelingsbeleid. 'Prabowo is een hevig voorstander van downstreaming', zegt Berenschot. 'In zijn campagne-speeches geeft hij er een nationalistische draai aan, hij heeft het over Indonesië dat niet langer naar de pijpen van buitenlandse bedrijven danst. Daarmee krijg je in dit land vele handen op elkaar.' *

Met dank aan Kris Vanslambrouck (Azië-coördinator 11.11.11) voor zijn Indonesië-expertise.

Waarom Bolivia
niet het Saudi-Arabië
van Latijns-Amerika werd

Hoe verkwansel je je lithiumvoorraad?

Tekst en beeld: Arne Gillis • Infografieken: Stefanie Verhoeven

Bolivia zit op de grootste voorraad lithium ter wereld, een cruciale grondstof voor batterijen. Maar het lithiumbeleid blijkt een lege doos met een strik errond, stelde MO*journalist Arne Gillis ter plaatse vast.

'Puto' (smalende term voor homoseksueel) staat in verse letters gekalkt op een muur in de hoofdstraat van het gehucht Colcha K. Twee huizen verderop: 'perra' (slet). De lokale intrige bewijst in ieder geval dat dit dorp bewoond is. Maar voorts lijkt Colcha K verlaten. De toegangspoort naar het stenen kerkje is met een zwaar hangslot afgesloten. Er is geen hotel en het enige restaurant zit potdicht.

Staalhard priemt de zon door de blauwe hemel. Vanop de kale bergflank houdt een handvol lama's de eenzame bezoeker in de gaten. Wat een vreemd dorp. Het telt maar liefst drie voetbalvelden, inclusief betonnen tribunes, maar op een gemiddelde vrijdagnamiddag is er op straat geen hond te zien. De armoedige huisjes van adobe contrasteren met het blitse gemeentehuis.

'Colcha K, hoofdstad van het Boliviaanse lithium', valt er door de voordeur te lezen in glanzende letters.

Op papier is dit het rijkste dorp van Bolivia. Colcha K ligt aan de zoutvlakte Salar de Uyuni, waaronder volgens de Amerikaanse Geological Survey de grootste voorraad lithium ter wereld ligt. De lokale overheid nam daar, met het gemeentehuis en de voetbalvelden, duidelijk al een voorschot op. Maar voor de bewoners is het lithium vooralsnog geen vetpot. Ze delven zink en zilver in de naburige San Cristóbal, verbouwen quinoa of hoeden lama's. Dat zijn zowat de opties op dit vierduizend meter hoge Andesplateau.

Vijftien jaar geleden, in 2008, moeten de champagnekurken hier hebben geknald, toen de regering aankondigde dat Bolivia zijn lithium

te gelde zou maken. Plots kregen de inwoners van het armlastige dorp een gouden lootje in de handen gedrukt, want lithium is een cruciale grondstof voor moderne batterijen. Daarmee is het vederlichte metaal dé sleutel tot de energietransitie. Het 21ste-eeuwse zilver, warempel.

Eigen pad of fata morgana?

Chili, Argentinië en Bolivia beschikken samen over 68 procent van de mondiale lithiumreserves, zo stelt een studie van de Latijns-Amerikaanse Raad voor Sociale Wetenschappen (Clacso). De Andesregio, die de grens vormt tussen de drie landen, heet dan ook de 'lithiumdriehoek'. Maar elk van de drie landen hanteert een ander tempo waarin het lithium ontgint. Chili doet het al sinds 1984, Argentinië sinds 1997. Dat vertaalt zich in de productie: →

‘De royalty’s voor ons departement, waar het lithium zich nota bene bevindt, waren schandalig laag.’

— ROXANA GRAZ (BURGERCOMITÉ COMCIPO)

de Chilenen haalden in 2021 zo’n 26.000 ton boven, Argentinië komt op de tweede plaats met 6200 ton in datzelfde jaar. Bolivia blijft steken op enkele honderden ton.

Aan de basis van dat productieverschil ligt een verschil in visie. Argentinië laat alles over aan de vrije markt, Chili hanteert een model van overheidscontrole. En Bolivia kiest voor volledige sturing door de staat. De socialistische regeringspartij MAS wil zo de fouten uit het verleden vermijden. ‘Wat het lithium betreft mogen we niet de grondstoffenroof van Potosí herhalen, waarbij uitbuiters al het zilver meenamen en niets achterlieten voor Bolivia’, speehte toenmalig president Evo Morales in 2008.

Morales verwees daarmee naar de berg Cerro Rico (‘Rijke Heuvel’), vlak bij de Boliviaanse stad Potosí. Die leverde in koloniale tijden fabelachtige hoeveelheden zilver op, exclusief voor de Spaanse kroon. De roof vormt de basis van wat later ‘extractivisme’ is gaan heten: het ongebreideld exploiteren van natuurlijke rijkdommen, zonder bekommernis om mens of

leefomgeving. De eeuwenlange koloniale plundering is messcherp beschreven in onder meer de klassieker *De aderlating van een continent* van Eduardo Galeano.

De Boliviaanse regering wil het koste wat het kost dat model vermijden. In talrijke exposés stellen ambtenaren al jarenlang dat het lithium alleen onder staatsvlag een ‘hoorn des overvloeds’ mag betekenen voor alle Bolivianen. Uit de as van vijf eeuwen grondstoffenroof moet een nieuw land ontstaan: niets minder dan ‘het Saudi-Arabië van Latijns-Amerika’, surfend op de golf van de wereldwijde energietransitie.

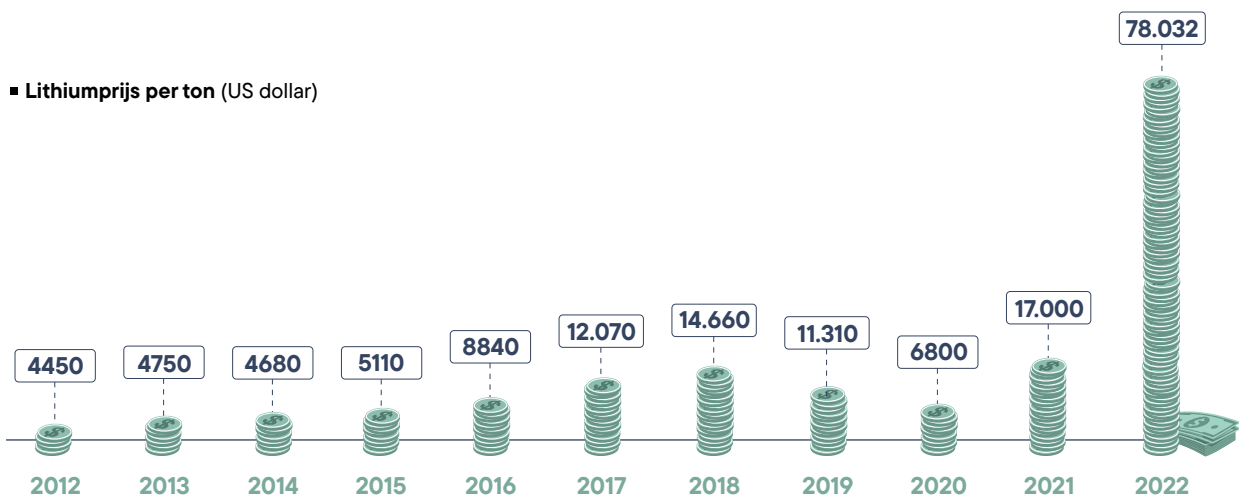
Miljard dollar in de vuilbak

Na de aankondiging van Morales werd in Rio Grande, een deelgehucht van Colcha K, een pilootproject opgericht. De Llipi-fabriek behelst een raster van gigantische “zwembaden”. De bedoeling is dat het lithium daarin uitkristalliseert. Het is een standaardmethode in buurlanden Chili en Argentinië. Maar een team ingenieurs waarschuwde al in 2008 voor de eigenheid van de Boliviaanse geologie: de zwembadmethode zou niet werken. Er zitten te

veel andere materialen in de grond, waaronder magnesium. ‘Maar de regering legde hun aanbevelingen terzijde’, zegt Héctor Córdova aan de telefoon vanuit hoofdstad La Paz. Córdova kan het weten. De man was destijds viceminister bij het ministerie van Mijnbouw. Jaren later keerde hij regeringspartij MAS teleurgesteld de rug toe en engageerde hij zich als mijnspecialist bij de invloedrijke, onafhankelijke Fundación Jubileo.

De inschattingfout uit 2008 vertaalde zich in de productie: de doelstelling in 2008 was 40 ton per maand, maar de Llipi-mijn blijft in de praktijk steken op een schamele 5 ton. Het zou niet de laatste flater worden van de regering. In de loop van 2023 kwam die met een andere oplossing. President Arce, opvolger en partijgenoot van Morales, kondigde een reeks akkoorden met Russische en Chinese bedrijven aan. De bedrijven Rosatom, CITIC Guoan en CATL moeten vooral technische kennis leveren aan het Boliviaanse staatsbedrijf Yacimientos de Litio Boliviano (YLB), dat het meerderheidsbelang blijft behouden. De deal, ter waarde van 1,4 miljard dollar, zal een nieuwe techniek introduceren: *Direct Lithium Extraction* (EDL).

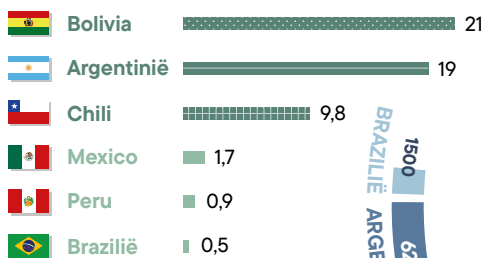
Daarmee lijkt er eindelijk schot te komen in een zaak die al minstens vijftien jaar aansleept. De prognose van de regering is dat de Boliviaans-Russisch-Chinese deal goed zal zijn voor 100.000 ton lithium per jaar,

vanaf 2025. Wat intussen wordt verzweven voor de bevolking: de EDL-techniek lag dertien jaar geleden al op tafel, maar werd toen afgevoerd. 'In 2008 namen verschillende landen, waaronder Japan en Zuid-Korea, stalen op de Boliviaanse zoutvlaktes. Daaruit bleek dat alleen de EDL-methode geschikt is om het lithium te ontginnen', weet Héctor Córdova. 'Maar omdat die landen niet wilden samenwerken onder Boliviaans meerderheidsbelang, werd ook hun expertise aan de kant geschoven.' Het resultaat is volgens hem hemelverhogend: 'Vandaag gaan we uitvoeren wat we vijftien jaar geleden al wisten.'

'De zwembadmethode heeft een miljard dollar gekost. Dat kan recht de vuilbak in', klinkt het even onomwonden bij José Carlos Solón, lithium-expert bij de Fundación Solón. De stichting is genoemd naar zijn grootvader, de invloedrijke Boliviaanse kunstenaar en criticus Walter Solón. 'Afkomstig van de Boliviaanse belastingbetaler', voegt hij nog toe. Solón is zo verantwoordigd over het beleid dat hij er een boek over schreef: *Espejismos de abundancia* (luchtspiegelingen van overvloed).

Geïdentificeerde voorraden (miljoen ton)

Bron: USGS/World of Statistics/La República

Kritische vragen

'Bolivia is industrialisatie' luidt intussen de officieuze overheidslogan, die alomtegenwoordig is in het straatbeeld. En lithium blijft de hoeksteen van die industrialisatie. Maar de hoop op overvloed is sindsdien alleen nog maar onder MAS-leden te vinden. 'Bolivia is er klaar voor. Binnen enkele jaren zullen we lithium op de internationale markt brengen', bevestigt Marco Copa (MAS), gouverneur van het departement Potosí. We treffen hem toevallig op het stadsplein van Potosí, waar hij een onderhoud heeft met wat boeren uit de regio. Het is een kort gesprek, de man maakt een gehaaste indruk. Of wil hij voor zijn achterban liever geen kritische vragen beantwoorden?

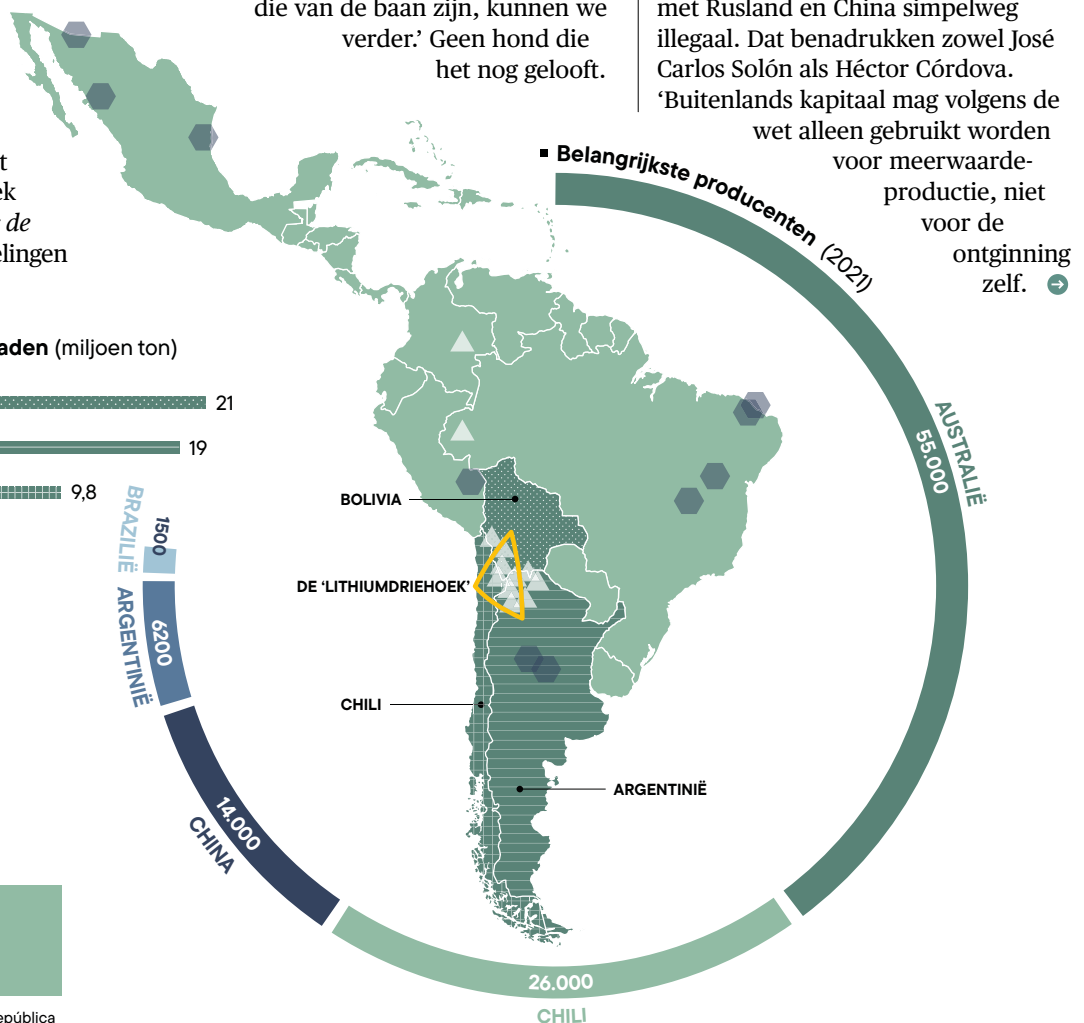
De MAS-burgemeester van Colcha K, César Ali Lupa, maakt wel tijd voor een gesprek. Hij blijft positief: 'De technische uitdagingen hebben ons achterstand opgeleverd. Maar nu die van de baan zijn, kunnen we verder.' Geen hond die het nog gelooft.

'We zullen wel zien', klinkt het gelaten bij Olga (niet haar echte naam) wanneer ze het restaurant in Colcha K opent. Wijzend op het pamflet op haar restaurantmuur, dat in enkele woorden het lithiumbeleid aanprijst, schokschoudert ze. 'Ach, hier moet je weten wie je te vriend houdt.'

Staatsbedrijf YLB is intussen onbereikbaar voor een gesprek. Het bedrijf beschikt over een communicatieafdeling, maar telefoons worden niet beantwoord. E-mails bouncen. Op zijn geafficheerde adres in Potosí huist een andere organisatie. In hoofdstad La Paz is het kantoor wel open, maar worden we kortdaat wandelen gestuurd. De zenuwen van de MAS-apparatsjiks staan gespannen, zoveel is duidelijk.

Illegaal bestuur

En dat mag niemand verwonderen. Want los van de enorme leercurve van de Boliviaanse regering is de deal met Rusland en China simpelweg illegaal. Dat benadrukken zowel José Carlos Solón als Héctor Córdova. 'Buitenlands kapitaal mag volgens de wet alleen gebruikt worden voor meerwaardeproductie, niet voor de ontginning zelf.' →

Die moet in handen van het staatsbedrijf blijven’, zegt Córdova. ‘Daarmee handelt de regering tegen haar eigen Mijncode, afgekondigd in 2014.’ Het is niet het enige probleem. De wet voorziet er ook in dat ontginning moet gebeuren in overleg met de lokale gemeenschappen én met respect voor *Pachamama*, Moeder Natuur.

In Colcha K leren we dat van beide zaken niets in huis komt. Dat blijkt uit een gesprek met Reynaldo Colgue Calcina, die in het dorp fungeert als *curaca*, traditionele autoriteit. Hij vertelt hoe ingenieurs van de regering naar waterbronnen begonnen te boren in de regio. ‘Nochtans hebben wij als inheemsen zelfbeschikkingsrecht over ons land. En voor die boringen hebben wij nooit de toestemming gegeven. Het water is hier al schaars, we hebben het nodig voor onze lama’s en quinoa.’

Het wettelijk voorziene overleg bleek ook een lachertje: ‘Ze riepen het dorp samen om de plannen uit te leggen, maar belichtten alleen de positieve kant. Nooit vertelden ze hoeveel water er gebruikt zou worden,

bijvoorbeeld.’ Daar komt het dorp vandaag mondjesmaat achter. ‘De quinoavelden liggen er elk jaar droger bij’, klinkt het in het dorp. Van de beloofde tewerkstelling is ook geen sprake: ‘De mensen die er werken zijn niet van deze regio. Ze komen uit andere delen van het land’, zegt Colgue Calcina. In ieder geval stemde het dorp destijds in met de bouw van de Llippi-mijn. ‘Dat gebeurde puur op emotie. Mensen begonnen “si” te roepen bij de stemming. We werden misleid.’

Op papier zijn de rigoureuze voorwaarden die de Boliviaanse regering zichzelf oplegt de reden dat de ontginning zo traag verloopt. Traag en langzaam wint de race, heet het. Maar de pogingen van de socialistische regering om een eigen model uit te tekenen, vermommen vooral slecht bestuur, vindt lithiumexpert José Carlos Solón. Is het onkunde of onwil van de regering? ‘Het is manifeste onkunde. De regering heeft het technische aspect totaal onderschat en denkt bovendien dat ze haar bevolking een rad voor ogen kan draaien.’

‘De regering heeft het technische aspect totaal onderschat en denkt bovendien dat ze haar bevolking een rad voor ogen kan draaien.’

— JOSÉ CARLOS SOLÓN (FUNDACIÓN SOLÓN)

Daaraan koppelt Solón het totale gebrek aan transparantie. De onderzoeker heeft zelf het raden naar de plannen van de regering. Op het hele internet is er geen document over terug te vinden. Ook mensen als Reynaldo Colgue Calcina hebben geen idee van de plannen. ‘En wat er achter de muren van Llippi gebeurt, is een mysterie. We worden niet geïnformeerd’, vertelt ook restauranthoudster Olga.

Lithiumcoup

Zoveel onkunde is wraakroepend, vinden de Bolivianen. Het brengt de gemoederen dan ook in beroering. Niet in het minst in Potosí, hoofdstad van het gelijknamige departement waar de lithiummijnen zich bevinden. Het was hier dat in 2019 de zeepbel voor het eerst uiteenspatte. Woedende Bolivianen trokken de straat op om een deal aan te klagen die de regering in alle stilte had gesloten met een Duits mijnbedrijf. De Duitsers zouden lithiumhydroxide gaan produceren en er zou zelfs een fabriek voor batterijen komen.

Dat was niet naar de zin van het burgercomité Comcipo. Uit onvrede over de voorwaarden van de deal vatte het in 2019 een staking aan. Het was kort voor de verkiezingen van oktober 2019, die Morales won, zij het niet zonder wijdverspreide beschuldigingen van fraude. De volkswede in Potosí verspreidde zich al snel over het hele land. Daarop verbrak Morales de Duitse deal. Maar de gemoederen bleven verhit, en het leger suggereerde dat Morales beter opstapte. Kort daarop vertrok hij effectief, naar Mexico.

Volgens de oud-president waren de gebeurtenissen een ‘lithiumcoup’. De Verenigde Staten zouden een hand hebben gehad in de volksprotesten, en vooral uit zijn geweest op ’s lands lithium. ‘Manifeste leugens’, stelt Roxana Graz van het burgercomité Comcipo. ‘Wij waren niet akkoord met de Duitse deal omdat die simpelweg te weinig opleverde. Het lithium zou voor zeventig jaar in Duitse handen overgaan. Er zou geen technologieoverdracht zijn. En de royalty’s voor ons departement, waar het lithium zich nota bene bevindt, waren schandalig laag. Dát zijn de redenen waarom

wij op straat kwamen.' In Graz' kantoor hangt een gedenksteen: 'Voor het moedige volk van Potosí (...), dat de dictator Evo Morales Ayra verjaagde.'

Zo hard kan het gaan voor de eerste inheemse president van het land. Maar Morales' partijgenoot en huidig president Luis Arce kan op even weinig sympathie rekenen. 'De corrupte bende. Ze heeft het land verkocht aan transnationale bedrijven', doelt Graz op de Chinees-Russische deal.

Made in Bolivia

In weerwil van de politiek beweegt er intussen wat in onverwachte hoek. In een buitenwijk van Cochabamba stampete José Carlos Márquez een fabriek voor elektrische auto's uit de grond. Zijn secretaresse neemt ons mee aan boord van het pronkstuk: de Quantum E4. We mogen zelf rijden. Gezwind rijden we door het verkeer van Cochabamba. Maximumsnelheid: 55 kilometer per uur, rijbereik: 100 kilometer. Het bakje valt met een gewoon stopcontact op te laden. Ideaal voor snel personentransport in de stad.

Dan komen we aan bij de fabriek. Het is een oude loods, die sinds de opstart in 2017 nauwelijks opgekalfaterd is. Achterin zit iemand op z'n teenslippers carrosseriepanelen op te blinken. Wat hier telt, is duidelijk de inhoud van de autootjes. En dat begint op te leveren: in het Boliviaanse grootstedelijke straatbeeld zie je ze al opduiken. En ook in Paraguay, Peru, Mexico en El Salvador rijden ze al rond.

Bij aankomst in de loods legt Márquez de vinger op de wonde. Hij maakt z'n batterijen zelf, in een tweede fabriek in Cochabamba. Maar het lithium dat daarvoor nodig is, komt niet uit Bolivia. 'Boliviaans lithium is niet geschikt om batterijen van te maken.'

De CEO heeft meer slecht nieuws. 'Heb je al eens naar de lithiumprijzen gekeken? Eind 2022 kreeg je nog 70.000 dollar voor een ton lithium. Vandaag is dat amper 10.000 dollar. In tussentijd staat de technologie niet stil, hé. Bolivia heeft de trein gemist.'

Het klinkt hard, maar Márquez is een ondernemer en kijkt - in tegenstelling tot de Boliviaanse regering - naar de feiten. Die zijn niet rooskleurig. Zoals Colcha K een leeg dorp is met een prachtig gemeentehuis, is ook het nationale lithiumbeleid een lege doos met een strik errond. Wat overblijft van de belofte van het 21ste-eeuwse Saudi-Arabië zijn hoogstens de fata morgana's. *

**Lees
De Groene**

**10
weken
op proef**

**voor
slechts
€15**

DE GROENE AMSTERDAMMER

Onafhankelijk, kritisch en betrokken weekblad sinds 1877. Met iedere week diepgravende onderzoeksjournalistiek, essays en analyses en volop literatuur, kunst en cultuur

groene.nl/proef

Chili gevangen tussen China en EU

**‘Op weg naar onafhankelijk-
heid dwarsboomt Europa
economische vooruitgang
elders in de wereld’**

Tekst: Hans Wetzels • Illustraties: Gheleyne Bastiaen

Om haar duurzame ambities waar te maken, wil de Europese Commissie de toegang tot kritieke grondstoffen veiligstellen. Maar de handelsverdragen waarmee ze dat wil realiseren, leiden niet meteen tot een duurzame oplossing. →

In energieland staat lithium bekend als het witte goud. Het zilverwitte metaal komt voor in rotsen en zoutmeren, en het is geschikt om batterijen mee te maken. Nu de internationale gemeenschap heeft afgesproken om de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen terug te dringen, verwacht het Internationaal Energie Agentschap (IEA) dat de vraag naar lithium explosief zal toenemen. Om onafhankelijk te worden van gas en olie zullen we immers gigantische hoeveelheden batterijen en elektrische voertuigen moeten bouwen.

36 procent van alle winbare lithiumreserves ligt in Chili. In de uitgestrekte Atacamawoestijn kan het metaal vrij eenvoudig gewonnen worden: lithiumhoudende pekkel wordt opgepompt uit ondergrondse reservoirs. Daarna verdamp het water in enorme meren aan de oppervlakte van de woestijn. Wat overblijft, is een witte substantie die in raffinaderijen tot poeder verwerkt wordt.

Bart-Jaap Verbeek is handelsonderzoeker bij de Amsterdamse Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) en verdiept zich in de internationale lithiumketen. Hij zegt dat we de impact van grootschalige lithiumwinning niet mogen onderschatten: 'In Chili wonen inheemse gemeenschappen op de zoutvlaktes. Zij zijn lang niet altijd voorstander van lithiummijnen op hun land. Hoe je het ook bekijkt: Atacama is gewoon een woestijn. Het hele winningsproces heeft een grote invloed op de waterhuishouding en dus ook op kwetsbare inheemse ecosystemen.'

Minder afhankelijk

De Europese Commissie kondigde eind 2019 de Green Deal aan, een omvangrijk plan om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen en de economie te verduurzamen. Sindsdien wordt er in Brussel gewerkt aan een stroom van resoluties, beleidsplannen en financieringsmechanismen om die groene ambities te realiseren. Een belangrijk deel van de Green Deal is de verduurzaming van de Europese energievoorziening en de transportsector. Steenkool- of gascentrales en bruinkoolmijnen moeten plaatsmaken voor hernieuwbare bronnen. Om genoeg windmolens, zonnepanelen en batterijen te bouwen, zijn veel grondstoffen nodig. En die zijn niet altijd beschikbaar in de Europese Unie.

René Kleijn is hoogleraar aan de Universiteit Leiden. Hij doet onderzoek naar grondstoffenschaarste en brengt de wereldwijde toeleveringsketens van steenkool, nikkel en zeldzame aardmetalen in kaart. Ook houdt hij de locaties van mijnen bij, wie de eigenaars zijn en welke landen de raffinage doen. Hij geeft enkele voorbeelden: 'Om windturbines te bouwen heb je massa's staal nodig. Voor batterijen is dat nikkel en lithium. En om zonnepanelen te maken, heb je silicium, zilver, indium of tellurium nodig.'

De energietransitie is volgens Kleijn in essentie een omslag van fossiele brandstoffen naar metalen. Omdat hernieuwbare energie niet vraagt om een permanente input die het systeem draaiende moet houden, hoopt de EU op lange termijn meer zelfvoorzienend te worden. 'We zullen veel minder van toevoer afhankelijk zijn. We zullen veel minder van toevoer afhankelijk zijn als we genoeg windturbines hebben gebouwd, batterijen gefabriceerd en in staat zijn om op grote schaal waterstof te produceren', zegt

Kleijn. 'We verschuiven van het voortdurend winnen van fossiele brandstoffen naar het beheren van een groot arsenaal aan windmolens en zonnepanelen. Wind en zon zijn immers gratis hulpbronnen. De komende jaren vereist die overgang wel grote investeringen.'

Grote problemen

Veel van deze investeringen zullen gericht zijn op een grotere toegang tot de noodzakelijke grondstoffen voor de energietransitie. De gebieden met de grootste voorraden lithium, aluminium, koper of nikkel, bevinden zich immers niet in de landen waar nu kolen, olie en gas gewonnen worden. Volgens cijfers van de Europese Commissie is de EU op dit moment voor bijna 80 procent van haar lithiumbehoefte afhankelijk van Chili.

Problematischer is hoe China zichzelf heeft opgeworpen als belangrijkste verwerker van veel van deze metalen en mineralen. Het meeste Congolese kobalt gaat meteen naar raffinaderijen in China. En ook in de lithiumketen doen Chinese bedrijven doorgaans de verwerking.

Tom Moerenhout doet aan de prestigieuze Columbia Universiteit in New York onderzoek naar de internationale handel in grondstoffen. De Belg brengt daarover advies uit aan overheden en de Wereldbank. Onder invloed van het neoliberalisme nam de internationale concurrentie toe. Productieketens werden opgedeeld en verspreid over landsgrenzen zonder dat er sociale of ecologische basisregels of afspraken werden gemaakt. 'De Chinese dominantie is een logisch gevolg van dat economische model', stelt Moerenhout. 'Alles moest zo goedkoop mogelijk gebeuren en dus verplaatste de meeste productie naar Azië. Daardoor lopen we nu tegen een gigantisch probleem aan. We zijn op veel gebieden compleet afhankelijk geworden van China en lopen met onze eigen productie tien jaar achter.'

Nieuwe wetgeving

Om het tij te keren werd in december 2023 in Brussel de Critical Raw Materials Act (CRMA) aangenomen. Deze wet moet ervoor zorgen dat de EU voor de benodigde 'kritieke materialen' voor vijftien sleuteltechnologieën (van batterijen en brandstofcellen tot windturbines en drones) weer autonoom wordt.

Mohammed Chahim zetelt in het Europees Parlement namens de Nederlandse Partij van de Arbeid (PvdA) en was nauw betrokken bij de onderhandelingen. 'Als je nadenkt over de energietransitie, moet je natuurlijk ook goed in kaart brengen welke grondstoffen je nodig hebt', vertelt Chahim tussen twee telefoontjes door in zijn Brusselse werkkamer. 'Dan kom je al vrij snel uit bij de vraag of het wel handig is om van één land afhankelijk te zijn. Met deze

‘Met de Green Deal wil de Europese Commissie een groen verdienenmodel optuigen.’

— BART-JAAP VERBEEK, HANDELSONDERZOEKER (SOMO)

wet willen we de Europese autonomie vergroten door toeleverketens diverser te maken. Bedrijven die in de EU willen investeren in duurzame technologie, moeten ook zeker weten dat de toegang tot de grondstoffen die ze nodig hebben gegarandeerd is.’

Nood aan handelsverdragen

In de CRMA zijn enkele belangrijke streefdoelen vastgelegd. In 2030 moet de Europese Unie onder meer met eigen mijnen kunnen voorzien in minstens 10 procent van haar behoefte aan kritieke grondstoffen. Ook moet 40 procent van de verwerking weer op Europees grondgebied plaatsvinden én moet een kwart van de jaarlijkse grondstoffenconsumptie uit gerecycleerd materiaal komen.

Om die doelen te verwezenlijken, bevat de CRMA een aantal maatregelen. Ten eerste zullen de vergunningsprocedures voor nieuwe mijnbouwprojecten in Europa sneller moeten. Ook worden er voorraden aangelegd van strategische metalen en mineralen. Verder moeten EU-lidstaten in kaart brengen over welke grondstoffen ze zelf al beschikken. Binnen het ontwikkelingsprogramma Global Gateway, waarmee Europa infrastructuurprojecten in partnerlanden financiert, zal een deel van het budget gaan naar projecten die bijdragen aan de toeleverketens van kritische materialen.

‘We hebben in de CRMA opgenomen dat een aanzienlijk deel van de productieketen in partnerlanden moet plaatsvinden’, vertelt Europarlementslid Chahim.

‘Veel landen in het mondiale Zuiden willen ook niet langer alleen maar ruwe grondstoffen leveren aan ontwikkelde economieën. Daarom ondersteunen wij via de CRMA de bouw van raffinagefabrieken of, zoals in Chili, de infrastructuur voor een eigen batterijproductie. Zo krijgen onze partners een stukje economische waardecreatie in handen, in ruil voor de levering van grondstoffen om onze economie te verduurzamen.’

Tegenwerken

In de CRMA is weliswaar sprake van financiering van strategische projecten in en buiten de Europese Unie, maar er in eigen middelen is er niet voorzien. Daarom is het handelsbeleid erg belangrijk om de toegang tot grondstoffen te garanderen. Deels om die reden heeft de Europese Commissie de laatste jaren vrijhandelsakkoorden getekend (of is ze in onderhandeling) met landen als Indonesië, Mexico, Australië, India of Chili.

Omdat het machtige handelsdepartement van de Commissie (DG Trade) deze gesprekken voert, wint de economische realpolitik het in de praktijk altijd van de visie om ook in de ontwikkelingslanden zelf industrialisering mogelijk te maken, stelt Bart-Jaap Verbeek van SOMO vast: ‘Handelsbeleid is per definitie primair gericht op bedrijfsbelangen, afzetmarkten verzekeren en de toegang tot grondstoffen vergroten. De Commissie wil via de Green Deal een nieuw groen verdienenmodel optuigen en handelsverdragen zijn daarbij een steunpilaar. Ondanks allerlei retoriek over duurzaamheid en lokale waardedoetoevoeging.’

Om makkelijker toegang te krijgen tot het lithium in de Chileense Atacamawoestijn sloot de Europese Commissie begin 2023 een hernieuwd handelsakkoord met Chili. Als dat is bekrachtigd, komt er een einde aan veel wederzijdse tariefmuren. Daardoor zou het voor Chileense bedrijven makkelijker moeten zijn om diensten te verlenen binnen de EU. In ruil krijgt het Europese bedrijfsleven toegang tot, bijvoorbeeld, overheidsopdrachten in Chili.

Om de lithiumindustrie te verduurzamen, staan er in het verdrag ook afspraken over arbeidsrecht en de impact van mijnbouwprojecten op de waterhuishouding in wingebieden. Maar, zegt Verbeek, die duurzaamheidsregels zijn niet bindend en er zijn geen sancties aan verbonden. Wat DG Trade wél wist af te dwingen, is dat Chili niet langer lithium tegen gunstige prijzen aan binnenlandse bedrijven mag verkopen.

‘Op dit moment reserveert de Chileense regering 25 procent van alle gewonnen lithium voor de binnenlandse markt. Ze verkoopt dat voor een lagere prijs dan op de →

wereldmarkt', legt Verbeek uit. 'Zo probeert ze binnenlandse bedrijvigheid te stimuleren en een eigen verwerkings-industrie op te zetten. De EU vindt dat marktverstoring en stelt er met dit verdrag paal en perk aan. We werken de economische ontwikkeling van partnerlanden die we met de CRMA willen stimuleren juist tegen met ons handelsbeleid.'

Ook Moerenhout is kritisch over de rol van het Europese handelsbeleid om de toegang tot grondstoffen te garanderen. Enkele maanden na het nieuwe vrijhandelsverdrag kondigde de Chileense regering aan dat ze de lithiumindustrie weer in eigen handen wil nemen. Chili wil een staatsbedrijf oprichten waarmee alle buitenlandse investeerders voortaan een verplicht partnerschap moeten aangaan.

Die beslissing kan Europese bedrijven die willen investeren in de lithiumsector afschrikken, vreest Moerenhout. Dat zou China dan weer in de kaart spelen: 'Investeren in lithiummijnen kost veel geld. Als je dan ook nog eens een partnerschap moet aangaan met een staatsbedrijf, loop je het risico dat je veel minder verdient. Chinese ondernemingen hebben daar minder last van, omdat ze vaak de steun van de staat hebben. China maakt gigantisch veel geld vrij om zijn grondstoffenketens veilig te stellen. Ik vind het naïef dat de EU nog steeds denkt toegang te kunnen krijgen tot kritieke materialen met alleen een handelsverdrag.'

Eigen industrie eerst

Chili is niet de enige grondstoffenproducent die de eigen voorraden weer in handen probeert te nemen. Ook Mexico nationaliseerde zijn lithiumproductie, en Zimbabwe legde de ongereguleerde export aan banden. Indonesië voerde in 2020 dan weer restricties op de uitvoer van nikkel (ook van belang voor de batterijproductie) en bauxiet (nodig om aluminium te maken) in. Op die manier wil de Indonesische regering een eigen batterij-industrie ontwikkelen.

'De EU vindt dat helemaal niet leuk', stelt Verbeek. 'Want wij willen juist al die verwerkende industrieën terughalen naar Europa. In feite valt daar ook heel veel voor te zeggen: we willen immers niet afhankelijk blijven van China. Maar de manier waarop we dat nu proberen af te dwingen, belemmert partners als Chili om een eigen industrie op te bouwen.'

Die vorm van groen mercantilisme leidt tot concurrentie tussen landen. Terwijl net de samenwerking op een instabiel mondiaal speelveld meer zou opleveren. Moerenhout denkt dat het met een slim industrieel planningsbeleid en gerichte overheidsinvesteringen wel degelijk mogelijk is om de EU weer autonoom te maken en tegelijkertijd economische ontwikkeling in partnerlanden te bevorderen.

'Eigenlijk wil je dat een bedrijf als Volkswagen zelf investeert in een Chileense lithiummijn. Zulke investeringen leveren daar banen op en geven ons toegang tot de nodige grondstoffen om hier elektrische auto's te bouwen. De EU moet die investeringen makkelijker maken. Je kan die stimuleren met een fiscaal en financieel beleid.' We moeten volgens Moerenhout minder denken in termen van markt en handel, en meer in termen van investeringen en een actief industriebeleid.

Raffinaderijen en fabrieken

Universiteitshoogleraar Kleijn sluit zich aan bij die visie. Hij wijst erop dat een te grote focus op de toegang tot grondstoffen zonder de verwerkende industrie te stimuleren ook voor Europa nadelig is. Daarom juicht hij toe dat de Europese Commissie werkt aan een aanvulling op de CRMA: de Net Zero Industry Act. Daarmee wil ze de ontwikkeling van een duurzame industrie in de Europese Unie stimuleren met investeringen in raffinaderijen, fabrieken die zonnecellen maken en electrolyzers voor de waterstofproductie, de productie van biomethaan, batterijen of warmtepompen.

Zonder die industriële ontwikkeling blijft de EU afhankelijk voor haar grondstoffen, waarschuwt hij: 'Het is een leuk idee om een lithiummijn te openen in Portugal of een verdrag te sluiten met Chili. Maar als je dan geen eigen industrieketen ontwikkelt, moet die lithium gewoon eerst naar China om geraffineerd te worden en win je dus eigenlijk niks.'

Doelgericht en planmatig investeren in de ontwikkeling van een nieuwe Europese industrie van groene sectoren en rechtvaardige aanvoerketens heeft volgens Kleijn meerdere voordelen. Niet alleen draagt dat allemaal bij aan het terugdringen van de CO₂-uitstoot en energieautonomie, maar kan het ook honderdduizenden banen opleveren.

'Europese politici moeten duidelijker uitleggen dat de duurzaamheidstransitie om mensen draait. Niemand wordt enthousiast van een mijn of een grote fabriek in zijn achtertuin. Daarom moet je met burgers rond de tafel zitten en tonen dat investeren in schone energie ook werkgelegenheid en economische voordelen in de EU zelf oplevert. Zo'n brede visie op hoe de wereld er zou kunnen uitzien, mis ik in het debat over de energietransitie.' ★

INDUSTRIE MUSEUM

Duik mee in de geschiedenis van de zware metaalindustrie. FERRO NON FERRO: een interactieve expo vol maffe machines en boeiende verhalen. Over matrijzen en lasrobots, metaalarbeiders en precisiewerk, mijnen en metaalrecyclage. Breng jij alle opdrachten tot een goed einde?

EXPO
01/12/2023
01/09/2024

FERRO NON FERRO

Tickets via industriemuseum.be

gent:

Vlaanderen
verbeelding werkt

ERKENNEN
MUSEUM

De Standaard

Minnemeers 10 • 9000 Gent

“Waarom ik proMO* ben? Omdat het belangrijk is dat er journalistiek bestaat die verder kijkt dan onze landsgrenzen.”

Jonas Geirnaert

Foto: Iratxe Álvarez

Word ook proMO*. Ga naar mo.be/promo

IK
BEN
PRO MO

BROSELLA Spring Festival

@LaVallée Molenbeek

07-10.03.2024

- KAU
- Dorian Dumont
- ZWORNTURF
(Jozef Dumoulin, Dré Pallemmaerts & Frank Deruytter)
- BXL x LDN Interplay ft. Binker Golding
Stéphane Galland & Bram De Looze
- Bodies
- Unfinished Business & vele anderen!

VOLLEDIGE LINE-UP & TICKETS BROSELLASPRINGFESTIVAL.BE

Rijkdom ondergronds,
kansen bovengronds

Waarom de grondstoffenkoorts Congo nog niet welvarend maakt

© Belga — Junior Kannah

Tekst: John Vandaele • Illustraties: Lukas Verstraete

In Congo verdringen uiteenlopende spelers zich om de exploitatie van de kobalt- en kopermijnen. Maar voor een heuse industriële omwenteling ontbreken vooralsnog de voorwaarden en de visie.

Nu de groene transitie de grondstoffenkoorts de hoogte in jaagt, staat de Democratische Republiek Congo helemaal in de kijker. Het reusachtige Afrikaanse land had altijd al grondstoffen die andere landen nodig hadden voor hun industrialisering, maar zelf niet hadden. Vooral de twee provincies in het zuidoosten, Katanga en Lualaba, zitten tjokvol gegeerde grondstoffen.

Vandaag is Congo de op één na grootste koperproducent van de wereld: na Chili, en op gelijke hoogte met Peru. De voorbije jaren steeg de koperproductie in Congo tot meer dan 2 miljoen ton per jaar. In 2000 was dat nog enkele tienduizenden ton. Vrachtwagens met koperkathodes - zware platen die voor 99 procent uit zuiver koper bestaan - rijden in een eindeloze stroom via Zambia en Zimbabwe naar de Zuid-Afrikaanse haven Durban, recht de wereldmarkt op, vooral dan naar China.

Minstens even belangrijk is dat ook de productie van kobalt, nog zo'n metaal van de toekomst, de laatste tien jaar meer dan verdubbeld is in Congo - tot zo'n 140.000 ton per jaar. Dat is goed voor meer dan 70 procent van de wereldproductie. Kobalt, ook wel het blauwe goud genoemd, zit onder meer in batterijen van elektrische voertuigen en andere elektronica. Die immense groei heeft te maken met de komst van een hele rist buitenlandse mijnbedrijven. Aanvankelijk liepen westerse bedrijven op kop, maar stap voor stap namen Chinese bedrijven de sector steeds meer in handen.

Op satellietbeelden is te zien hoe de stad Kolwezi, de wereldhoofdstad van het kobalt in het zuiden van Congo, haast opgeslokt wordt door de mijnbouw. De kobaltkoorts kan overigens plots toeslaan. De Kasulomijn, op 500 meter van het stadhuis van Kolwezi, ontstond toen een bewoner in zijn tuintje kobalt ontdekte en begon te graven. Binnen de kortste keren werd de hele wijk omgewoeld. Intussen levert Kasulo kobalt aan het Chinese bedrijf Congo Dongfang Mining.

Tewerkstelling

Exacte cijfers over hoeveel Congolezen een inkomen halen uit de ontginning van koper en kobalt zijn er niet. De industriële mijnbouw zorgt met relatief weinig mensen - het totale aantal werknemers ligt ruim onder de 100.000 - voor 80 procent van de productie van koper en kobalt. Een groeiend deel van de industriële banen gebeurt overigens in onderaanneming. Daarbij verdienen mensen voor hetzelfde werk bij een toeleveraar vaak minder dan bij het hoofdbedrijf. Met die industriële banen hebben mensen een, naar Congolese normen, behoorlijk inkomen en toegang tot gezondheidszorg.

Congo heeft ook artisanale of ambachtelijke mijnen, waar mensen met bescheiden technische middelen erts delven. Het aantal ambachtelijke mijnwerkers neemt toe zodra de prijzen stijgen op de wereldmarkt. Schattingen lopen op tot 200.000 Congolezen. Die zorgen voor 20 procent van de productie. 'Wie kan, pikt een graantje mee', →

vertelt Erik Gobbers. De onderzoeker bij het onderzoeks-instituut IPIS volgt al jaren de ontwikkelingen in de regio. ‘Soms hoor je dat ambachtelijke mijnwerkers in een dag weleens 200 dollar verdienen, maar recent onderzoek leert dat 53 procent toch minder dan 10 dollar per dag verdient.’

Alle aantallen opgeteld - industriële en artisanale mijnbouw - kom je dus aan mogelijk 300.000 mensen die rechtstreeks een inkomen halen uit de ontginning van koper en kobalt. Omdat gezinnen gemiddeld acht leden tellen, kan je besluiten dat 2 miljoen mensen, meer dan een vijfde van de bevolking, direct afhankelijk van de grondstoffenindustrie in de provincies Lualaba en Katanga (respectievelijk 2,5 en 7 miljoen inwoners).

Kinderarbeid

Tien jaar geleden werd nog verwacht dat de sector zou verschrompelen door de komst van industriële bedrijven. Dat is niet gebeurd. Nochtans zijn ongeveer alle grondstofrijke gronden intussen toegekend aan industriële bedrijven: de ambachtelijke ontginningen vinden daarom dikwijls plaats op industriële concessie terreinen. Gobbers: ‘Soms worden deze artisanale projecten er met behulp van het leger verdreven. Andere keren worden ze gedoogd door de overheid of het industriële bedrijf. En soms werken ze er clandestien, 's nachts en met medeweten van omgekochte bewakers. Met alle risico's van dien.’

Ambachtelijke mijnbouw mag dan soms een stevige duit opleveren, de sector is niet zonder kritiek. In de loop der jaren verschenen er verschillende alarmerende cijfers over het aantal kinderen die in de ambachtelijke mijnbouw zouden werken. Gobbers: ‘Vroege studies spraken over 40.000 kinderen, meer recent gaat het om 4000 kinderen.

Ik denk dat vooral volwassenen aan de slag zijn. Soms verplichten ouders hun kinderen om mee te werken. Verhalen over slavernij zou ik relativeren, maar die kinderen werken wel in zeer gevaarlijke en ongezonde omstandigheden.’

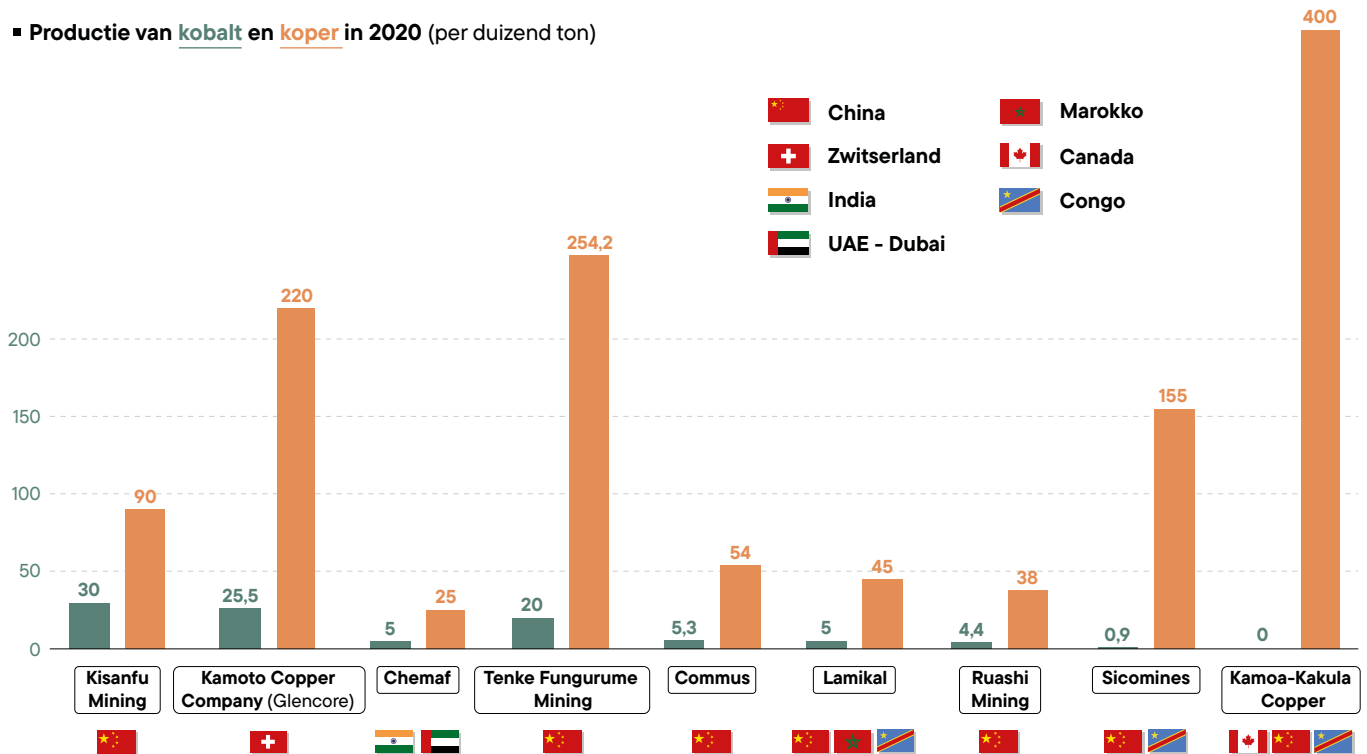
In een arm land als Congo, met weinig alternatieven, trekt ambachtelijke mijnbouw veel mensen aan. ‘Miljoenen mensen hier hangen af van de ambachtelijke sector’, bevestigt Fabien Mayani, activist uit het middenveld en mijnbouw-expert. ‘Het is zaak om de voorwaarden zo gunstig mogelijk te maken. Arbeidsvoorwaarden zijn beter als ambachtelijke mijnwerkers georganiseerd zijn in coöperaties en kunnen werken in een erkende zone.’ Gobbers, van zijn kant, wijst op voorbeelden waarbij industriële spelers het terrein klaarmaken (en dus ook minder gevaarlijk) voor de artisanale mijnbouw op hun concessie terreinen. Hij bepleit dat soort samenwerking.

Gevolgen voor het milieu

Maar zo'n samenwerking is vandaag niet altijd het geval. Uit de mijnstad Fungurume kwamen de voorbije maanden verhalen naar buiten over mensen die last hebben van oogirritaties, ademhalingsproblemen, huidaandoeningen, neusbloedingen en zwellingen van sommige lichaamsdelen. Er vielen zelfs al meerdere doden. De fabrieken van Tenke Fungurume Mining liggen in valleien. Daardoor zouden hun schoorstenen de giftige stoffen niet hoog genoeg uitstoten. ‘Mensen klagen over verstikkende geuren, vooral 's avonds en 's nachts’, laat de chef van de lokale gezondheidszone weten.’

Fungurume is maar één van de vele voorbeelden. Verschillende onderzoeken tonen al jaren aan dat de urine of het bloed van mensen die nabij de mijnen wonen meer

■ Productie van **kobalt** en **koper** in 2020 (per duizend ton)

Infografie: Stefanie Verhoeven

In 2023 liep dat op tot 3,8 miljard dollar, goeddeels afkomstig van koper en kobalt. ‘De inkomsten zijn gestegen door de productietoename, prijsstijgingen en de toegenomen belastingtarieven in Congo. De opbrengsten schommelen tussen de 20 en 30 procent van de begroting’, stelt activist Fabien Mayani.

Of dat geld bijdraagt tot de ontwikkeling van het land hangt af van wat ermee gebeurt. Een bron beweert dat zo’n 70 procent van alle belastinggelden in Congo opgeslorpt wordt door het politieke systeem: het parlement, de regering en de president. Zelf relateert Mayani het belang van belastingopbrengsten. ‘Natuurlijk zijn die belangrijk, maar mijnbouw draagt pas écht bij tot de ontwikkeling van een land als de sector kan opklimmen in de meerwaardeketen. Met andere woorden: als ze naast de loutere extractie ook grondstoffen raffineert en verwerkt tot producten.’

Waarom maakt Congo bijvoorbeeld zelf geen elektriciteitskabels voor heel Afrika? De reden, meent Mayani, is dat er geen duidelijk beleid is op dat vlak. ‘Je hebt een stappenplan op lange termijn nodig, terwijl onze leiders vooral iets willen tonen bij de volgende verkiezingen.’

Dat betekent niet dat er géén inspanningen gebeuren. Zo werd onlangs de Congolese Raad voor de Batterij opgericht, die meerwaarde-investeerdere moet aantrekken. Professor Jean-Marie Kanda is beheerder van deze raad en blijft optimistisch: ‘We hebben al een westerse en een Chinese kandidaat om verdere stappen te zetten in de richting van batterijmateriaal.’ Namen wil hij vooralsnog niet noemen. Kanda wijst erop dat het ontbreken van stabiele energietoevoer of goede infrastructuur een probleem is, net zoals de onveiligheid in sommige delen van het land. ‘Dat schrikt investeerders af.’

Concrete engagementen zijn er nog niet, menen sommige bronnen. Zeker, Congo tekende eind 2023 overeenkomsten met de EU en de Verenigde Staten om meer samen te werken op het gebied van exploitatie of productie. Deze westerse spelers beloven ook middelen voor de versterking van de Lobitocorridor, de wankele spoorlijn door Angola naar de Atlantische Oceaan. Het blijft afwachten wat daar concreet van komt. Wat wel vaststaat, is dat de geopolitieke strijd tussen China en het Westen ertoe leidt dat beide kampen Congo voorstellen doen.

Als mijnbouw zo belangrijk is voor een land, is het essentieel om een gedegen strategie uit te bouwen, benadrukt Erik Kennes, senior onderzoeker bij het Egmontinstituut. Hij stelt vast dat door de privatisering van de mijnbouw de kennis in de publieke sector sterk is verminderd, en dat Congo dezer dagen niet in staat blijkt een omvattende strategie uit te bouwen: welke activiteiten willen we hier ontwikkelen en hoe? ‘De kennis zit nu vooral bij de bedrijven en het middenveld. Congo heeft nood aan een multidisciplinair kenniscentrum waar wetenschappers en mensen uit het middenveld hun knowhow inbrengen. Zij kunnen een maatschappelijk debat onderbouwen en zo fundamentele keuzes mogelijk maken.’ *

metalen bevat. ‘Gezond is de praktijk zeker niet, maar wat de exacte gevolgen zijn, is moeilijker te bewijzen’, zegt professor emeritus Ben Néméry van de KUL. ‘Wat we intussen wel weten, is dat kinderen van mijnwerkers meer misvormingen hebben. Bij kinderen die opgroeiden nabij de Kasulomijn in Kolwezi bleek tevens dat hun DNA schade had opgelopen. Onlangs toonden we ook aan dat mijnwerkers vaak te weinig zuurstof in hun bloed hebben als ze in de mijn werken.’ Al deze onderzoeken werden uitsluitend verricht bij ambachtelijke mijnwerkers. Néméry: ‘Industriële mijnbouwbedrijven staan niet toe dat we hun medewerkers onderzoeken.’

Een ander probleem is dat de industriële mijnbedrijven vaak inwoners verplichten om te verhuizen, zonder dat ze hen daarvoor voldoende vergoeden. Tot die conclusie kwamen ook Amnesty International en Initiative pour la Bonne Gouvernance et les Droits Humains (IBGDH) in een studie die ze in 2023 uitvoerden bij vier bedrijven. Beide organisaties roepen de bedrijfswereld op om eindelijk haar verantwoordelijkheid te nemen.

Opbrengsten

Hoeveel geld brengt de mijnbouwsector in het belastinglaetje van Congo? Volgens het Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), dat al decennialang meer klaarheid nastreeft over geldstromen in de mijnbouw, incasseerde de Congolese overheid in 2020 zo’n 2,1 miljard dollar.

Klimaatneutraal met minder grondstoffen, kan dat?

Tekst: Charis Bastin

Om klimaatneutraal te worden is mijnbouw onvermijdelijk. Maar één vraag wordt daarbij nauwelijks gesteld: lukt dat ook met minder grondstoffen?

We zullen de volgende drie decennia meer grondstoffen verbruiken dan we in 70.000 jaar hebben ontgonnen', schrijft Guillaume Pitron, een Franse journalist en auteur van het boek *The Rare Metals War*. Dat verbruik zal voornamelijk worden gedreven door de transitie naar hernieuwbare energie, weg van fossiele brandstoffen tegen 2050. Maar daarvoor hebben we grondstoffen nodig. Een windmolenpark heeft bijvoorbeeld 9 keer meer grondstoffen nodig dan een gascentrale. Een elektrische wagen heeft er 6 keer meer nodig dan een op fossiele brandstoffen. Als je weet dat er wereldwijd zo'n 1,6 miljard wagens rondrijden, is het geen verrassing meer dat het om miljoenen ton lithium, kobalt, nikkel, koper, mangaan, grafiet en andere grondstoffen gaat.

Omdat China deze eeuw de grondstoffenmarkt volledig ging domineren, ontwikkelden de Verenigde Staten en de Europese Unie met de Inflation Reduction Act en de Critical Raw Materials Act beleidsinstrumenten en wetgeving om de toevoer van de "kritieke" grondstoffen te verzekeren. Deze grondstoffen zijn niet alleen onmisbaar voor de groene transitie, maar hebben ook een geopolitiek en economisch belang. De VS en de EU toonden zich zelfs al bereid om de mijnbouw, een vervuilende praktijk die ze decennialang hebben uitbesteed aan het Globale Zuiden, terug te brengen naar het eigen continent.

Om aan de enorme vraag naar grondstoffen te voldoen, berekende Benchmark Mineral Intelligence dat er (globaal) minstens 384 nieuwe mijnen nodig zijn. Maar vergis je niet: mijnbouw is een enorm destructieve activiteit, zelfs al is die bedoeld om een groene ambitie zoals een klimaatneutrale toekomst waar te maken. China betaalde daar al een aanzienlijke ecologische prijs voor, toont Pitron aan in zijn boek: 10 procent van het land is vervuild door zware metalen. 80 procent van het grondwater is niet bruikbaar voor consumptie, en luchtvervuiling draagt bij aan 1,6 miljoen doden per jaar.

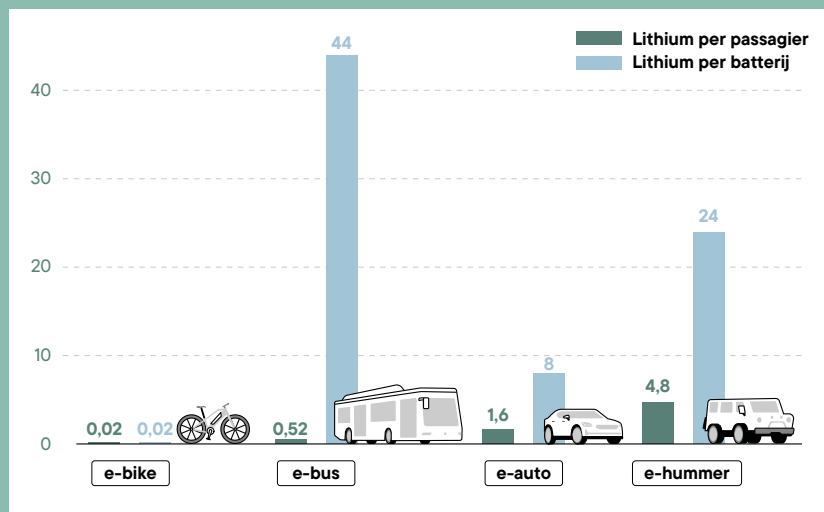
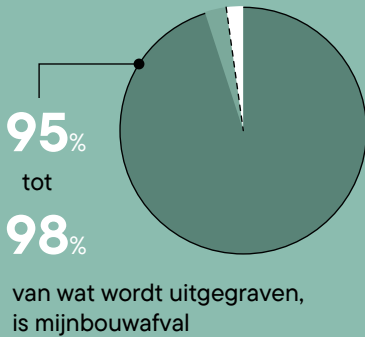
In zijn laatste vijfjaarlijkse rapport *Global Resources Outlook 2024* waarschuwt het International Resource Panel van de Verenigde Naties dat meer mijnbouw en ongebreidelde consumptie van natuurlijke bronnen de groene →

De grondstoffenkwestie in cijfers

De mondiale grondstoffenextractie dreigt tegen **2060** met **60%** toe te nemen.

Illustraties: Stefanie Verhoeven

Niet elk voertuig heeft evenveel lithium nodig.

Als alle wagens tegen

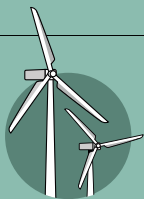
2050

SUV's zouden zijn, zijn er

37%

méer grondstoffen nodig dan wanneer elke wagen die nu rondrijdt vervangen wordt door eenzelfde type elektrische wagen.

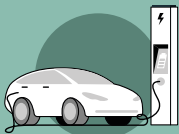
Bron: Clean and lean (Transport & Environment)

Een windmolenpark heeft

9x meer

grondstoffen nodig dan een gascentrale.

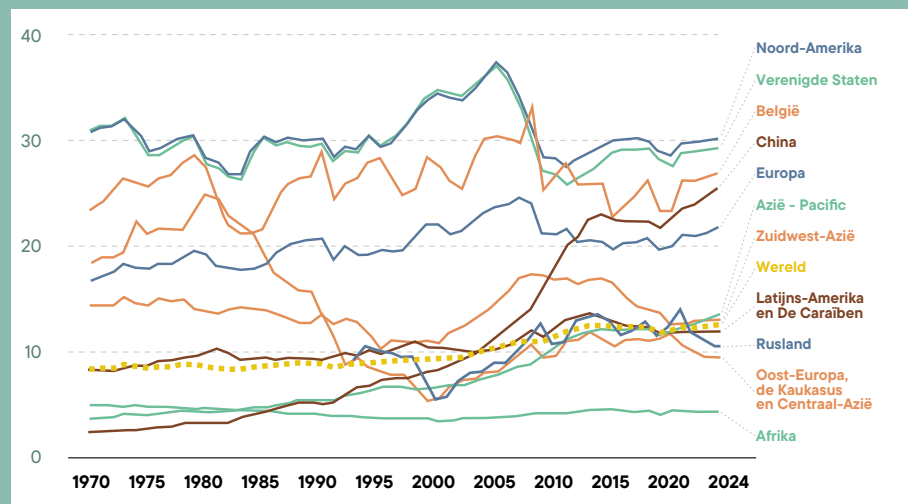
Een elektrische wagen heeft

6x meer

grondstoffen nodig dan een op fossiele brandstoffen.

Materialenvoetafdruk per capita van 1970 tot 2024 (ton)

De materialenvoetafdruk meet de grondstoffen die direct én indirect nodig zijn voor de consumptie.

doelstellingen volledig voorbij zullen schieten. Het wereldwijde gebruik van natuurlijke bronnen is, aldus het rapport, vandaag al verantwoordelijk voor 60 procent van de klimaatopwarming, 40 procent van de luchtvervuiling en meer dan 90 procent van waterstress en biodiversiteitsverlies.

Hebben we dan wel meer mijnbouw nodig? Want ook de sociale en economische reputatie van mijnbouw is niet al te best. Het verzet tegen mijnbouwprojecten is wereldwijd een van de gevaarlijkste vormen van activisme. Bovendien bevindt meer dan de helft van de grondstoffenreserves zich op land van inheemse en rurale gemeenschappen.

Meer verbeelding, minder mijnbouw

‘Het is absurd hoe de cultuur van individueel wagenbezit onderzoeks- en beleidsvragen vormgeeft en beïnvloedt’, vertelt politicologe Thea Riofrancos. ‘Er is een gebrek aan verbeelding. Nu gaat het debat alleen over de toevoer van grondstoffen die nodig zijn voor energietransitie. Niet over onze consumptiegestuurde vraag en hoe we de toevoer op een eerlijke manier kunnen verdelen en tegelijk de schade kunnen beperken.’

Riofrancos is een van de hoofdauteurs van het rapport *More Mobility Less Mining* van de Amerikaanse denktank Climate Community Project. Samen met haar collega's zocht ze uit of de elektrificatie van de Amerikaanse transportsector het niet kan stellen met minder lithium. De conclusie? Dat zou zomaar kunnen, met 66 procent minder. Er is alleen één voorwaarde: de energietransitie moet gepaard gaan met een volledige hervorming van het transportsysteem. Het gaat dan om de keuze voor kleinere wagens, met kleinere batterijen die minder grondstoffen vragen. Om het afbouwen van individueel autobezit en een grotere inzet op alternatieve vervoersmiddelen en -systemen, zoals een robuust openbaar vervoersnetwerk, autodelen en (elektrische) fietsen. Of om een betere stadsplanning, waarbij de nood aan verre verplaatsingen voor woon-werkverkeer wordt afgebouwd en er meer ruimte komt voor wandel- en fietsverkeer.

‘Elke wagen op fossiele brandstoffen vervangen door een elektrische lijkt nu de makkelijkste stap, maar klimaatmodellen tonen nu al aan dat dat net de traagste manier is om de CO₂-uitstoot naar nul te krijgen’, legt Riofrancos uit. ‘Elke stap in de groene transitie zal veel werk, investeringen en een mentaliteitsverandering vragen. Dan is de vraag: welke stap is politiek gezien de meest duurzame en zal ervoor zorgen dat we zo snel mogelijk stoppen met uitstoten?’

Kleine batterijen

De Europese ngo Transport & Environment (T&E) onderzocht gelijkaardige scenario's voor het Europese transportsysteem en de impact op de vraag naar vier van de belangrijkste grondstoffen voor de productie van batterijen.

In het rapport *Clean and lean. Battery metals demand from electric passenger transport* concludeerden

de onderzoekers dat de totale vraag naar lithium, kobalt, nikkel en mangaan 45 tot 59 procent minder kan zijn dan vandaag wordt verwacht.

Alleen al de keuze voor kleinere batterijen kan de vraag naar grondstoffen aanzienlijk beïnvloeden. In de VS, waar auto's en hun batterijen volgens Riofrancos ‘werkelijk reusachtig zijn’, zou dat de verwachte vraag met 42 procent doen afnemen. Voor Europa zou het gaan om 19 tot 27 procent. Europa volgt vandaag wel een kwalijke Amerikaanse trend: bijna de helft van de verkochte wagens in 2023 was een SUV-model. Als alle wagens tegen 2050 SUV's zouden zijn, zijn er zelfs 37 procent méér grondstoffen nodig dan wanneer elke wagen die nu rondrijdt vervangen wordt door eenzelfde type elektrische wagen, berekende T&E.

Volgens de ngo is er daarom nood aan ‘een strategie die Europese autobouwers aanspoort om meer kleine instapmodellen te produceren, terwijl vandaag grote modellen de markt domineren’. En aan beleid dat SUV-gebruik meer belast dan kleinere wagens en alternatieve vervoersmodellen. Zo zette Parijs met duurdere parkeertarieven voor SUV's onbewust al één aanbeveling van T&E in de praktijk om.

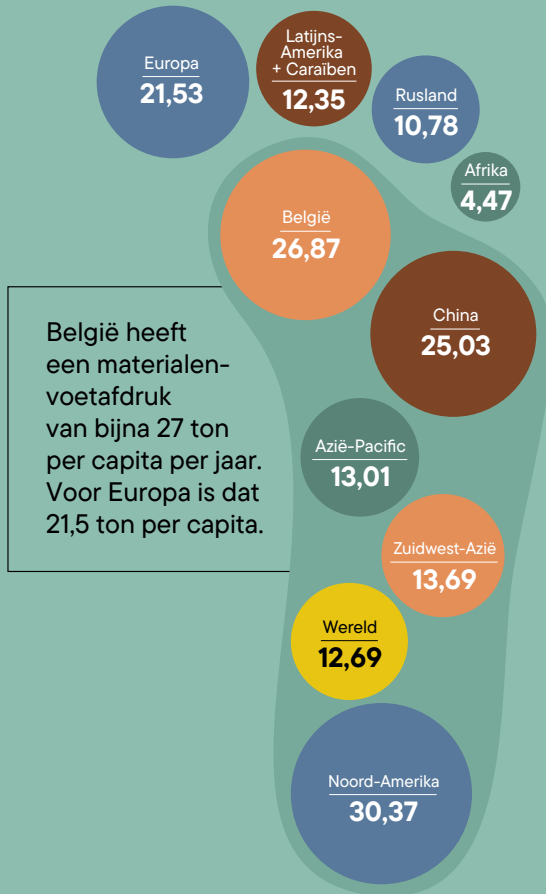

‘Elke wagen op fossiele brandstoffen vervangen door een elektrische lijkt nu het makkelijkste, maar klimaatmodellen tonen aan dat dit de traagste manier is om de uitstoot naar nul te krijgen.’

— POLITICOLOGE THEA RIOFRANCOS

Materialenvoetafdruk per capita in 2023 (ton)

Bron: International Resource Panel

Iedereen een eigen elektrische wagen?

In het begin van deze eeuw consumeerde de wereld tien keer zoveel grondstoffen als honderd jaar daarvoor. Die consumptie is sindsdien alleen maar blijven stijgen. Maar ze is globaal gezien allesbehalve gelijk. Uit de meest recente cijfers van de Global Material Flows Database van het IRP blijkt dat België een materialenvoetafdruk heeft van bijna 27 ton per capita per jaar. Voor Europa is dat 21,5 ton per capita. Het globale gemiddelde ligt op ruim 12,5 ton, terwijl Afrika net geen 4,5 ton per capita verbruikt. Daarin zijn niet alleen metalen en mineralen vervat, maar ook biomassa en fossiele brandstoffen.

Bij zulke grote mondiale verschillen rijst de vraag: wie is verantwoordelijk voor de enorme vraag naar grondstoffen voor de energietransitie? Willen de VS hun wagenpark volledig elektrificeren, dan zal het land drie keer meer lithium nodig hebben dan wat de hele wereld op dit moment produceert. Geschat wordt dat in 2030 maar liefst 79 procent van de elektrische wagenverkoop voor de markt in China, de VS en Europa zal zijn. Vandaag is dat zelfs 93 procent, en dat voor nog geen derde van de totale wereldbevolking.

Tegelijk bevinden de grootste mijnbouwactiviteiten én de nieuwe mijnbouwplannen zich in de directe nabijheid van gemeenschappen die geen elektrische wagen nodig hebben, laat staan dat ze er zich één kunnen veroorloven. Gestoord, noemt Riofrancos dat. 'We willen toch niet dat de hele wereld individueel een elektrische wagen koopt?' Volgens het IRP staat de mondiale grondstoffenrace ook de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) van de VN in de weg. Als we niet ingrijpen, dreigt de grondstoffenextractie tegen 2060 met 60 procent toe te nemen. En precies 'het niet-duurzame gebruik van natuurlijke bronnen, vooral door hoge-inkomenslanden, ligt aan de basis van de drievoudige planetaire crisis van klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vervuiling en afval'.

Consumptiereductie valt onder Doelstelling 12 van de SDG-agenda. Ze houdt in dat 'we ons engageren om fundamentele verandering aan te brengen aan de manier waarop onze samenlevingen goederen en diensten produceren'. De doelstelling is om de mondiale voetafdruk van 100 miljard

'We leven in een wereld met een uit de hand gelopen vraag, gedreven door een consumptiemodel van eliteconsumenten in elitelanden.'

— POLITICOLOGE THEA RIOFRANCOS

ton per jaar omlaag te krijgen. Maar tegen 2060 gaan we naar schatting van 160 tot 180 miljard ton per jaar, waarschuwt IRP-lid Heinz Schandl.

De materialenvoetafdruk en grondstoffenneed wordt bovendien allesbehalve gedreven door de groene transitie alleen. Europeanen bezitten dubbel zoveel digitale toestellen als het globale gemiddelde en vijf keer meer dan mensen in het Globale Zuiden. 'Een bindende reductie van de materialenvoetafdruk van de EU van 65 procent tegen 2050 is nodig', stelt de ngo European Environmental Bureau. Dat vragen ook de verschillende actiegroepen en milieuorganisaties die zich verzetten tegen nieuwe mijn-

bouwprojecten in de EU. Ze zien in de Europese Critical Raw Materials Act 'serieuze tekortkomingen'.

'We leven in een wereld met een uit de hand gelopen vraag, gedreven door een consumptiemodel van eliteconsumenten in elitelanden. Dat is niet duurzaam op globale schaal', weet ook Riofrancos. 'Het doel is om de CO₂-uitstoot te stoppen, niet om zo veel mogelijk elektrische wagens te produceren. Om die emissies naar beneden te krijgen, moeten mensen uit hun auto. Ze in een grote bus krijgen is al een grote koolstofwinst, zelfs al rijdt die niet eens elektrisch.' *

**Ecologisch tuinieren als de beste?
Dat doe je met de boeken van Velt!**

DE BESTE BOEKEN OVER ECOLOGISCH TUINIEREN

nu met 5% korting voor lezers van MO*

TOPPER

Handboek
ecologisch tuinieren

€ 49,00

Ecologisch tuinieren
in potten en bakken

€ 25,00

Achter glas: tuinieren
in serre of kas

€ 25,00

Ecologische tuin:
aanleg en beheer

€ 39,00

TOPPER

Kippen in
de tuin

€ 24,50

Moestuin-
kalender

€ 15,00

Ontdek en bestel alle boeken op www.velt.nu/winkel

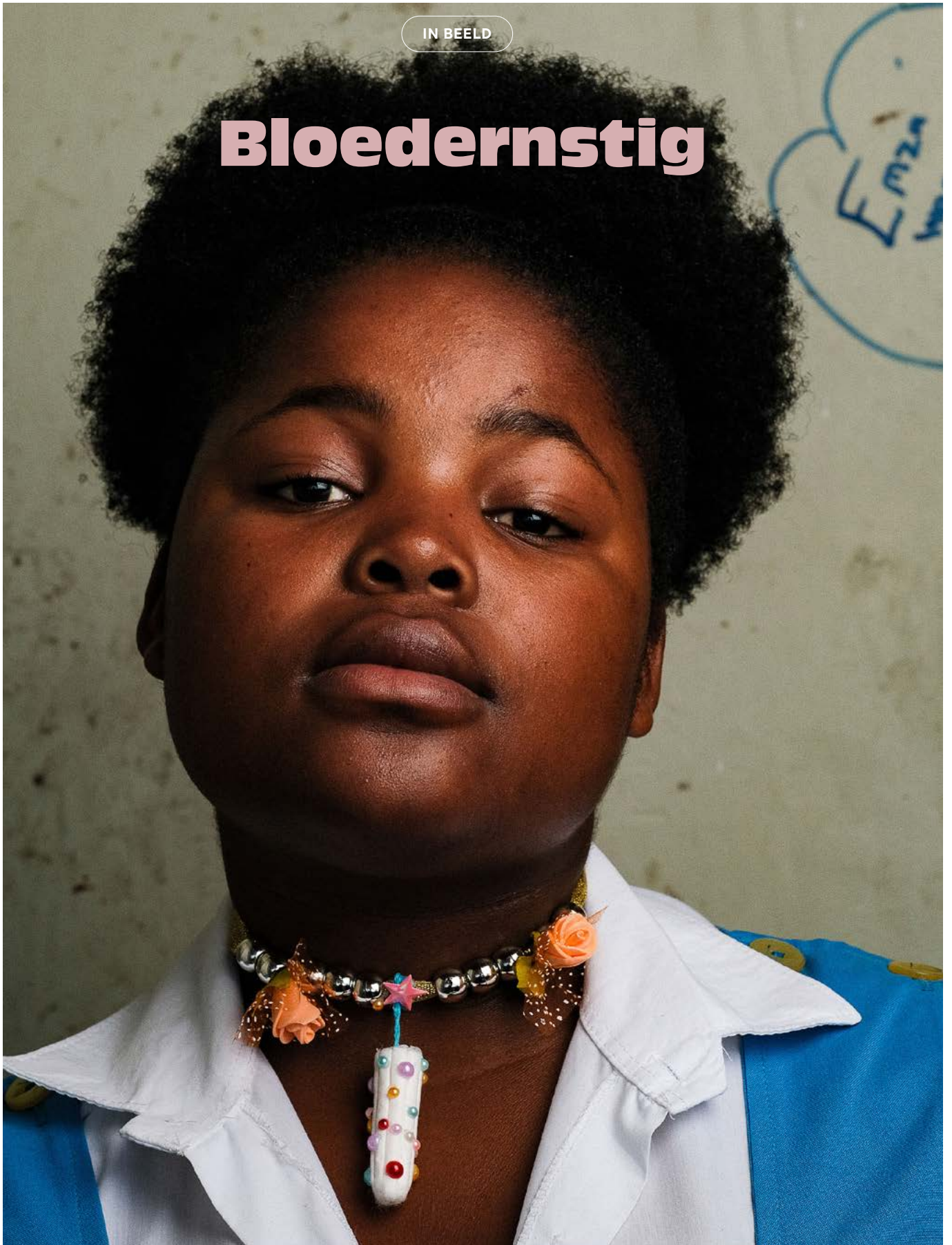
*Gebruik de kortingscode **MoVelt2024**
op www.velt.nu/winkel

Korting enkel geldig in de webshop www.velt.nu/winkel bij een aankoop van minimum 25 euro excl. verzendkosten. Geldig t.e.m. 31/05/2024. Niet combineerbaar met andere aanbiedingen of ledenkorting.

IN BEELD

Bloedernstig

Beeld: Eveline Gerritsen
Tekst: Hayat Kassioui

Menstrueren is de normaalste zaak van de wereld. Of dat zou het toch moeten zijn. Maar in Zuid-Afrika treft **menstruatiearmoede** zeven miljoen vrouwen, bijna een derde van de menstruerende bevolking. Ze kunnen zich geen maandverband, tampons of cups veroorloven en hebben onvoldoende toegang tot sanitaire voorzieningen. Eén op de zeven schoolgaande tienermeisjes mist daardoor vaak school. Om de bijbehorende stress en onzekerheid te bestrijden, ging fotografe **Eveline Gerritsen** met vijftienjarige meisjes aan de slag met maandverband en tampons. De meisjes toverden ze om tot sieraden, haarbanden en kroontjes, die ze nadien trots voor de camera showden. ✳

Lees meer over het werk van Eveline Gerritsen en menstruatiearmoede in Zuid-Afrika op [MO.be/menstruatiearmoede](https://www.mo.be/menstruatiearmoede)

Meer dan 20 jaar in de clandestiniteit: in België kan dat

Ze houden winkels en cafés draaiende, halen kinderen tijdig van school of helpen tweeverdieners bij hun huishoudelijke taken. Sommigen doen dit al meer dan twintig jaar, ook al hebben ze geen geldige verblijfspapieren. Wie zijn deze vrouwen, die in de clandestiniteit meebouwen aan onze welvaart?

‘Ik volgde mijn droom, en die ontplofte in mijn gezicht’, schatert Wafae (*schuilnaam*) aan de telefoon. Een lach waarmee ze het ongemak bij mijn vraag waarom ze naar België kwam, probeert weg te moffelen. ‘Ik kwam voor werk’, zegt ze. ‘Ik wilde financieel zelfstandig zijn.’

Op basis van ons telefoongesprek probeerde ik me in te beelden hoe ze er zou uitzien. Maar de verbeelding kwam niet overeen met de werkelijkheid. Ze is uiteraard niet meer de jonge vrouw die in 2001 met een toeristenvisum naar België kwam. Toen was ze 31. Inmiddels is er 22 jaar verstreken, en voor haar voelt het alsof de tijd is blijven stilstaan. Alleen wat rimpels op haar gezicht herinneren aan de vervlogen jaren in ons land.

22 jaar lang werken leverde Wafae geen verblijfsvergunning op, de vele regularisatieaanvragen en zelfs een hongerstaking ten spijt. Haar verblijf

is niet wettelijk erkend en biedt haar geen bescherming. Tegen niets. Ze is “illegaal”.

Elke zaterdag gaat Wafae poetsen in een laboratorium in Aalst. Deze zaterdag hield ze vrij om me in haar woning in Anderlecht te ontvangen. ‘Als ik één keer niet ga poetsen, is dat geen ramp’, zegt ze. Dat ze door onze afspraak loon verliest, vindt ze niet zo erg. ‘Het geeft me tijd om mijn eigen stek op te ruimen.’

Wafae woont in een studio op de tweede verdieping van een eengezinswoning. De slaapkamer, die bijna de helft van de ruimte beslaat, kijkt uit op de straat. De leefruimte is piepklein maar gezellig ingericht. Het toilet bevindt zich in de keuken. De verschillende ruimtes worden met fijne gordijnen van elkaar gescheiden. Voor de huur betaalt ze maandelijks 560 euro, gas en elektriciteit inbegrepen. Ze is tevreden over de

woning en de prijs. Het huis is van de baas van een handelszaak waar ze gaat poetsen. Ze heeft geen sociale rechten, maar wanneer haar baas met vakantie is en zij niet hoeft te komen poetsen, moet ze geen huurgeld betalen. Wafae combineert verschillende jobs en doet voornamelijk poetswerk. Ze pendelt tussen Brussel, Nijvel en Aalst. Op donderdagen werkt ze bij een vrouw van in de negentig. Ze poetst het huis, doet boodschappen, kookt en houdt haar gezelschap. Tot voor kort werkte ze in dezelfde straat voor nog twee andere bejaarde vrouwen, maar die zijn ondertussen gestorven.

Een baan als poetshulp was in het begin allesbehalve vanzelfsprekend. In Marokko volgde ze een opleiding tot administratief bediende. ‘Toen ik besepte dat mensen zoals ik, zonder papieren, kunnen kiezen tussen poetsvrouw worden of vrouw ➔

van plezier, was de keuze snel gemaakt. Poets hulp blijft een eerbare job', lacht ze. 'Natuurlijk werk ik in het zwart. Ik bouw geen sociale rechten op, maar al bij al heb ik niet te klagen', zegt ze.

Ingewikkeld parcours

Het was ook puzzelen om met Xemena (50) af te spreken. Ik mocht haar bellen na acht uur 's avonds, als ze klaar was met haar werk. Ze doet poetswerk bij verschillende mensen en verdient 200 à 300 euro per week. Bij een van de gezinnen doet ze verschillende huishoudelijke taken: ze haalt de kinderen van school, poetst, doet boodschappen en kookt. 'Ik werk bij heel goede mensen', zegt Xemena. 'Mijn bazin zegt dat ik een tweede mama voor haar kinderen ben.'

Xemena komt uit Colombia en woont anderhalf jaar in België. Ze heeft twee volwassen dochters en een zoon van zestien. Net zoals veel Zuid-Amerikanen in ons land, trok Xemena aanvankelijk naar Spanje. Ze voegde zich bij haar oudste dochter, een schoonheidsspecialiste, die zich daar twee jaar eerder had gevestigd om te werken. Xemena bracht haar zoon en kleinzoon mee.

Nadat haar dochter een tijdelijk arbeidscontract in Brussel had gekregen, kwamen Xemena en de kinderen ook mee. Het arbeidscontract was voor slechts twee weken bedoeld, maar voor de liefde bleef de dochter hangen in België. En zo bleven ook Xemena en de twee jongens.

Moeder en dochter werken in het zwart. Hoe de toekomst voor het gezin eruitziet, weet Xemena niet. Haar dochter gaat soms terug naar Spanje voor werk. Zelf hoopt Xemena op een verblijfsvergunning in Portugal, waar ze intussen een aanvraag ingediend heeft.

Of ze uiteindelijk naar Portugal zou verhuizen als ze daar een verblijfsvergunning krijgt, is niet zeker. Dat is niet wat ze echt wil. Ze heeft al een migratieverleden in de Verenigde Staten, lang voordat ze naar Europa kwam. Dat verklaart waarom haar andere dochter in Miami woont. 'Ze is daar geboren en heeft de Amerikaanse nationaliteit', zegt Xemena.

Evenveel vrouwen als mannen

Clandestiene immigratie is 'vervrouwelijkt'. Dat is al een tijdje zo. Net zoals mannen, wagen vrouwen de sprong in het duister, op zoek naar werk en betere levensomstandigheden. Demografen van de VUB berekenden op basis van het aantal overlijdens van mensen zonder wettig verblijf dat zo'n 112.000 mensen in ons land in de clandestiniteit leven. Dat gaat alleen over mensen van buiten de Europese Unie.

'De man-vrouwverhouding binnen deze populatie is in balans', zegt Johan Surkyn, demograaf aan de VUB. 'Er waren altijd iets meer mannen dan vrouwen, maar die laatste raakten de voorbije jaren gemakkelijker geregulariseerd dan de eersten, zeker als ze kinderen hebben. Bij de laatste regularisaties werd er voorrang gegeven aan mensen die een vaste band met België hebben ontwikkeld of kinderen hebben van schoolgaande leeftijd. Deze kinderen dragen dan het verblijfsrecht of de verblijfsgunst van regularisatie aan hun moeder over'.

'Steeds meer mensen verblijven heel lang in België in de clandestiniteit en gaan stilaan richting de pensioenleeftijd.'

— JOHAN SURKYN, DEMOGRAAF VUB

Er zijn evenveel verhalen als mensen.

De redenen waarom vrouwen in de illegaliteit belanden, zijn verschillend. Soms gebeurt het omdat een huwelijk op de klippen liep en de partner de formaliteiten voor een verblijfsvergunning staakte of zelfs tegenwerkte. Andere keren omdat een asiel-aanvraag werd geweigerd.

Of omdat mensen voor verdere studies naar hier komen en dan blijven.

Sommigen hebben een migratieverleden in een ander land, in Italië of Spanje. Ze komen vaak naar België omdat ze hier familie, kennissen of vrienden hebben.

Misbruik

Wafae heeft naar eigen zeggen nooit te maken gehad met werkgevers die van haar situatie misbruik maakten. Maar dat is niet de ervaring van veel mensen zonder wettig verblijf. Behalve dat ze soms onderbetaald zijn, krijgen ze in andere gevallen zelfs helemaal geen loon.

Omar Garcia werkt voor Fairwork, een organisatie die zich inzet voor de rechten van vrouwen in preciaire situaties, zoals vrouwen die met of zonder geldige verblijfspapieren als huishoudhulp werken. Hij zegt dat veel klachten gaan over achterstallig loon.

‘In het arbeidsrecht is een verblijfsvergunning niet van tel’, zegt hij. ‘Ook bij een mondeling akkoord voor onbepaalde duur heeft de werknemer rechten, zoals een ontslagvergoeding. Dat kun je bewijzen met een sms of een opgenomen telefoongesprek. Dat proberen we de vrouwen bij te brengen. We moedigen hen ook aan om een klacht in te dienen’, zegt Garcia.

In de praktijk dienen weinig vrouwen effectief een klacht in. Bovendien is de kans klein dat het hun iets oplevert.

Gebroken families

Wat zou jij winnen bij een regularisatie? Als ik deze vraag een paar jaar geleden aan Wafae zou hebben gesteld, had ze geantwoord: vrijheid om te bewegen en om haar moeder in Marokko te bezoeken. Een gevoelige snaar, zo blijkt nog steeds. De tranen vloeien meteen als we het onderwerp aansnijden. ‘Na mijn vertrek zag ik haar nooit meer’, zegt ze. ‘Ik wil niet aan haar dood herinnerd worden. Misschien is dat de reden waarom ik niet meer weet in welk jaar ze is gestorven. Het enige wat ik me herinner, is dat het na de ramadan was.’

Wafae heeft altijd haar familie in Marokko gesteund. Ze stuurde geld op naar haar moeder, toen die nog leefde. En die financiële steun aan haar familie is nooit gestopt.

Ook niet na de dood van haar moeder. Nu stuurt ze geld op naar een zus die in 2011, na de val van al-Khaddafi, met haar gezin uit Libië vluchtte.

Dat dit soort migratie nog meer letsels achterlaat dan de wettige immigratie stelt ook Omar Garcia vast. ‘Veel vrouwen uit Zuid-Amerika migreren om hun kinderen een betere toekomst te geven. Vaak laten ze hun kinderen in het thuisland achter. Maar ook wanneer ze erin slagen om die naar Spanje of België over te brengen, blijkt de relatie tussen de moeder en de kinderen onherroepelijk beschadigd te zijn. Ondanks al de opofferingen van moeders, blijven de kinderen het gevoel hebben in de steek gelaten te worden en blijft de relatie stroef’, zegt Garcia.

Wafae viel met haar regularisatieaanvragen telkens uit de boot. Ook toen er een voorzichtige opening kwam, zoals in 2009 en in 2016, werden haar aanvragen finaal toch geweigerd. In 2021 was ze een van de 516 mensen zonder verblijfspapieren die in Brussel in hongerstaking gingen. Maar ze was niet bij de negentig mensen die een positief antwoord kregen.

Is Wafae een uitzondering? Wellicht niet. ‘Steeds meer mensen verblijven heel lang in de clandestiniteit in België. Ik zie dat in de leeftijdsverdeling’, zegt demograaf Johan Surkyn. ‘Dat is een beetje abnormaal. Waarschijnlijk komt het ook omdat er gedurende een lange periode geen grote regularisatiecampagnes waren. Het zijn mensen die stilaan richting de pensioenleeftijd gaan, die nog altijd in hun eigen onderhoud moeten voorzien en zich waarschijnlijk in een heel preciaire situatie bevinden. Maar niemand spreekt over hen. Dat is een heel ongezonde situatie. Misschien zou het goed zijn om een aantal van deze mensen prioritair te regulariseren als men toch niet wil gaan voor een algemene regularisatiecampagne.’

‘Humanitaire regulatie, of 9bis in het vakjargon, de wet van 1980 die het mogelijk maakt om onder bepaalde voorwaarden mensen zonder wettig verblijf te regulariseren, is verouderd. Daarnaast zijn de omstandigheden van mensen zonder wettig ver-

‘Of wij het nu willen of niet, door het zwartwerk dragen mensen zonder wettig verblijf bij aan de welvaart van België.’

— HENRIETTE, COMITÉ DES FEMMES SANS-PAPIERS

blijf veranderd’, legt Henriette uit. De jonge vrouw uit Congo is een van de aanjagers van het Comité des Femmes Sans-Papiers in Brussel. ‘Wij willen een algemene regularisatie en duidelijke criteria’, zegt ze. ‘9bis is een gunst en geen recht. De criteria zijn overigens niet duidelijk. We zagen vaak dat dossiers met precies dezelfde voorwaarden verschillend werden beoordeeld, dat de ene persoon geregulariseerd raakt en de andere niet.’

‘Wij willen niet ten laste van de staat zijn, maar vrij zijn en kunnen werken’, zegt ze. ‘Wij willen bijdragen aan de economie. Of wij het nu willen of niet, door het zwartwerk dragen mensen zonder wettig verblijf bij aan de welvaart van België.’ ★

Ook na de oorlog bloedt de zorg
in conflictgebied Tigray

Geen geld, geen medicijnen en amper hoop

De oorlog in de Ethiopische deelstaat Tigray heeft de zorgsector blijvend ontwricht. In het Ayder-ziekenhuis, in de regionale hoofdstad Mekele, proberen toegewijde zorgverleners met de moed der wanhoop levens te redden.

In een overvolle ruimte ligt een graatmagere vrouw te rusten op twee tegen elkaar geschoven ijzeren banken. ‘Hoe gaat het met je?’ vraagt dokter Abraha Gebreegziabher. Hij staat naast haar en kijkt bezorgd naar haar rechterbeen. Ze jammert: ‘Het doet zo’n verrekte pijn’. De dokter sust haar. ‘Alles komt goed, morgen krijg je een echt bed.’

Tien dagen geleden liep de vrouw bij een val een botbreuk op. De hele tijd al ligt ze in deze oncomfortabele houding. Met een houten balk en een zandzak wordt haar been ondersteund. Een morsige katheter komt uit in een rode plastic emmer. Ideaal is het niet, geeft de dokter beschroomd toe. ‘Eigenlijk is dit een wachtkamer, geen zorgruimte.’

Het is maandagochtend tien uur in het Ayder-ziekenhuis in Mekele, de hoofdstad van de Ethiopische deelstaat Tigray. Dokter Abraha is net begonnen aan zijn inspectieronde. Hij is klinisch directeur van het ziekenhuis en is gespecialiseerd in kinderneurologie. Met een zachte stem begroet hij zijn collega’s, af en toe slaat hij een praatje met enkele patiënten.

Langzaam druppelen nog meer mensen het ziekenhuis binnen. Sommigen zijn ondervoed, anderen kampen met droogteverschijnselen. Abraha slaat het met een bedrukt

gezicht gade. ‘De helft van onze patiënten is intern ontheemd’, vertelt hij. Ze zijn tijdens de oorlog hun huizen ontvlucht en leven vandaag in kampen waar basisvoorzieningen, eten en water schaars zijn.

Dilemma

Twee jaar lang was de deelstaat Tigray het toneel van een ongemeen wrede oorlog tussen de regionale Tigrese strijdkrachten enerzijds en het Ethiopische leger en zijn bondgenoten anderzijds. Honderdduizenden burgers kwamen om, talloze anderen verloren toegang tot voedsel, communicatie en andere basisdiensten.

In november 2022 sloten de strijdende partijen een vredesakkoord, maar anderhalf jaar later lijkt Tigray nog steeds zijn wonden. Abraha heeft ontelbare gruwelijke verhalen over de oorlog. ‘Mijn vader woonde in de buurt van Adigrat, een stad in het noorden van Tigray. Hij was niet zo ver van zijn huis aan het werk toen hij plotseling vlammen en rookpluimen zag. Hij wist dat mijn moeder, broers en zussen thuis waren en snelde erheen. Ongeveer twintig meter voor zijn huis werd hij gedood door soldaten. Hij was zeventig jaar oud, was nooit lid van een politieke partij, en droeg nooit een wapen.’

Abraha stond voor een dilemma. Zou hij mee gaan vechten of bleef hij in het ziekenhuis voor zijn patiënten zorgen? ‘Op een dag werden zeker twintig jongeren onder de achttien jaar binnengebracht’, herinnert hij zich. ‘Hartverscheurend was het. Sommigen misten hun ledematen, anderen waren hun gezichtsvermogen kwijt. Een driejarig meisje werd doodgeschoten terwijl ze op de schoot van haar vader zat. Een ander meisje, van vijftien, werd in haar oog geraakt en is nu blind.’

Uiteindelijk besloot hij op post te blijven. Zorg dragen voor mensen en de hulp coördineren was zijn grootste talent, besepte hij. Maar zelfs nu de vijandelijkheden zijn gestaakt, blijven de uitdagingen groot. ‘Onze gesofisticeerde apparatuur en de groei van het ziekenhuis waren altijd een grote motivatie voor onze medewerkers. En kijk nu, er is een tekort aan van alles en nog wat.’

Zwarte markt

Bij de ziekenhuisapothek toont een oudere man met bevende handen een onleesbaar A4’tje met wat krabbels en stempels op. ‘Ik heb medicijnen voor mijn bloeddruk en artritis nodig.’ Al drie jaar lang loopt hij af en aan naar het ziekenhuis. Nog maar even geleden stond hij ook in dezelfde ➔

drukke wachtruimte. Toen keerde hij met lege handen terug naar huis. ‘Vroeger kreeg ik bijna altijd mijn medicatie voor een lange periode’, zegt hij. ‘Ik moest niet zo vaak naar hier komen en had tijd voor andere dingen.’

Een lange rij wachtenden verkeert in dezelfde situatie. ‘Om voldoende patiënten te kunnen helpen, bieden we tegenwoordig maar een dosis voor een maand aan’, vertelt een van de apothekers.

Nergens hebben de tekorten in het ziekenhuis grotere gevolgen dan op de afdeling oncologie. Een van de oncologen, een jonge man die een vermoeide indruk maakt, neemt de lijst met medicatie tegen kanker door. ‘Tijdens de oorlog waren chemotherapie en chirurgie niet mogelijk’, vertelt hij. ‘Vaak hadden we een tekort aan infuusvloeistoffen en zelfs aan anesthesie.’

Vandaag zijn veel voorraden aangevuld, maar nog steeds is niet alles beschikbaar. ‘Het gebrek bemoeilijkt vooral de behandeling van combinatietherapieën’, zegt Abraha. ‘Hier hebben we misschien maar één van de drie combinatiemedicijnen die in één dosis moeten worden toegediend. De andere medicijnen moeten patiënten dan elders op de kop zien te tikken.’

En dat is vaak een kostelijke en vooral hachelijke onderneming. ‘In onze twee ziekenhuisapotheken zijn medicijnen doorgaans redelijk geprijsd’, zegt Abraha. ‘Maar op de zwarte markt zijn ze onbetaalbaar. Sommige familieleden van patiënten sturen medicijnen op uit de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba. Andere worden gesmokkeld via de aangrenzende regio Afar. Een duurzame oplossing is dat niet.’

Voor de oorlog had het ziekenhuis bijna nooit wachlijsten voor kankeroperaties. Nu moeten patiënten soms meer dan een maand wachten voor een ingreep. Op de gang zit een jonge vrouw op een roze, plastic stoel. Ze is aan het wachten voor een medische check-up. Vier maanden geleden kwam ze voor het eerst naar het ziekenhuis, nadat ze een zwelling op haar rechterborst had gevoeld. De diagnose: kanker, die vanuit de borst naar de longen was uitgezaaid.

De meeste vormen van kanker hebben vier of vijf stadia. ‘Net zoals deze vrouw komen patiënten steeds vaker binnen met stadium drie of hoger’, vertelt de oncoloog. ‘Dat betekent dat de kanker kritiek is. In het verleden hadden we vooral patiënten met stadium twee. Het doorverwijssysteem was goed en er reden nog genoeg ambulances. Maar de eerstelijnsgezondheidszorg is vandaag helemaal ingestort.’

Goede daad

In elke oorlog zijn kwetsbare groepen zoals chronisch zieken, ouderen en kinderen de grootste slachtoffers. En landmijnen zijn lang niet het enige gevaar voor die laatste groep. Toen de gevechten losbarstten, gingen scholen massaal dicht. Ook vandaag nog is het onderwijs zwaar ontregeld, onder meer door aanhoudende droogte en hongersnood. Bovendien raken kinderen getraumatiseerd door beelden op televisie en verhalen die ze rondom hen horen. Abraha: ‘Telkens wanneer ze een hard geluid horen, krimpen ze in elkaar.’

Op een aftands bedje op de kinderafdeling ligt een jongen van twaalf. Zijn moeder zit op de rand en trekt het deken iets hoger over zijn zwaar verminkte been. Het gezin woont in het noordoosten van Tigray, vlak bij de grens met Eritrea, een van de bondgenoten van het Ethiopische leger. Het gebied is bezaaid met landmijnen die nog niet geruimd zijn. De moeder legt uit dat haar zoontje een goede daad wilde stellen: hij bedekte een landmijn met zand zodat andere kinderen er niet op zouden stappen. De mijn ontplofte en daarbij werden zijn rechterbeen en -hand volledig verbrijzeld.

In allerijl bracht het gezin hun zoontje naar een nabijgelegen ziekenhuis in Adigrat. Hij bloedde onophoudelijk en was in levensgevaar. Omstaanders waren zo aangeslagen door het gebeuren dat ze besloten om bloed te doneren. Toen ze er zeker van waren dat hun zoontje het zou redden, kwam het gezin naar het Ayder-ziekenhuis voor verdere zorg. ‘Deze jongen heeft geluk dat we het

deel met de knie konden behouden’, zegt Abraha.

Centrum voor seksueel geweld

Rond twaalf uur versnelt dokter Abraha zijn pas. Het is bijna tijd voor lunch in de kantine en hij wil ons nog één afdeling tonen. ‘Dit is het centrum voor overlevenden van seksueel en gendergerelateerd geweld’, vertelt hij. ‘Hier bieden we naast medische noodhulp ook psychologische ondersteuning en psychiatrische zorg aan, en soms ook medicatie.’

De voorbije jaren is het centrum uit zijn voegen gearbarsten. ‘We telden in totaal 4200 geregistreerde bezoekers, voor de oorlog waren dat er minder dan 300’, zegt Abraha. Hij schat het werkelijke aantal slachtoffers nog veel hoger in.

Ondanks het vredesakkoord van 2022 komen er nog altijd nieuwe slachtoffers naar het centrum. De meesten komen uit gebieden waar het nog steeds onveilig is, zoals het westen of zuiden van Tigray. Het geweld is nauwelijks te bevatten. Groepsverkrachtingen, vreemde objecten in genitaliën, je kunt het zo gruwelijk niet bedenken. ‘Eritrese soldaten met hiv hebben zelfs opzettelijk Tigrese burgers verkracht’, weet Abraha. ‘Ze zeiden: “We gaan jullie besmetten.” We hebben een aantal testen afgenomen, de resultaten zijn positief.’

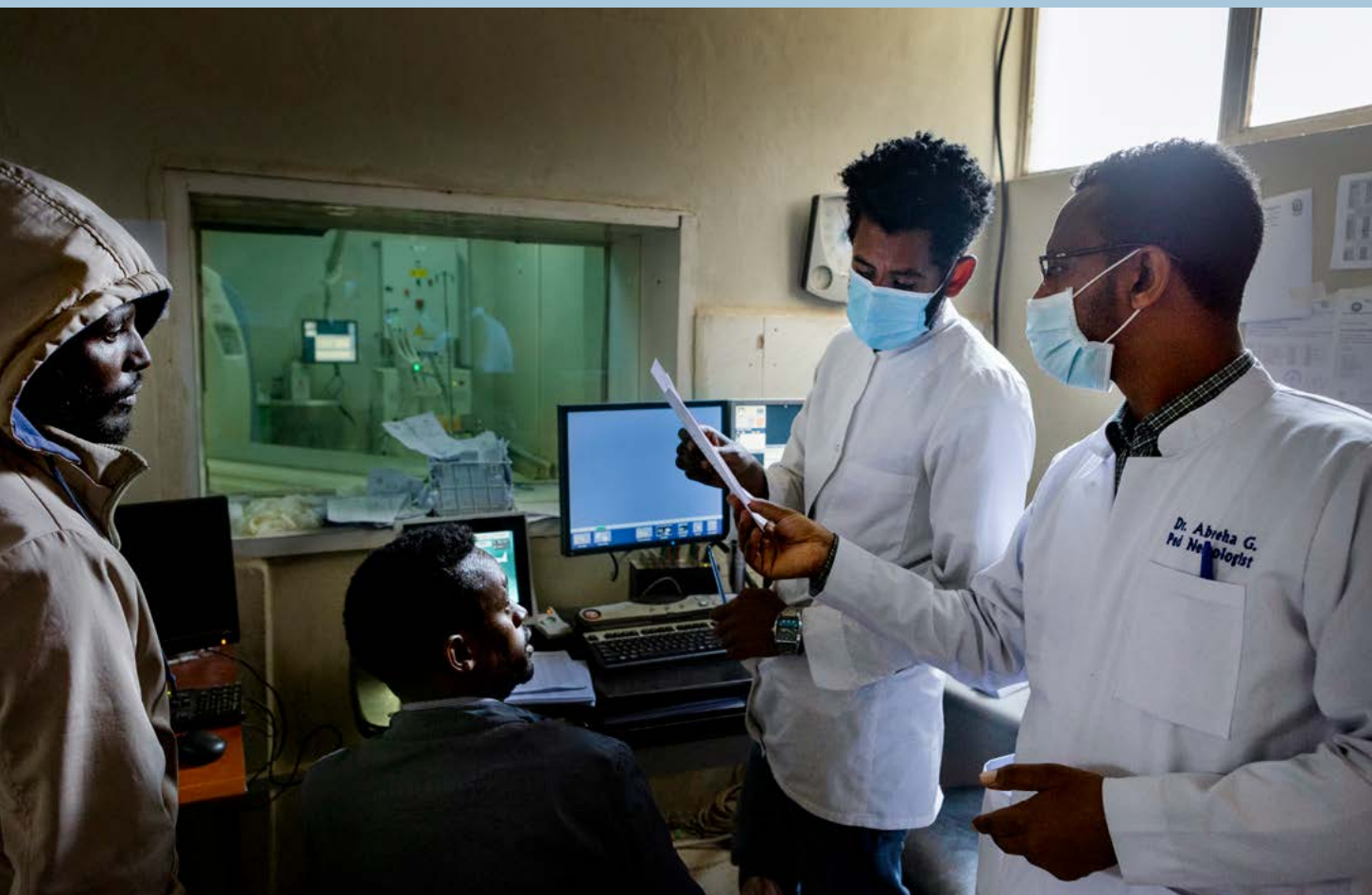
Voor het eerst wordt de dokter stil. Van achter zijn bril kijkt hij ons met waterige ogen aan. ‘We hopen dat het recht ooit zal zegevieren’, zegt hij. Maar diep van binnen weet hij dat dit ijdele hoop is. *

Lees meer verhalen uit dit dossier op [MO.be/Tigray](https://mo.be/Tigray)

(boven) Deze man wacht op zijn medicijnen in de apotheek van het ziekenhuis. Hij heeft artritis en een hoge bloeddruk.

(onder) Dokter Abraha Gebreegiabher (rechts) vertelt hoe peperdure medische machines dreigden uit te vallen door langdurige stroompannes.

Tekst: Ula Idzikowska • Portret: Kristof Devos

Op school al stak de Russische activiste Vera Olejnikova haar kritiek op Poetin niet onder stoelen of banken. Maar voor haar verzet betaalde ze een hoge prijs. 'Ik heb niemand meer en ben bang.'

Vera Olejnikova, onverschrokken luis in de Russische pels

‘We zouden Poetin overleven,
dat hadden we onszelf beloofd’

Vera Olejnikova (23) steekt een sigaret op en inhaleert diep. In twee uur tijd heeft ze zeker achttien sigaretten op. Wanneer ze rookt, trillen haar handen iets minder. Haar stem is beheerst, vaak mechanisch. Ze vertelt over arrestaties en haar ontsnapping uit Rusland alsof het de plot is van een film waarin ze de hoofdrol speelt.

Olejnikova staart voor zich uit. In haar grote ogen schuilt een doffe glans. Ze heeft een zwarte broek en jasje aan. Haar angst bedekt ze met nerveus gelach, trauma's verbergt ze onder een laagje afstand. Het is de eerste keer dat ze zo lang over zichzelf praat. Anderhalf jaar woont ze in Georgië, maar ook daar voelt ze zich niet veilig. ‘Er zijn hier te veel officieren van de Russische veiligheidsdienst FSB, te veel Russen’, zegt ze. Wanneer ze een politiewagen ziet, schiet ze in paniek. Hetzelfde gebeurt wanneer iemand op haar deur klopt. Zal ze zich ooit ergens veilig voelen? Niet na alles wat zij en

haar vrienden, kennissen en vele anderen hebben meegemaakt.

Vreedzame protesten

Rusland zonder Poetin? Die tijd kent Vera Olejnikova niet. Ze is geboren in 2000. Toen ze amper twee jaar oud was, nam ze deel aan haar eerste betoging. Haar moeder, de in Grozny geboren journaliste Valeria Ivanovna, nam haar mee. Tijdens de Tweede Tsjetsjeense Oorlog (1999-2009) ontvluchtte het gezin de Russische deelpubliek en belandde het in Rostov aan de Don, in een ‘klein, ellendig huis’ zonder stromend water of nutsvoorzieningen. Meer kon het gezin zich niet veroorloven.

Ook Olejnikova's grootmoeder verzette zich tegen Poetins regime. Ze las de onafhankelijke, kritische krant Novaja Gazeta en keek naar de Russische oppositieleider Aleksej Navalny. Olejnikova werd een strijder dankzij haar moeder en grootmoeder,

zegt ze. Als vijfjarige stond ze al in het centrum van Rostov aan de Don met een groot stuk karton met het opschrift ‘Rusland zonder Poetin’. Ze herinnert zich de moord op journaliste Anna Politkovskaja in 2006. Toen al besepte ze dat er ‘dingen misgingen in Rusland’.

Op haar achttiende nam ze in Moskou deel aan een bijeenkomst om steun te betuigen aan de in februari overleden Aleksej Navalny. Na afloop keerde ze niet naar huis. Samen met een honderdtal andere demonstranten trok ze richting het Poesjkinplein. Om een uur 's nachts joegen provocateurs hen weg. Ze veranderden van verzamelplaats en brachten de nacht door in het centrum van Moskou. Daar is het Eeuwige Protest geboren. Activisten van deze beweging eisten het aftreden van de regering en de president. Ze verzetten zich tegen ‘het asociale beleid van de Russische autoriteiten’. →

Ziektesymptomen

In hun manifest vermelden de activisten van het Eeuwige Protest enkele symptomen van de 'ziekte', zoals ze de ineffectieve overheid noemden. Om te beginnen de Antiterrorismewet, in feite een dekmantel om de oppositie aan te pakken. Maar ook het Artikel 282 van het Wetboek van Strafrecht over het aanzetten tot haat. Dat artikel voorziet in zware straffen voor wie bijvoorbeeld Kremlinkritische memes deelt. Nog andere ziektesymptomen: de totale corruptie, de wetteloosheid van de politie en het verbod op vreedzame protesten.

Tegelijkertijd lanceerden ze de campagne Groene Lint. Iedereen die het Eeuwige Protest steunde maar om verschillende redenen niet de straat opging, kon zo zijn verzet uiten. 'Draag gewoon het groene lint: op je schouder, je kleding, je rugzak, waar je het het prettigst vindt.' Op de vierde dag van het protest hield de politie Olejnikova en drie andere activisten aan. In tegenstelling tot andere betogers probeerden ze niet te ontsnappen. 'We hebben de wet toch niet overtreden?' vroeg Olejnikova. 'We zaten gewoon op het gras een maaltijd van McDonald's te eten. Plots omsingelden veiligheidsagenten en politieagenten ons.'

Olejnikova bracht zes uur door op het politiekantoor. 'Het waren nog relatief zachte tijden. Ze lieten me gaan. Maar dezelfde week zou ik daar nog drie keer belanden. Ik stond onder toezicht. In Rusland kan jou letterlijk alles overkomen. Maar ik was niet echt bang.' Wat voelde ze dan? Olejnikova denkt even na. 'Moeilijke vraag. Ik had het gevoel dat ik het juiste deed. Ik verspreidde alleen maar informatie die mensen moesten weten.'

Soloacties

Olejnikova speelt muziek sinds haar vijfde. Haar moeder, celliste van beroep, stond erop. Op haar dertiende speelde Olejnikova op een jazzfestival op de Krim. Een jaar later ging ze er niet meer naartoe om politieke redenen: de bezetting van het schiereiland door Rusland. 'Ik begreep dat het een totale rotzooi was.'

Op school en online verborg Olejnikova haar kritiek op Poetin niet. Daardoor kwam ze in conflict met leraren en docenten die diens regime wel steunden. Onder andere een beroemde Russische jazzmuzikant, Igor Boetman, beledigde haar op Facebook. 'Hij schreef dat ik niet wist wat ik aan het doen was, dat ik me op de verkeerde dingen concentreerde.'

In het najaar van 2018 stopte ze met haar studies aan de muziekacademie van Moskou. Ze had andere dingen aan haar hoofd dan het perfectioneren van haar saxofoon- en trompetspel. Ze begon aan eenmansbetogingen. Ze stond op straat met spandoeken met verschillende opschriften: 'Lange jaren in de gevangenis, kale rat' of 'Vrijheid voor gewetensgevangenen'.

Op foto's uit deze periode lijkt Olejnikova niet op de vrouw die ik in de Georgische hoofdstad Tbilisi ontmoet. Die drinkt Aperol en trekt aan haar sigaret alsof het haar laatste is. Het zorgeloze, onbevreesde meisje is verdwenen.

Ontsnapping uit een ziekenhuis

Eind 2018 braken werkelijk absurde tijden aan voor politieke activisten, herinnert Olejnikova zich. 'Ze hielden je voor wat dan ook tegen.' Haar moeder kreeg in die periode een boete van enkele duizenden dollar, misschien vierduizend, Olejnikova weet het niet meer. Zelf werd ze ook beboet en

vastgehouden terwijl ze materiaal verzamelde voor haar Telegram-kanaal. Daarin documenteert ze haar activisme en houdt ze contact met haar volgers.

Tijdens een betoging sleepten agenten haar naar de politiewagen en sloegen haar met haar hoofd tegen de opstaptrede. 'Gelukkig reed er net een ambulance voorbij. De reddingswerkers stonden erop dat ik meereed. De agenten gingen uiteindelijk akkoord.' Olejnikova werd opgenomen. Maar al snel kwamen FSB-agenten naar het ziekenhuis. Ze kon op tijd ontsnappen dankzij de hulp van een verpleegster. 'Ik was niet echt bang voor hen. Ik maakte zelfs ooit een selfie met de agenten die me probeerden tegen te houden. Het is net zoals bij spinnen. In feite is een spin banger voor jou dan jij voor haar. Dus als ze je vervolgen of proberen tegen te houden, betekent dit dat ze bang voor je zijn.'

Geen einde aan martelingen

Op 14 maart 2020 vormden activisten een mensenketting rond het gebouw van de FSB in Moskou. Ze protesteerden tegen de grondwetswijziging die de macht van de president verder versterkte. Ze vreesden dat er geen einde zou komen aan de martelingen en aanhoudingen. Na de actie begon Olejnikova een eenmansbetoging. Ze hield een karton vast met het opschrift: 'Poetin is een clown'.

Om 19.30 uur werd ze opgepakt en bracht de politie haar naar het politiebureau. Na vier uur werd ze vrijgelaten. Ze liep naar buiten met verwondingen aan haar gezicht, kneuzingen aan haar handen, een gekneusde frontale kwab, kneuzingen van zacht weefsel aan haar hoofd en een gebroken voorhoofdsbeen. Dat stelde een neurochirurg uit het ziekenhuis in Moskou vast. Olejnikova meldde hoofdpijn, duizeligheid, algemene zwakte en pijn aan de handen.

Het geweld tegen tegenstanders van het regime zou in de komende maanden alleen maar toenemen. Olejnikova begon bang te worden. Door de grootschalige invasie in Oekraïne verslechterde haar toestand.

'Als ik het nieuws lees, word ik boos. Jongeren die protesteren tegen het regime worden gemarteld.'

In de eerste maand werd ze depressief. Maar ze probeerde haar politieke activiteiten op sociale media toch voort te zetten.

Dat werd echter steeds moeilijker. De wetgeving werd verder aangescherpt. 'Ze arresteerden je zelfs voor het dragen van gele en blauwe kleding of boodschappentassen in deze kleuren.' Toen er steeds meer letters 'Z' en Victoria-tekenen op de muren in Moskou verschenen, raakte Olejnikova volledig uit balans. 'Tot dan had ik geprobeerd deze nieuwe realiteit te accepteren. Ik wilde niet weggaan. Want wat gebeurt er met dit land als alle kritische stemmen vertrekken? Ik was bang om het huis te verlaten, de aanblik van agenten op straat maakte me doodsbang.'

'Velen zoals wij'

In 2022 werden bijna 200 strafrechtelijke procedures begonnen op basis van een nieuw artikel in het Russische Wetboek van Strafrecht, dat werd ingevoerd na de invasie van Oekraïne. Onder andere Dima Ivanov, net als Olejnikova verbonden aan het Eeuwige Protest, werd veroordeeld tot achtehalf jaar gevangenisstraf wegens 'het bewust verspreiden van valse informatie over de Russische strijdkrachten, ingegeven door politieke of ideologische haat'.

'In de rechtszaal zei Dima Ivanov dat miljoenen mensen in Rusland tegen de oorlog waren. Dat klopt. Maar de stem van deze miljoenen wordt in eigen land of in het buitenland niet gehoord. En mensen als Ivanov worden gezien als helden die geïsoleerd handelen', schrijft Sergei Smirnov, hoofdredacteur van het onafhankelijke nieuwsportal MediaZona. In 2021 deelde hij een cel met Ivanov na een aanhouding tijdens protesten.

'Er zijn er velen zoals wij', zegt Olejnikova. Op verschillende plaatsen in Rusland zag ze antioorlogsgraffiti. Elke keer dat ze iemand met een groen lint zag, wist ze dat ze niet alleen was. Moeten aanhoren dat alle Russen medeplichtig zijn, maakt haar depressief. Maar ze begrijpt waar het vandaan komt. 'Het is moeilijk als je

tegelijktijd wordt aangevallen door Russen die voor de oorlog zijn en door niet-Russen. Bovendien is het zo moeilijk voor ons om de Europese Unie binnen te komen.'

Tijdens verhoren van Dima Ivanov vroegen de rechercheurs naar verschillende leden van de protestbeweging. Olejnikova voelde aan dat dit de laatste kans was om uit Rusland te vertrekken. Ze had dezelfde berichten over het bloedbad van Boetsja en 'andere wreedheden begaan door de Russische bezetter' gedeeld als Ivanov.

Eerst kocht ze een vliegticket naar Armenië, maar ze werd vastgehouden op het vliegveld. Een vriend van de protestbeweging die meereisde mocht wel vertrekken. Olejnikova kreeg een verbod om het land te verlaten. 'Hoe moet ik hier weg? dacht ik in paniek. Ik contacteerde alle ngo's die ik kende. Blijkbaar lukt het in 50 procent van de gevallen om via Belarus te vluchten. Dus kocht ik een vrij duur ticket van Minsk naar Tbilisi. Mijn moeder bracht me naar het vliegveld met de auto.'

Het was de laatste keer dat Olejnikova haar zag. Op 15 juli, een maand na haar vertrek, ontving ze nieuws over de dood van haar moeder. 'We zouden Poetin overleven, dat hadden we onszelf beloofd.' De eerste 24 uur verkeerde ze in shock. Ze kon niet terug naar Rusland om haar moeder te begraven. Ze had alleen nog haar grootmoeder.

Te laat om terug te keren

Olejnikova is nog altijd bang om wakker te worden en een nieuwe dag tegemoet te gaan. Ze kampt met depressie, posttraumatische stressstoornis en angstaanvallen. In het begin kon ze lange tijd geen muziek spelen. 'Het is moeilijk om een baan te vinden als je in deze toestand verkeert. De situatie in Rusland helpt niet. Ik voel me machteloos. Als ik het nieuws lees, word ik boos. Jongeren die protesteren tegen het regime worden gemarteld. Ik ben bang dat dit niet snel zal veranderen.'

Lange tijd dacht ze aan een terugkeer naar haar land. Om haar oma te zien. Nu is het te laat. Olejnikova's grootmoeder stierf op 8 augustus. Olejnikova schreef toen op haar Instagram: 'Nu heb ik niemand meer. Ik ben bang'. *

In april 2023 telde de mensenrechtenorganisatie Memorial 558 politieke gevangenen in Rusland. In 2018 waren dat er nog 183.

Volgens het Committee to Protect Journalists zijn er in Rusland 43 journalisten vermoord sinds Poetin aan de macht kwam.

Om onafhankelijke media in diskrediet te brengen, belanden ze vaak op een lijst van zogenaamde buitenlandse agenten.

Wie is Vera Olejnikova?

- * Russische activiste
- * geboren in 2000
- * trad in de voetsporen van haar moeder en grootmoeder toen ze op tweejarige leeftijd deelnam aan haar eerste betoging
- * werd als activiste meermaals hardhandig aangepakt
- * vluchtte uit Rusland en woont momenteel in Georgië

Niet genoeg vooroordelen

Pieter Van der Houwen werkte in meer dan 25 Afrikaanse landen. De Nederlandse fotograaf was ervan overtuigd dat hij met zijn werk een verschil kon maken. 'Het Afrika zoals ik het ervoer, een veerkrachtig en complex continent, kwam in de westerse media nauwelijks aan bod. Meestal ging het om een vastgeroeste, negatieve westerse blik.' Dat verklaart waarom sommige beelden nu pas het daglicht zien. Zoals de foto van twee sportende jongens in Monrovia, Liberia. 'Ze illustreert de gedeelde en complexe geschiedenis tussen de Verenigde Staten en Liberia.' Net daarom werd de foto afgewezen. Want: **'niet Afrikaans genoeg'**. Ook de foto van een schooldirecteur en zijn leerlingen in het Oegandese Karamoja werd afgekeurd. Ze toont niet de verhoopde dankbaarheid, maar het ongeduld van een directeur van wie de school plots op stelten staat. *

Het boek ***Het Vertekende Beeld*** wordt mede mogelijk gemaakt met steun van het Fonds Pascal Decroos, in samenwerking met ZAM Magazine.

Tekst en beeld:
Pieter Van der Houwen

De Belgisch-Congolese literaire erfenis herontdekt

Tekst: Elien Spillebeen

De kans is klein, maar niet onbestaand, dat ze elkaar ooit ontmoet hebben: de Congolese auteur Paul Lomami Tshibamba en de Afro-Belgische dichteres Nele Marian. Vandaag kan je de twee auteurs verenigen op je boekenplank.

Paul Lomami Tshibamba (1914-1985) bracht alleen de herfst van zijn leven door in België, het land waar Mathilde Huysmans (1906-2005), auteursnaam Nele Marian, sinds haar tweede heeft gewoond. Tegen de tijd dat Tshibamba Brussel noodgedwongen als eindhalte koos, leefde Marian al een teruggetrokken leven. Maar ze deelden de tijdgeest waarin ze leefden en schreven, en ook hun complexe en wat tragische levens kennen veel parallellen. Ze stelden beiden het koloniale systeem van onderdrukking en ongelijkheid in vraag. Misschien werden ze ook geïnspireerd door elkaars werk? Dat kan, maar we weten het niet. Zeker is wél dat ze dankzij twee nieuwe boeken in de toekomst ongetwijfeld weer anderen zullen inspireren.

In *Congolina* gidst auteur en politicologe Nadia Nsayi je door het leven en werk van Nele Marian. In het boek over haar leven kan je ook voor het eerst haar gedichten in het Nederlands lezen. En ook *Ngando* van Paul Lomami Tshibamba, beschouwd als de eerste Congolese roman, kreeg eindelijk een Nederlandstalige vertaling. Daar hebben we niet een Belgische, maar wel de Nederlandse uitgeverij De Geus voor te danken. Maar uiteraard is de vernieuwde aandacht voor het werk van deze auteurs in de eerste plaats te danken aan zij die het koloniale geheugenverlies van ons land bestrijden.

Bijna beroemd

Nsayi wandelt in *Congolina* in de sporen van Nele Marian, de eerste Afro-Belgische dichteres. Mathilde Huysmans was het kind van de Belgische koloniale onderofficier Jules Jean

Huysmans en de Congolese Ojala. Zoals bij veel moeders van mettissenkinderen is het bestaan van Ojala alleen met haar voornaam gedocumenteerd. Of haar moeder nog leefde of toestemming kon geven toen haar vader besliste om Mathilde naar België mee te nemen, is niet bekend. Nsayi beschrijft hoe de koloniale geschiedenis als een rode draad door Marians leven loopt. Ze reflecteert over haar plaats als kind van een koloniaal en een Congolese vrouw in het België van de vorige eeuw. Nsayi beschrijft ook de raakvlakken die ze ziet met haar eigen familieverhaal.

Heeft de moeder van Mathilde haar kind liefdevol in slaap kunnen wiegen? vraagt Nsayi zich af. De kans is groot dat ze een van de moeders is die tegen haar eigen wil uit het leven van haar kind werd geschraapt. Het is een opstapje naar het vertaalde slaaplied dat Marian in 1935 publiceerde. De toen 29-jarige dichteres bracht dat jaar haar eerste dichtbundel uit en kreeg daar, ondanks haar voorzichtige kritiek op het koloniale systeem, in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten applaus en een staande ovatie voor.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog leek ze met die dichtbundel, *Poèmes et Chansons*, op het punt van een grote doorbraak te staan. Maar de fictiebijdragen die ze tijdens de Duitse bezetting schreef voor collaborerende kranten, gaven haar leven en carrière een minder roemrijke wending. Marian had een liefdesrelatie met René Franssen, een krantendirecteur die voor collaboratie veroordeeld werd. Het zorgde er waarschijnlijk voor dat ze na de oorlog een teruggetrokken leven leidde. In 2005 overleed ze, volledig vergeten door de buitenwereld, in een Brussels rusthuis.

De film van hun leven

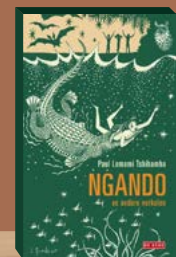
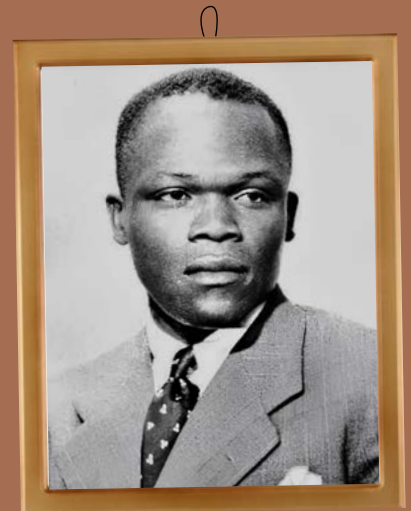
De afgelopen jaren kwamen de debatten over onze koloniale geschiedenis in een stroomversnelling. Het verbaast Nsayi dan ook niet dat een dichteres zoals Nele Marian nu pas meer aandacht krijgt. Toch pleit Nsayi niet voor een standbeeld of straatnaam voor Marian — al is haar leven zeker en vast een film waard, gelooft ze.

Dat lijkt ook te gelden voor het levensverhaal van Paul Lomani Tshibamba. De tragiek in zijn leven ontdek je wanneer je het eerste van drie voorwoorden leest op die eerste Nederlandstalige vertaling van *Ngando*, en twee andere verhalen van zijn hand.

De Belgische historicus en auteur David Van Reybrouck omschreef Tshibamba als een van de eerste literaire kolossen van de Congolese literatuur. Zijn ouders ontmoetten elkaar, net als die van Nele Marian, als gevolg van de kolonisatie. Ze kwamen uit verschillende hoeken van Congo: zijn vader uit West-Kasaï, centraal in Congo, en zijn moeder uit Ubangi, het uiterste noorden. Tshibamba maakte deel uit van de stedelijke Congolese elite van *évolués*. Zijn *carte d'immatriculation* gold als bewijs dat hij zich aan de (toen als superieur beschouwde) Europese leefwijze had aangepast. Maar als journalist durfde hij ook aan te kaarten dat die kaart hem geen toegang tot gelijke rechten. Voor zijn kritische pen werd hij voor de rechter gedaagd en met zweepslagen bestraft. Ook na de onafhankelijkheid liet hij zich kritisch uit over de nieuwe Congolese leiders.

Uiteindelijk overleed Tshibamba in 1985, arm en verguisd, in Brussel. Maar zijn bekroonde verhaal, *Ngando*, werd nog voor zijn dood in 1982 heruitgegeven door *Présence Africaine*. Het redde dit prachtige, magisch-realistische verhaal misschien wel van de vergetelheid.

Het oorspronkelijke voorwoord van *Ngando* uit 1948, en ook dat van de heruitgave bij uitgeverij *Présence Africaine*, zijn nog steeds het lezen waard. Als je ze plaatst naast het nieuwe voorwoord, geschreven door sociolinguïst Sibö Rugwiza Kanobana, levert dat een boeiend vergelijkend tijds-perspectief op. Uitgeverij De Geus gaf de voorwoorden niet toevallig alle drie mee aan de nieuwe lezers. Maar je kan ze evengoed gewoon overslaan, zoals Kanobana zelf suggereert. De verhalen van Tshibamba kan je gerust voor zich laten spreken. *

 Congolina. De erfenis van Nele Marian, Nadia Nsayi. Uitgegeven door De Geus, 2023. 112 blz.

 Ngando, Paul Lomani Tshibamba. Uitgegeven door De Geus, 2023. 240 blz.

'Ik begreep meteen:
dit is hoe heimwee klinkt'

Tekst: Tom Claes

Met zijn label Canary Records bewaart Ian Nagoski de vroege muzikale erfenis van immigranten in de Verenigde Staten. In één adem probeert hij ons beeld van de Amerikaanse geschiedenis bij te stellen.

Wanneer ik de hoop op een interview bijna heb opgegeven, verschijnt lan Nagoski dan toch voor zijn webcam. De late veertiger pakt zijn lange haar samen en steekt een sigaret op. ‘De techniek liet het afweten’, mompelt hij terwijl hij nog wat met kabeltjes knoeit. Zijn appartement in Baltimore, aan de Amerikaanse Oostkust, oogt even eclecticisch als Canary Records, het muzieklabel dat hij sinds 2009 in zijn eentje bestiert. In de achtergrond slingeren boeken en elpees rond, af en toe loopt zijn zwarte kat door het beeld.

Nagoski ratelt aan één stuk door. Zijn betoog is een spervuur van verhalen, herinneringen, anekdotes en zijsprongen. Over de muzikanten die hij van de vergetelheid wil redden. Over zijn gefnuikte ambities om componist te worden. En over het arme maar muzikale gezin waarin hij opgroeide; zijn moeder was pianoleerkracht, zijn vader verzamelde elpees en ‘voorwerpen die mensen met geld konden hebben’.

Zelf begon Nagoski als tiener 78 toerenplaten en cassettes in te slaan. Hij snuisterde op lokale vlooiemarkten en in kruidenierszaken van immigranten. ‘In de jaren ’80 hadden die altijd wel cassettes op voorraad voor mensen uit hun gemeenschap’, vertelt Nagoski. ‘Ik ging naar zulke winkeltjes en vroeg aan de verkopers: “Ik weet niets en ben echt dom, maar ik heb 20 dollar. Kan je mij enkele cassettes aanraden met muziek die jij goed vindt?”

De cassettebandjes en verhalen volgden vanzelf: ‘In een Afghaans zaakje haalde de winkelier zijn portemonnee tevoorschijn en toonde me een foto van een landschap met een paar bomen en bergen op de achtergrond. “Dat is thuis”, zei hij, “ik wil terug”. Hij verkocht me een aantal cassettes met gesis en gezang op. Dát is hoe heimwee klinkt, dacht ik toen ik ernaar luisterde.’

‘Behandeld als vee’

Nagoski legt uit dat aan het begin van de 20ste eeuw best veel niet-Engelstalige muziek werd opgenomen en uitgebracht in de Verenigde Staten. Maar die opnames zijn vergeten en zelfs systematisch genegeerd, zegt hij: ‘Immigranten moesten zich altijd zo snel mogelijk assimileren. Hun eetcultuur mochten ze misschien nog net behouden. Maar verder moesten ze alles wat hen met hun thuisland verbond meteen overboord gooien.’

Canary Records heeft artiesten zoals Marika Papagika, Russell Bunai en Marko Melkon opnieuw in de schijnwerpers gezet. Melkon was een Armeense oedspeler die een tijdje in Athene woonde en dan naar de Verenigde Staten verhuisde. ‘Een aantal grote artiesten hadden hier een rijke carrière’, zegt Nagoski. ‘Veel immigranten keerden erna terug naar huis en namen de verhalen en ervaringen met zich mee. Maar niet iedereen kon terug. Dat was grotendeels het geval voor Libanese en Armeense immigranten in het begin van de 20ste eeuw. Ze werden Amerikanen omdat ze hier permanent vastzaten.’ ➔

Hun muziek had een grote invloed op de populaire Amerikaanse cultuur, meent Nagoski, ook al is dat bij het grote publiek niet altijd bekend. 'Van sommige Amerikaanse deuntjes weet niemand dat ze door een Griek, een Turk of een Armeen zijn geschreven. Het werk van deze muzikanten is nooit grondig in kaart gebracht. Pas sinds enkele jaren is daar meer aandacht voor.'

Door zich in de muzikale erfenis van immigranten te verdiepen, begon Nagoski ook de Amerikaanse geschiedenis beter te begrijpen. 'In de jaren 1920 werden draconische immigratiebeperkingen ingevoerd. Maar onder invloed van de burgerrechtenbeweging in de jaren '60 ging het racistische immigratiebeleid op de schop. De grenzen gingen open en de Verenigde Staten veranderden zodanig dat figuren als Donald Trump bij zichzelf dachten: er is iets misgegaan, ik herken mijn land niet meer.'

'Maar er is helemaal niets mis met immigratie', zegt Nagoski stellig. 'Behalve dat we nieuwkomers vandaag nog altijd als vee behandelen. Net zoals we aan het begin van de 20ste eeuw deden.' *

Tips van Ian Nagoski:

Zabelle Panosian: I am a Servant of Your Voice: March 1917 - June 1918

'Een vriend bracht me in contact met Leo Sarkisian, een Armeense man van in de negentig. Zijn familie kwam uit het Diyarbakir, in het huidige Turkije. Hij vroeg me of ik zijn oude 78 toerenplaten wilde hebben. Eén artiest viel onmiddellijk op: Zabelle Panosian, een Armeense sopraan die slechts een handvol liedjes opnam. Ze doet iets speciaals met haar stem, iets wat me aan de grond nagelde. Daarom is deze plaat zo persoonlijk voor mij.'

The Cleopatra Record

'Dit is een obscure jazzsessie uit 1962 van Griekse immigranten die doorgaans op bruiloften speelden en een blinde oedspeler uit Turkije. De plaat kwam anoniem uit en belandde rechtstreeks in de koopjesbakken. Ze was door een klein label opgezet als alternatieve soundtrack bij de blockbuster Cleopatra. Dat was zowat het referentiekader dat Amerikanen hadden wat Azië en het Midden-Oosten betreft: exotische films, buikdanseressen en sigarettenpakjes met afbeeldingen van kamelen en piramides.'

A Better Cure: A Brief History of the Okeh Laughing Record & Its Progeny, 1904-1946

'The Okeh Laughing Record is mijn favoriete plaat aller tijden. Haar oorsprong is extreem obscuur. Ze is in 1920 opgenomen in Berlijn en twee jaar later uitgebracht in de Verenigde Staten. De plaat, waarop minutenlang gelach te horen is, drukt de Duitse angst na de Eerste Wereldoorlog uit. Ze werd een verrassend populair kerstcadeau in Amerika, met honderdduizenden verkochte exemplaren. Het is een strakke compositie, zo prachtig uitgevoerd en diep menselijk dat ze ons allemaal raakt.'

MOOOV

mooov.be

Beringen
Brugge
Lier
Sint-Niklaas
Turnhout
Zuid-West-Vlaanderen

filmfestival

18
↓
28
apr
24

'Koreaantje te koop!'

Tekst: Yung Fierens

Yung Fierens werd illegaal geadopteerd, is adoptie-expert, schrijfster en voorzitter van de belangengroep CAFE. Ze geeft een unieke inkijk in de praktijk van internationale adoptie.

Na de Koreaanse oorlog (1950-'53) zat Zuid-Korea met een probleem. Kinderen die door Amerikaanse militairen verwekt waren, pasten niet in de visie van nationale raciale eenheid van de toenmalige president. Deze kinderen voor adoptie aanbieden in de Verenigde Staten bleek een enorm succes. Ook kinderen van ongehuwde moeders werden, net zoals zieke kinderen of kinderen met een handicap, vervolgens naar het buitenland gestuurd. Dat westerlingen veel geld over hadden voor een kind betekende daarenboven extra inkomsten voor de strijd tegen de communistische dreiging en de opbouw van de natie.

Tussen 1953 en 2019 vonden 3697 Koreanen hun weg naar België. Het "adoptiekoreaantje" werd een hype na een televisie-interview met schrijver Jan de Hartog over zijn adoptie van drie meisjes. Nadat hij met de woorden 'Al red je er maar één!' de kijkers tot actie had opgeroepen, volgde de grootste adoptiegolf die de lage landen ooit gekend hebben.

Zelf kwam ik in 1977 als baby in België aan. Drie decennia later bleek dat er geknoeid was met mijn adoptiedocumenten. Ik kreeg het bericht van het adoptiebureau in Korea dat mijn eerste moeder naar me op zoek was. Zij liet me weten dat ze enkele jaren daarvoor te horen had gekregen hoe haar schoonfamilie me zonder haar medeweten had opgegeven voor adoptie. Nieuwsgierig begon ik me in de adoptie-geschiedenis van mijn geboorteland te verdiepen.

Het is een lopend onderzoek dat me steeds verder wegvoert van het adoptiesprookje.

Tijdens mijn onderzoek stapelden de wandaden zich op: ontvoering, "weeskinderen" met levende ouders, raciale zuivering, misbruik, financieel gesjoemel én een Belgische overheid die al in de jaren '70 op de hoogte was en ervoor koos de andere kant op te kijken. Dat adopties op dubieuze wijze tot stand kwamen, bleek bijvoorbeeld al uit een aflevering van Panorama uit 1976. Maar de adopties gingen door en namen zelfs in aantal toe.

Ook over de schadelijke effecten van internationale adoptie klonken al waarschuwingen. De adopties verliepen dan ook bijzonder amateuristisch. Ik heb de gevolgen aan den lijve ondervonden. Het is onbegrijpelijk dat Zuid-Korea, de op twaalf na grootste economie ter wereld en het op zeven na rijkste Aziatische land, nog altijd niet bereid is voor zijn eigen, meest kwetsbare kinderen te zorgen.

Voor ons, overzees geadopteerden van het eerste uur, is het hoe dan ook te laat. Wij blijven gebukt gaan onder de misdrijven waaraan we ten prooi vielen. We ploeteren moedig verder. Want ook nu geldt: 'Al red je er maar één!' ✱

Lees het volledige essay van Yung Fierens op [MO.be/adoptie](https://mo.be/adoptie)

'Ontsnappen aan een Latijns-Amerikaanse aderlating'

Tekst: Wies Willems

Wies Willems, beleidsmedewerker bij Broederlijk Delen, overloopt de hoopgevende en zorgwekkende evoluties in Latijns-Amerika, een continent tjokvol mineralen en metalen die onmisbaar zijn voor de energietransitie.

Latijns-Amerika is nog steeds vooral een leverancier van ruwe grondstoffen voor de wereldmarkt. Overheden heffen taken op de ontginning en export, en die spijzen de staatskas of maken investeringen mogelijk. Maar de verdere schakels in de waardeketen uitbouwen, blijft een stuk lastiger. China houdt de touwtjes van de wereldhandel stevig in handen, tot en met de afgewerkte smartphones die in onze winkelrekken liggen en de batterijen voor elektrische wagens.

Ook Europa is in de eerste plaats bezorgd over zijn eigen belangen. Om haar bevoorrading van kritieke grondstoffen veilig te stellen, zet de EU sterk in op handelsakkoorden en 'strategische partnerschappen'. Deze overeenkomsten bevatten te weinig concrete maatregelen om ook industriële ontwikkeling ter plaatse te ondersteunen en mensenrechten en het milieu te beschermen. Handels- en investeringsakkoorden omvatten in sommige gevallen controversiële ISDS-clausules (investor state dispute settlement). Die laten multinationals toe om overheden voor privétribunalen aan te klagen als zij beleid voeren dat ingaat tegen bedrijfsbelangen. De Zwitserse mijngigant Glencore spande bijvoorbeeld al rechtszaken aan tegen Colombia en Bolivia.

Via zulke deals worden overheden in de tang genomen. Er is dus nood aan een eerlijker handels- en investeringsbeleid, waarbij de internationale gemeenschap oprecht middelen, technologie en kennis deelt met de regio om zo volledige waardeketens ter plaatse uit te bouwen. Lokale gemeenschappen moeten daarbij op een ernstige manier inspraak krijgen. Samen met maatregelen om de globale vraag naar nieuwe grondstoffen zo veel mogelijk te verminderen, zou zo'n beleid Latijns-Amerika de ruimte geven om ook zélf werk te kunnen maken van een rechtvaardige energietransitie.

Daarnaast is er nog een obstakel: de modus operandi van mijnbouwbedrijven zelf. De vele wanpraktijken in de sector ondermijnen het lokale draagvlak voor ontginning. Het antwoord van overheden op legitieme bezorgdheden van burgers is al te vaak de criminalisering en repressie van sociaal protest. Latijns-Amerika blijft de gevaarlijkste regio ter wereld voor activisten en leiders van het middenveld. Maar zonder robuuste instrumenten die mensenrechten en milieu beschermen, zullen conflicten over mijnbouw alleen maar toenemen. *

Terugkerend einde

Nour Hifaoui zoekt steeds de grenzen op van de vrije meningsuiting in haar geboorteland Libanon. Haar lezers geeft ze wel vaker bewust een gevoel van onbehagen. De Palestijns-Libanese tekenares verbeeldt in dit werk haar strijd tegen **controle en macht**. Haar verhalen laten zich lezen volgens het Latijnse schrift (van links naar rechts) of het Arabische (van rechts naar links).

De illustratie verscheen voor het eerst in Journal Safar 6: Power, 2021. *

MO* kon voor de keuze van dit beeldverhaal rekenen op Vroom, een plek voor experimentele strips en hedendaagse tekenkunst in Brussel.

Ik zal nooit meer bang zijn voor de duisternis

Tekst: Artino Van Damas

De Arabische Lente bracht in 2011 revolutie naar de Syrische straten. Maar voor Artino Van Damas begon de revolutie al jaren eerder, en wel via zijn hoofdtelefoon. Vandaag woont hij als politiek vluchteling in België en luistert hij naar de muziek die in zijn geboorteland altijd verboden was: heavy metal.

Het was een dag als een andere, ergens eind 2023. De trein was gevuld met pendelaars die huiswaarts keerden. Ik was één van hen. Ik besloot me wat te ontspannen met muziek. Terwijl de trein het station uit reed en Fear of the Dark van Iron Maiden klonk, zong ik in gedachten mee.

Plots kreeg ik een déjà vu. In Syrië, vele jaren geleden, luisterde ik ook naar dat nummer. Alleen op een andere manier. Ik meende en beleefde elk woord uit de tekst. Mijn 'fear of the dark', angst voor onze Duisternis in Syrië, was een realiteit. Het was een angst voor het Syrische regime.

De Ba'ath-partij is aan de macht sinds Hafiz al-Assad, vader van huidig dictator Bashar al-Assad, in 1970 een staatsgreep pleegde. Aangezien de Ba'ath-partij de overheid controleert, heeft ze ook het hele onderwijsstelsel vormgegeven en doordrongen van haar ideologie. Het onderwijs moet de verering van Hafiz al-Assad en Bashar al-Assad aanwakken. Leerlingen leren op school niet alleen basisvaardigheden zoals lezen en schrijven, maar moeten ook citaten, toespraken en slogans van de twee Assads uit het hoofd leren. Het doel is om een generatie te creëren en te brainwashen die blindelings gehoorzaamt.

Ik heb mijn lidmaatschap van de Ba'athpartij nooit aanvaard.

Het was een verschrikkelijke periode voor mijn generatie, maar toch bleven we overtuigd van ons recht om muziek te beluisteren. In besloten groepen ruilden we cd's of cassettebandjes van westerse metalconcerten en albums. Het waren voor ons dagen van revolutie, een opstand tegen de onderdrukking.

Ik herinner me nog de dag in 2016 dat ik naar Graspop ging. Ik zag er verschillende bands waar ik naar geluisterd had toen ik opgroeide: Black Sabbath, Iron Maiden, Slayer en vele anderen. Bij elk nummer kreeg ik tranen in mijn ogen en ik kon mezelf er niet van weerhouden te huilen. Ik was tegelijk gelukkig en triest. Gelukkig, omdat ik eindelijk in vrijheid kon luisteren naar mijn favoriete muziek zonder angst, bedreigingen of het risico op vervolging. Maar ook triest, omdat wij jarenlang gebrainwasht werden door de ideologie van een egoïstische dictatuur die alleen bezorgd was om haar eigen toekomst.

Vandaag ben ik een 40-jarige Syrische metalfan, die zijn verloren jeugd- en tienerjaren nu pas beleeft. Maar ik zal nooit nog bang zijn voor de duisternis. *

Moedig? Menselijk? Mondiaal?

Word nu **pro** MO[♥]

Voor slechts 4,60 euro per maand word je proMO* en maak je ons uniek journalistiek project mogelijk.

Als proMO* ontvang je ons magazine en extra edities, krijg je maandelijks een exclusieve blik achter de schermen, kan je in gesprek gaan met onze journalisten, én ben je gratis welkom op onze events. Op onze gloednieuwe website is jouw leeservaring onze prioriteit.

[MO.be/promo](https://mo.be/promo)

KOM SAMEN
IN BEWEGING

VOOR EEN
LEEFBARE WERELD
VOOR IEDEREEN

Strength in numbers

De lente lonkt. En dus ook de goesting om weer massaal op de fiets te springen! Wil je daarbij ook een positief statement maken voor het klimaat?

Bestel je gratis fietsplaatje.
Zo zorg jij straks voor 'weer 1 meer' op straat!

11.be/fietsplaatje